

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ
ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

«Η οθωμανική κατάκτηση της Μικράς Ασίας. Οι πρώτοι ηγεμόνες και ο μετασχηματισμός του βυζαντινού κόσμου».

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ Α. ΜΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΣ

Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία

Τριμελής εξεταστική επιτροπή:

Ευστρατία Συγκέλλου (Επόπτρια)

Γεώργιος Καρδαράς

Δημήτριος Γεωργακόπουλος

Στον πατέρα μου Αδαμάντιο Μ. Μουτσόπουλο...

Περιεχόμενα

Πρόλογος	3
Εισαγωγή	
Το Βυζάντιο και η Μικρά Ασία	4
Οι πηγές και η νεότερη έρευνα	5
Συνοπτική παρουσίαση της δομής της εργασίας	12
1ο Κεφάλαιο	
Η έλευση των Οθωμανών στη Μ. Ασία: Ο Οσμάν και η φυλή του	
1.1 Η κατάσταση στη Βιθυνία τον 13ο αιώνα και ο παράγοντας της μετανάστευσης	13
1.2 Η ίδρυση των εμιράτων	18
1.3 Ο μύθος του Οσμάν	22
2ο Κεφάλαιο	
Οι επιτυχίες του Οσμάν και οι κατακτήσεις του Ορχάν	
2.1 Από τη μάχη του Βαφέως έως την άλωση της Προύσας	27
2.2 Η διαδοχή και οι πρώτες κατακτήσεις του Ορχάν	38
2.3 Προώθηση στα Βαλκάνια	48
3ο Κεφάλαιο	
Οι παράγοντες επιβολής των Οθωμανών	
3.1 Η οργάνωση του κράτους και η αφομοίωση των χριστιανών	54
3.2 Η επικράτηση του Ισλάμ	61
Συμπεράσματα	69
Γλωσσάρι	71
Βραχυγραφίες	72
Βιβλιογραφία	73
Χάρτες	77

Πρόλογος

Η Οθωμανική Αυτοκρατορία έχει περάσει στις σελίδες της παγκόσμιας ιστορίας ως μία από τις σπουδαιότερες αυτοκρατορίες, καταφέροντας να υπερισχύσει σε Μ. Ασία και Βαλκάνια για πέντε σχεδόν αιώνες. Οι πιο ονομαστοί πρωταγωνιστές της, οι σουλτάνοι Μεχμέτ Β΄ ο Πορθητής και Σουλεϊμάν Α΄ ο Μεγαλοπρεπής έχουν αποτελέσει πηγές έμπνευσης για πληθώρα δημιουργών στην παραγωγή ιστορικών και λογοτεχνικών κειμένων, εγκυκλοπαιδειών, θεατρικών έργων, ενώ δεν είναι λίγες οι μεταφορές των βίων και των κατορθωμάτων τους στη μικρή και τη μεγάλη οθόνη. Μέσω ενός τέτοιου ερεθίσματος, μιας τηλεοπτικής σειράς δηλαδή, μου συστήθηκε ένα πρόσωπο για το οποίο δεν είχα ακούσει τίποτα προηγουμένως, εκείνο του θρυλικού Ερτογρούλ, πατέρα του Οσμάν, του ανθρώπου που έμελλε να αποτελέσει τον πρωτεργάτη της οθωμανικής ιστορίας, θέτοντας τους Οθωμανούς στο χάρτη του παγκόσμιου γίνεσθαι. Ανέλαβα λοιπόν ως θέμα της διπλωματικής μου εργασίας την κατακτητική πορεία που διέγραψαν ο Οσμάν και ο λαός του στη Μ. Ασία, οι οποίοι προοιόνισαν την Άλωση της Κωνσταντινούπολης το 1453.

Καθοδηγητής μου σε αυτή τη μελέτη ήταν φυσικά η επιβλέπουσα καθηγήτριά μου κα. Ευστρατία Συγκέλλου, με τις αμέτρητες υποδείξεις και διορθώσεις της, όλες φυσικά με γνώμονα την ορθή αποτύπωση της ιστορικής πραγματικότητας και προς όφελος του τελικού αποτελέσματος. Ξεχωριστά μνεία οφείλω να αποδώσω στον καθηγητή Χρήστο Σταυράκο, η αυστηρότητα του οποίου απέναντί μου στα πρώτα βήματα της μεταπτυχιακής μου σταδιοδρομίας με προίκισε με το κατάλληλο υπόβαθρο ώστε να φέρω εις πέρας αυτό το εγχείρημα, οπότε για όλα αυτά που μου πρόσφερε, χαίρει του σεβασμού και της εκτίμησής μου. Επιπλέον θα ήθελα να ευχαριστήσω τους καθηγητές και μέλη της επιτροπής Γεώργιο Καρδαρά και Δημήτριο Γεωργακόπουλου για τις χρήσιμες παρατηρήσεις τους. Τέλος σε αυτήν την ευχαριστήρια αναφορά δεν θα μπορούσε να απουσιάζει το όνομα του καθηγητή Παναγιώτη Αντωνόπουλου, που αποτέλεσε πηγή έμπνευσης για εμένα ήδη από τα προπτυχιακά μου χρόνια.

Τέλος θα ήθελα να ευχαριστήσω την οικογένειά μου καθώς και τους στενούς μου φίλους για τη στήριξη και τις ενθαρρυντικές τους απόψεις, που με κατανόηση και ηρεμία συμπαραστάθηκαν στην προσπάθειά μου αυτή.

Εισαγωγή

Το Βυζάντιο και η Μικρά Ασία (11ος-13ος αι.)

Ο 13ος αι. ήταν μία ιδιαίτερα ταραχώδης περίοδος κατά τη διάρκεια της οποίας έλαβαν χώρα μεγάλες αλλαγές, που μετέβαλαν δραστικά τον πολιτικό χάρτη της Μικράς Ασίας και στάθηκαν η αφορμή για την εμφάνιση μιας νέας δύναμης που έμελλε να αφήσει ανεξίτηλο το στίγμα της στην παγκόσμια ιστορία.

Προκειμένου να αντιληφθούμε το πολιτικό σκηνικό που είχε διαμορφωθεί στη Μ. Ασία οφείλουμε να αναφερθούμε στα σημαίνοντα γεγονότα που έλαβαν χώρα μόλις μερικούς αιώνες πριν, αρχής γενομένης από τον 11ο αι. και την ήττα των Βυζαντινών από τους Σελτζούκους το 1071. Η Μικρά Ασία έγινε θύλακας για διάφορα τουρκικά φύλα που κατέφτασαν εκεί από τα βάθη της Ασίας. Παρά τις προσπάθειες ικανότατων βυζαντινών ηγεμόνων στα τέλη του 12ου αι. να αποκαταστήσουν τα σύνορα και παρά την παρέμβαση των Σταυροφόρων, οι Τούρκοι ήρθαν αποφασισμένοι να παραμείνουν. Πέραν των Σελτζούκων την πρωτοκαθεδρία στην ισλαμική πραγματικότητα διεκδικούσαν επί ίσοις όροις και οι Δανισμεντίδες με τον Μελίκ Δανισμέντ. Αμφότεροι οι ανταγωνιστές πάντως είχαν καλές σχέσεις με την αυτοκρατορία. Ο μεταξύ τους αγώνας κρίθηκε το 1177 με την κατάληψη της Μαλάτειας (Μελιτηνής)¹ από τους Σελτζούκους, μια νίκη που ήρθε ως επακόλουθο, ακριβώς έναν χρόνο μετά την επικράτησή τους στο Μυριοκέφαλο επί των Βυζαντινών².

Η απώλεια της Κωνσταντινούπολης στον απόηχο της Δ' Σταυροφορίας και η μεταφορά του βυζαντινού κέντρου στη Νίκαια της Βιθυνίας, λειτούργησε αποθαρρυντικά για όσους εποφθαλμιούσαν τα εδάφη που διατηρούσε η αυτοκρατορία στη Μ. Ασία. Τη στιγμή που άρχισε να παγιώνεται μια κατάσταση σταθερότητας που συνοδευόταν από αμοιβαία κατανόηση μεταξύ Βυζαντινών και Σελτζούκων, νέοι παράγοντες αποσταθεροποίησης έκαναν την εμφάνισή τους. Συγκεκριμένα το 1243 οι Μογγόλοι πέτυχαν σημαντική νίκη κατά των Σελτζούκων στο Κιοσεντάγ εισβάλλοντας στη Μ. Ασία, προωθούμενοι επιτυχώς σε Σεβάστεια και Καισάρεια³. Το χτύπημα αυτό ήρθε σε μια περίοδο που οι Σελτζούκοι ακόμα επούλωναν τις πληγές τους από την εξέγερση των *μπαμπαϊ* που μαινόταν από το 1239 έως το 1241. Η περίοδος της μογγολικής

¹ Malateia: *TIB* 2, 233-237.

² ΚΑΦΑΔΑΡ, *Ανάμεσα σε δύο Κόσμους*, 33-35.

³ KÖPRÜLÜ, *Οι Απαρχές*, 98-99. IMBER, *The Ottoman Empire*, 6. Sebasteia: *TIB* 2, 274-276. Kaisareia: *TIB* 2, 193-196.

επικυριαρχίας εγκαινιάστηκε επίσημα το 1277. Έκτοτε οι Μογγόλοι ήταν εκείνοι που ανέλαβαν την πρωτοβουλία στα μικρασιατικά πράγματα ωθώντας το σελτζουκικό σουλτανάτο σε κατάρρευση, η οποία εκδηλώθηκε μέσω εμφύλιων αναταραχών και λαϊκών εξεγέρσεων⁴.

Η εισβολή των Μογγόλων συνοδεύτηκε από ένα ευρείας κλίμακας μεταναστευτικό ρεύμα τουρκομογγολικών φυλών, που μάχονταν να ξεφύγουν από την δίνη του πολέμου και με τον τρόπο αυτό αναζήτησαν καταφύγιο στα ενδότερα της Μ. Ασίας. Η Αρμενία, η Κιλικία και άλλες περιοχές δέχτηκαν συνεπώς τα κύματα των προσφύγων. Η ανακατάληψη της Πόλης το 1261 έστρεψε αλλού το αυτοκρατορικό ενδιαφέρον και ως εκ τούτου η συνοριακή άμυνα της Μ. Ασίας παραμελήθηκε. Στην δύση του 13ου αι. και στην αυγή του 14ου έκαναν την εμφάνισή τους τα *μπεηλίκια*, νεοσύστατες ηγεμονίες πάνω στα ερείπια του πάλαι ποτέ σπουδαίου σουλτανάτου⁵. Μία εξ αυτών ήταν και εκείνη των Οθωμανών που εκκολαπτόταν σιγά σιγά στα νώτα των Βυζαντινών. Επρόκειτο για τη φυλή του Ερτογρούλ, που είχε πρωτοεγκατασταθεί εκεί με τη συναίνεση του σουλτάνου Αλαεντίν Α΄ (1220-1237), λαμβάνοντας εδάφη στα βόρεια σύνορα με το βυζαντινό κράτος, στη Βιθυνία⁶. Ύστερα από τον θάνατό του Ερτογρούλ, ηγέτης της φυλής, έγινε ο γιος του Οσμάν, ο εθνάρχης των Οθωμανών, αφού η ονοματοδοσία του λαού του προέκυψε από το όνομά του (οι Οσμανλήδες). Στα χρόνια εκείνου και του γιου του Ορχάν, τοποθετήθηκαν τα πρώτα στέρεα θεμέλια πάνω στα οποία θα στηριζόταν έναν αιώνα μετά μια ολόκληρη αυτοκρατορία.

Οι πηγές και η νεότερη έρευνα.

Παρά τις μελέτες και τα έργα που έχουν συνταχθεί για την ιστορία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, κανένα έως τώρα δεν μας έχει δώσει σαφή και ξεκάθαρη απάντηση σχετικά με τις απαρχές των Οθωμανών και του τρόπου με τον οποίον κατάφεραν να δημιουργήσουν κράτος. Κύρια αιτία αυτού του ζητήματος είναι αφενός η απουσία επαρκών σύγχρονων πηγών και αφετέρου ο υποκειμενισμός και η διχογνωμία που παρατηρείται στις καταγραφές των μεταγενέστερων συγγραφέων⁷. Μία κοινή παραδοχή είναι πως η στιγμή της δημιουργίας ενός έθνους πολλές φορές διαλανθάνει της προσοχής μας και γίνεται αντιληπτή μόνο εφόσον αυτό συντελέσει και συμμετάσχει σε σπουδαία γεγονότα, τόσο πολιτικής όσο και στρατιωτικής φύσεως⁸.

⁴ KÖPRÜLÜ, *Οι Απαρχές*, 100.

⁵ ΒΡΥΩΝΗΣ, *Η Παρακμή του Μεσαιωνικού Ελληνισμού*, 120-128. Για μια συνοπτική εικόνα των εμιράτων, βλ. LINDNER, *Anatolia*, 102-129.

⁶ GIBBONS, *Η Θεμελίωση*, 10.

⁷ ΑΡΝΑΚΗΣ-ΓΕΩΡΓΙΑΔΗΣ, *Οι Πρώτοι Οθωμανοί*, 31.

⁸ GIBBONS, *Η Θεμελίωση*, 8.

Τις πρώτες αποχρώσεις ενδείξεις της ύπαρξης του έθνους, πριν εκείνο αποκαλυφθεί σε όλη του την έκταση, αποτελούν οι μύθοι και οι λαϊκές παραδόσεις, στις οποίες αρκετά συχνά απευθύνονται και οι ιστορικοί για να εντοπίσουν τις απαρχές του. Στυλοβάτης όλης αυτής της προσπάθειας στερέωσης και επιβίωσης του έθνους, είναι πάντα ένας ήρωας που λαμβάνει τον ρόλο του εθνάρχη, όπως ακριβώς συνέβη και στην περίπτωση του Οσμάν⁹.

Στις πηγές που έχουμε στη διάθεσή μας ξεχωρίζουν τα έργα των βυζαντινών συγγραφέων Γεώργιου Παχυμέρη (1250-1308), Νικηφόρου Γρηγορά (1204-1359) και Ιωάννη Καντακουζηνού (1320-1362). Αν και αγνοούσαν τους μύθους, που αναφέρουν μετέπειτα οι Οθωμανοί ιστορικοί και δεν κατόρθωσαν να ξεχωρίσουν τους Οθωμανούς από άλλα τουρκικά φύλα που δρούσαν παράλληλα εκείνη την περίοδο, αποκαλώντας τους συνολικά Τούρκους ή Πέρσες, η αξία τους είναι αδιαμφισβήτητη συνιστώντας την πλέον αξιόπιστη μαρτυρία για τα τεκταινόμενα της εποχής¹⁰. Αντιθέτως οι ιστορικοί της Άλωσης, Σφραντζής και Χαλκοκονδύλης προβαίνουν στην παράθεση αν όχι εσφαλμένων, τότε τουλάχιστον αμφιλεγόμενων πληροφοριών, η επανάληψή των οποίων θα πρέπει να αποφευχθεί¹¹. Από την άλλη πλευρά, ιδιαίτερης μνείας χρήζει μια επιστολή του μητροπολίτη Θεσσαλονίκης Γρηγόριου Παλαμά που βρέθηκε αιχμάλωτος του Ορχάν και τα όσα γράφει αποτελούν κατάθεση του προσωπικού του βιώματος και της μεταχείρισης που δέχτηκε από τους Οθωμανούς. Στις σύγχρονες πηγές ανήκει επίσης και το *Οδοιπορικό* του Άραβα περιηγητή Ίμπν Μπατούτα που επισκέφθηκε τα οθωμανικά εδάφη τη δεκαετία του 1330 και καταγράφει σημαντικές πληροφορίες για την οθωμανική κοινωνία και την κατάσταση που επικρατούσε στο εσωτερικό του κράτους¹².

Σημαντικά είναι και τα οθωμανικά χρονικά, τα περισσότερα απ' τα οποία γράφτηκαν στα τέλη του 15ου αι. και στον 16ο, σε ένα αρκετά μεταγενέστερο χρονικό διάστημα. Ο σουλτάνος Βαγιαζίτ Β' (1481-1512), γιος του Μωάμεθ του Πορθητή, ήταν εκείνος που εμπνεύστηκε και προέκρινε το τεράστιο έργο της συγγραφής ιστορικών κειμένων που θα εξυμνούσαν τη δυναστεία¹³. Σε αυτά αναγιγνώσκουμε διάφορους μύθους που αφορούν τον οίκο του Οσμάν και μαθαίνουμε για την καταγωγή του, μέσω των γενεαλογικών δέντρων, με τις πληροφορίες αυτές όμως να ποικίλλουν από πηγή σε πηγή. Το περιεχόμενό τους ήταν ένα αμάλγαμα προγενέστερων ιστοριών που επιβίωσαν μέσω της προφορικής παράδοσης που περνούσε από γενιά σε

⁹ ΑΡΝΑΚΗΣ-ΓΕΩΡΓΙΑΔΗΣ, *Οι Πρώτοι Οθωμανοί*, 32.

¹⁰ ΣΤΟ ΙΔΙΟ, 35-36.

¹¹ ΣΤΟ ΙΔΙΟ, 37-38.

¹² ΠΑΧΥΜΕΡΗΣ, *Συγγραφικά Ιστορία*, 1-4. ΓΡΗΓΟΡΑΣ, *Ιστορία Ρωμαϊκή* 1-3. ΚΑΝΤΑΚΟΥΖΗΝΟΣ, *Ιστορία*, 1-3.

¹³ ΖΑΧΑΡΙΑΔΟΥ, *Ιστορία και Θρύλοι*, 43.

γενιά, αναμεμιγμένων με προσθήκες δικής τους έμπνευσης και κατασκευής¹⁴. Βασική επιδίωξη των συγγραφέων τους ήταν να ανυψώσουν τα κατορθώματα των πρώτων Οθωμανών προς τέρψη των ηγεμόνων τους, που επιθυμούσαν να μνημονεύεται το παρελθόν με το δέον μεγαλείο. Οι ίδιοι προσδοκούσαν να δρέψουν τους καρπούς της καλής τους δουλειάς, αποκομίζοντας τα ανάλογα οφέλη από τους κρατούντες¹⁵. Έντονο είναι και το θρησκευτικό υπόβαθρο στη διαμόρφωση της εικόνας των ιδρυτών του οθωμανικού κράτους που προβάλλονται ως *γαζήδες* («μαχητές της πίστης»). Ο Ασικπασαζαντέ στήριξε την ιστορία του σε μια προγενέστερη πηγή αυτή του Γιαχσί Φακίχ, γιου του ιμάμη του Ορχάν, όπως και σε μια άλλη που γράφτηκε το αργότερο έως το 1422¹⁶. Ο Νεσρί με τη σειρά του χρησιμοποίησε ως πυξίδα το *Χρονικό* του Ασικπασαζαντέ και το *Ανώνυμο Χρονικό* της Οξφόρδης¹⁷.

Όσον αφορά τα μεταγενέστερα έργα των δυτικών συγγραφέων, δεν χαίρουν ιδιαίτερης εκτίμησης από την νεότερη ιστοριογραφία, αφού μονάχα ο Gibbons τα λαμβάνει σοβαρά υπόψη, πηγαίνοντας ενάντια στο ρεύμα που τα θεωρούσε αναξιόπιστα. Όπως είναι λογικό στα περιεχόμενά τους δεν ήταν δυνατόν να απουσιάζουν, αφενός η αποστροφή προς τους Οθωμανούς και αφετέρου προτροπές για την εκδήλωση νέων Σταυροφοριών¹⁸.

Η στάση των νεότερων συγγραφέων απέναντι στα οθωμανικά Χρονικά που έβριθαν από μύθους και παραδόσεις, χαρακτηρίστηκε από διάθεση αξιολόγησης και έγινε με τη δέουσα προσοχή και επιφύλαξη. Ο Gibbons που έγραψε το 1916 για τη γέννηση του οθωμανικού κράτους εξέφρασε την άποψη πως ο Οσμάν και ο λαός του ήταν παγανιστές, οι οποίοι στην πορεία ασπάστηκαν το Ισλάμ. Ακολούθως, με πρόταγμα την διάδοσή του, εναντιώθηκαν στους Βυζαντινούς γείτονές τους, που αφού προσηλυτίστηκαν, συνέστησαν τον κορμό του έθνους, αποτελώντας την συντριπτική του πλειοψηφία. Στη βάση της δικής του θεώρησης η θρησκεία ήταν ο καταλυτικός παράγοντας που κατέστησε εφικτή την κατασκευή του οθωμανικού κράτους. Τονίζει από την δική του εμπειρία, αφού διέμεινε κάποια χρόνια στην Κωνσταντινούπολη περί το 1910, πως η ονομασία *Τούρκος* γι' αυτούς είχε αρνητική έννοια, αφού σήμαινε

¹⁴ KÖPRÜLÜ, *Οι Απαρχές*, 71-73. Ο συγγραφέας προτείνει την απεξάρτηση από τους Οθωμανούς χρονικογράφους, υποστηρίζοντας πως αυτοί αποτελούν την ρίζα του προβλήματος.

¹⁵ ΑΡΝΑΚΗΣ-ΓΕΩΡΓΙΑΔΗΣ, *Οι Πρώτοι Οθωμανοί*, 40-41.

¹⁶ ΖΑΧΑΡΙΑΔΟΥ, *Ιστορία και Θρύλοι*, 41-43. Περί της ιστορικότητας του κειμένου του Ασικπασαζαντέ έχει εκφραστεί θετικά ο Μουστάκας, θεωρώντας το εξαιρετικά χρήσιμο για την εξακρίβωση της ιστορικής πορείας του Οσμάν, συμπληρώνοντας την ελλιπή αναφορά του Παχυμέρη. Βλ. ΜΟΥΣΤΑΚΑΣ, *Το Βυζάντιο και οι Οθωμανοί*, 61.

¹⁷ MENAGE, *Neshri's History*, 6-12.

¹⁸ ΑΡΝΑΚΗΣ-ΓΕΩΡΓΙΑΔΗΣ, *Οι Πρώτοι Οθωμανοί*, 50.

τον νομάδα, τον πρωτόγονο και δεν επέτρεπαν σε κανέναν που βρισκόταν στην επικράτειά τους να την εκστομίσει. Εκτιμά πως με την ιστορική τους συνάντηση με τους Βυζαντινούς ξεκινά και η εθνική τους ιστορία¹⁹.

Δύο δεκαετίες αργότερα δριμεία κριτική στο πόνημα του Gibbons άσκησε ο Köprülü (δεκαετία 1930)²⁰. Ο ίδιος αποσαφηνίζει πως η οθωμανική επιθετικότητα ήταν αποτέλεσμα της πίεσης των Μογγόλων και τέθηκε σε εφαρμογή από τον Οσμάν και την φυλή του, φυσικά με την προσχώρηση και άλλων τουρκικών στοιχείων, δημιουργώντας ένα αμιγώς τουρκικό φαινόμενο που δεν επηρεάστηκε, στον βαθμό που τουλάχιστον πίστευε ο Gibbons από τους εξισλαμισμούς, καθώς δεν ήταν έως τότε τουλάχιστον, τόσο διαδεδομένοι²¹. Επιπλέον θεωρεί ότι το οθωμανικό κρατικό μόρφωμα με τους θεσμούς του, στηρίχτηκε αμιγώς σε τουρκοϊσλαμικά πρότυπα της Κεντρικής Ασίας και της Μέσης Ανατολής, γι' αυτό και προτείνει να εξεταστεί η πρόωγη ιστορία των Οθωμανών σε συνάρτηση με την ατμόσφαιρα που τους περιέβαλε, δηλαδή με τα *μπεηλίκια* που πρωτοσυστήθηκαν την ίδια περίοδο, αλλά και σε σχέση με το σελτζουκικό και ιλχανιδικό τους παρελθόν²². Ο Köprülü τάσσεται υπέρ της άποψης πως οι Οθωμανοί προέρχονταν από τον κλάδο *Καγί των Ογούζων* Τούρκων²³. Η θέση του Köprülü εξυπηρετούσε πλήρως τις απαιτήσεις της τουρκικής εθνικής ιστοριογραφίας²⁴.

Πάντως η πιο δημοφιλής άποψη τον 20ο αι. εκφράστηκε την ίδια δεκαετία (1930) από τον Paul Wittek. Σύμφωνα με τον ίδιο ο *γαζά* («ιερός πόλεμος»)²⁵ ήταν η βασική αιτία ύπαρξης του οθωμανικού κράτους, αφήνοντας σε δεύτερη μοίρα την φυλετική προσέγγιση. Για να στηρίξει το επιχείρημά του χρησιμοποίησε ως τεκμήρια το έργο του Αχμεντή, καθώς και την επιγραφή της Προύσας που αφορούσε τον Ορχάν. Το έπος του Αχμεντή *Iskendername* («*Αλεξανδριάδα*»)²⁶, αποτελεί την παλαιότερη οθωμανική πηγή (γράφηκε περί το 1400 προς τιμήν του

¹⁹ GIBBONS, *Η Θεμελίωση*, 13,16.

²⁰ KÖPRÜLÜ, *Οι Απαρχές*, 31-52.

²¹ ΣΤΟ ΙΔΙΟ, 52.

²² ΣΤΟ ΙΔΙΟ, 74-75. Ο συγγραφέας απορρίπτει τελείως την χρήση των οθωμανικών Χρονικών που δεν περιέχουν κατά την άποψή του τίποτα άλλο παρά μυθικές αφηγήσεις που εξυπηρετούσαν τις την αποθέωση της δυναστείας.

²³ ΣΤΟ ΙΔΙΟ, 176-178. SÜMER, Kayı, 812-813. SPULER, Ghuzz, 1106-1112.

²⁴ KAFADAR, *Ανάμεσα σε δύο Κόσμους*, 88-89.

²⁵ JOHNSTONE, Ghazw, 1055-1056.

²⁶ KAFADAR, *Ανάμεσα σε δύο Κόσμους*, 188-190. Ο Αχμεντή συνέγραψε αυτό το έπος έπειτα από επιθυμία του Σουλεϊμάν, γιου του Βαγιαζίτ Α', στον απόηχο της ήττας του πατέρα του στην Άγκυρα το 1402, σε μια προσπάθεια να αποκατασταθεί η ιστορική μνήμη και να επουλωθεί το πληγωμένο εθνικό φρόνημα.

Σουλεϊμάν, πρίγκηπα του Γκέρμιγιαν) και παρουσιάζει τους Οθωμανούς ως ένα σώμα γαζήδων²⁷, υπέρμαχων της πίστης και υπερασπιστών των συνόρων εναντίον των απίστων. Στο κεφάλαιο που ασχολείται με τους Οθωμανούς Σουλτάνους αναφέρει συγκεκριμένα πως: «το βασίλειο εκείνο των Γαζήδων είναι το βασίλειο των Οθωμανών» ενώ προβαίνει και σε έναν ορισμό του Γαζή, ως υπηρέτη του θεού²⁸. Στο ίδιο μήκος κύματος κινείται και η επιγραφή της Προύσας που χρονολογείται το 1337 και δίνει στον Ορχάν τον τίτλο του Γαζή: «Σουλτάνος, γιος του Σουλτάνου των Γαζήδων, Γαζής, γιος Γαζή, άρχοντας των οριζόντων, ήρωας της οικουμένης»²⁹. Ο Wittek κατέληξε στο συμπέρασμα πως οι λαοί των συνόρων είχαν δική τους βούληση που αντέβαινε στις επιταγές της κεντρικής διοίκησης, γι' αυτό και το σύνορο αποτελούσε μια ταραχώδη ζώνη στην οποία βρήκαν χώρο δράσης οι γαζήδες.

Τη δεκαετία του '40 ένας Έλληνας ιστορικός ο Γεώργιος Αρνάκης-Γεωργιάδης, προβάλλει μια άλλη άποψη, επαναφέροντας στο προσκήνιο το επιχείρημα του Gibbons περί ευρωπαϊκότητας και τασσόμενος ενάντια στις ερμηνείες των Köprülü και Wittek που ήθελαν τους Οθωμανούς να πορεύονται σε τουρκοϊσλαμικές βάσεις. Η έρευνά του τον οδήγησε στο συμπέρασμα, πως η ίδρυση του οθωμανικού κράτους ήταν αποτέλεσμα διαφόρων ζυμώσεων πολιτικών και φυλετικών, όλων υπό την επιρροή του βυζαντινού πολιτισμού που άσκησε τεράστια επίδραση στη διαμόρφωση του οθωμανικού γίνεσθαι, λόγω της πολύ στενής τους επαφής. Για το λόγο αυτό προβαίνει στο έργο του σε μια ανάλυση σε άμεση παραλληλία με την υποχώρηση της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας³⁰. Στο ίδιο συμπέρασμα καταλήγει δεκαετίες αργότερα και ο Κωνσταντίνος Μουστάκας, προσεγγίζοντας το ζήτημα γύρω από την αλληλεξάρτηση και αλληλεπίδραση Βυζαντινών και Οθωμανών, στη δίνη των γεγονότων του 14ου αι., που κατέστησαν επιτακτική τη μεταξύ τους τριβή και οδήγησαν στις συμμαχίες των αυτοκρατόρων Ιωάννη ΣΤ' Καντακουζηνού και Ιωάννη Ε' Παλαιολόγου με τον Ορχάν.

Ωστόσο πρέπει να σημειωθεί πως για κάποιες δεκαετίες του περασμένου αιώνα η «θέση του Γαζά» έμεινε ακλόνητη, ώσπου το 1980 αμφισβητήθηκε έντονα³¹. Βέβαια ακόμα και μέσα σε

²⁷ MELIKOFF, Ghazi, 1043-1045.

²⁸ WITTEK, *Η Γένεση*, 30-31: «Ο Γαζής είναι μεσάζων της θρησκείας του Αλλάχ, ο υπηρέτης του Θεού που αποκαθαίρει τη γη από τον ρύπο της Πολυθεΐας. Ο Γαζής είναι το σπαθί του Θεού, είναι ο προστάτης και το καταφύγιο των πιστών. Αν μαρτυρήσει στον δρόμο του Θεού, δεν θεωρείται ότι πέθανε. Ζει στην μακαριότητα με τον Αλλάχ, έχει κερδίσει την αιώνια ζωή».

²⁹ ΣΤΟ ΙΔΙΟ, 31.

³⁰ ΑΡΝΑΚΗΣ-ΓΕΩΡΓΙΑΔΗΣ, *Οι Πρώτοι Οθωμανοί*, 58.

³¹ Μεταξύ άλλων κριτική στον Wittek άσκησαν οι: LINDNER, *Nomads and Ottomans*. KALDY-NAGY, *The Holy War*, 467-473. JENNINGS, *Some thoughts on the gazi-thesis*, 151-161. IMBER, *The legend of Osman Gazi*, 67-75.

αυτό το πλήθος αμφισβητήσεων την σωρεία κατηγοριών δεν στερήθηκε υπεράσπισης. Ο Halil Inalcik, μαθητής του Köprülü που ασχολήθηκε με το θέμα, αποδέχεται πως το οθωμανικό κράτος στην πρώιμη μορφή του ήταν προϊόν του *Γαζά*, μιας ιδεολογίας που υπήρξε αυτοσκοπός της ίδιας της ύπαρξής του³². Η κύρια αντίρρηση των διαφωνούντων αυτής της ανάγνωσης βρισκόταν στο ότι η συμπεριφορά των Οθωμανών απέναντι στους χριστιανούς, σε κανέναν βαθμό δεν μπορούσε από τα γεγονότα να χαρακτηριστεί ως μισαλλόδοξη ή μη ανεκτική. Επιπλέον προκύπτει πως οι πρώτοι Οθωμανοί δεν ήταν ιδιαίτερα φανατισμένοι με τη θρησκεία, κάτι το οποίο μαρτυρείται από την εκκωφαντική σιγή των πηγών σε περιστατικά θρησκευτικού μίσους. Ο Kafadar θεωρεί πως αυτή η σιωπή ήταν είτε σκόπιμη, όπως παρατηρούμε π.χ. στον Καντακουζηνό, που ως σύμμαχος του Ορχάν απέφευγε να αναφερθεί στο ισλαμικό υπόβαθρο του αγώνα του, είτε απόρροια του ύφους των βυζαντινών συγγραφέων³³.

Από τους διαφωνούντες ο Kaldy-Nagy στέκεται επίσης στην απουσία μεγάλων μουσουλμανικών μνημείων την πρώτη περίοδο της οθωμανικής εδραίωσης αλλά και στο γεγονός πως ο Ερτογρούλ και οι γιοι του δεν έφεραν ισλαμικά ονόματα με εξαίρεση τον Οσμάν (που αναφέρεται ως Ατμάν στον Παχυμέρη), ενδείξεις που δημιουργούν την εικόνα ενός λαού που δεν ήταν προσκολλημένος στην ισλαμική θρησκεία³⁴. Προσθέτει ακόμα πως το οθωμανικό κράτος διεξήγαγε πόλεμο αδιάκριτα, ακόμα και εναντίον ομόθρησκων, δίχως να λαμβάνει υπόψη την κοινή τους θρησκεία κάτι που αντέβαινε στην ηθική του *γαζά*³⁵. Οι διατυπώσεις περί πνεύματος *γαζά* σχηματίστηκαν μονάχα για να ενθαρρύνουν ένα συγκεκριμένο ακροατήριο και σε καμία περίπτωση δεν θα μπορούσε να αποτελέσει γέφυρα μεταξύ λαών, αφού σύμφωνα με τον Lindner είχε χαρακτήρα απορριπτικό και άμβλυσε το χάσμα μεταξύ Οθωμανών και Βυζαντινών. Από την άλλη ο ίδιος υποστήριζε πως η φυλή ήταν ένας αμιγώς πολιτικός οργανισμός με κοινούς σκοπούς και ηγεσία ιδιαίτερα ανοιχτός στην πρόσληψη νέων στοιχείων, που δεν εξαρτιόταν από δεσμούς αίματος³⁶. Ο Heywood, βάζοντας στο μικροσκόπιο την επιγραφή της Προύσας που αποτελούσε τον έναν από τους δύο πυλώνες της θεωρίας του Wittek, συμπεραίνει πως ο τελευταίος σκοπίμως παρέλειψε να συμπεριλάβει στο έργο του το κομμάτι εκείνο της επιγραφής που δεν αναφέρεται στους γαζήδες³⁷.

³² İNALCIK, *Η Οθωμανική Αυτοκρατορία*, 17.

³³ KAFADAR, *Ανάμεσα σε δύο Κόσμους*, 178-179.

³⁴ Μέχρι και ο Οσμάν που ήταν σίγουρα μουσουλμάνος έδωσε στον γιο του το τουρκικό όνομα Ορχάν. Βλ. KALDY-NAGY, *The Holy War*, 470.

³⁵ ΣΤΟ ΙΔΙΟ, 471.

³⁶ KAFADAR, *Ανάμεσα σε δύο Κόσμους*, 111-113.

³⁷ HEYWOOD, *The 1337 Bursa inscription*, 215-232. HEYWOOD, *The Frontier in Ottoman History*, 238.

Τη δεκαετία του '90 ο Cemal Kafadar υιοθετώντας την θεωρία του *γαζά* επιχείρησε μια διαφορετική προσέγγιση, μελετώντας την εμφάνιση των Οθωμανών σε συνάρτηση με τον χαρακτήρα των μεθοριακών λαών και τον ρόλο που εκείνοι επιτέλεσαν ως παράγοντες της ιστορίας, με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους. Ο συγγραφέας αναφερόμενος στον *γαζά* αποδέχεται την ιστορική του πορεία, την οποία ανέλυσε επαρκώς ο Wittek και κάνει λόγο για ένα φαινόμενο περισσότερο κοινωνικό, παρά θρησκευτικό, που κατάφερε να γιγαντωθεί και να αποτελέσει πολιτικό παράγοντα έχοντας περισσότερο ως απλό πρόσχημα την διάδοση της πίστης³⁸. Η φύση του συνόρου που άφηνε ανοιχτό το περιθώριο για πολιτισμικές ανταλλαγές μεταξύ των λαών που το απάρτιζαν, ως αποτέλεσμα της στενής γειτνίασης και του κοινού τρόπου ζωής, σύμφωνα με τον ίδιο ήταν ο πυλώνας πάνω στον οποίο στηρίχτηκε το οθωμανικό κράτος³⁹.

Συνοψίζοντας, κύρια επιδίωξη των ιστορικών των αρχών του 20ου αι. ήταν να αποδώσουν τα εύσημα για την δημιουργία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας είτε στο Βυζάντιο είτε στην έλευση των Τούρκων, φορέων του Ισλάμ. Ο Αρνάκης διαπίστωσε πως οι πληθυσμοί της Νίκαιας και της Νικομήδειας συνέβαλαν τα μέγιστα στην ενεργοποίηση του οθωμανικού κρατικού μηχανισμού, συμπλέοντας με τον Gibbons και αντιμαχόμενος τους Köprülü και Wittek που από διαφορετικό πρίσμα ο καθένας, είδαν τους Οθωμανούς να κάνουν τα πρώτα τους βήματα σε τουρκοϊσλαμικές βάσεις. Οι τέσσερις λοιπόν αυτοί ιστορικοί έγιναν οι κύριοι εκφραστές δύο τελείως διαφορετικών πόλων⁴⁰. Πολύ αργότερα παρότι η «θέση του *Γαζά*» άρχισε να αμφισβητείται εντόνως, προέκυψαν καινοτόμες ερμηνείες της, όπως αυτή του Kafadar που κάνει λόγο για ένα φαινόμενο της μεθορίου, δίνοντας μια πολύ ενδιαφέρουσα εξήγηση του πνεύματος του *γαζά* ως μία σύγκλιση ετερόκλητων στοιχείων, όπως των επιταγών του δικαίου με τις προφορικές παραδόσεις και τον κώδικα ηθικών αξιών που χαρακτήριζε τις ατομικές συμπεριφορές των μελών της κοινότητας⁴¹.

³⁸ Ο συγγραφέας θεωρεί σκόπιμο να γίνει μια σαφής διάκριση μεταξύ *γαζά* και *τζιχάντ*, δύο εννοιών τις οποίες πολλοί εσφαλμένα μεταχειρίζονται ως ταυτόσημες. Σύμφωνα με το ισλαμικό δίκαιο, *τζιχάντ* ήταν ο πόλεμος που διεξαγόταν για την διαφύλαξη των ζωών των πιστών όταν αυτές βρίσκονταν υπό τον κίνδυνο άμεσης απειλής, ένα φύσει αμυντικό μέτρο. Από την άλλη ο όρος *γαζά* είχε να κάνει με τις ληστρικές επιδρομές και επιθετικές πρωτοβουλίες οπαδών του Ισλάμ που μάχονταν για την επιβολή του και δεν λογίζονταν ως καθήκον όλων των μουσουλμάνων. Η σημασία του λοιπόν ήταν υποδεέστερη εκείνης του *τζιχάντ* και είχε υλικούς σκοπούς. Βλ. KAFADAR, *Ανάμεσα σε δύο Κόσμους*, 121, 160-163. Σχετικά με το *τζιχάντ* βλ., TYAN, *Djihad*, 538-540. SUGAR, *Southeastern Europe*, 7-8.

³⁹ KAFADAR, *Ανάμεσα σε δύο Κόσμους*, 164.

⁴⁰ ΣΤΟ ΙΔΙΟ, 100.

⁴¹ ΣΤΟ ΙΔΙΟ, 163.

Συνοπτική παρουσίαση της δομής της εργασίας

Στην παρούσα εργασία θα παρακολουθήσουμε την ιστορική εξέλιξη των Οθωμανών στα χρόνια του Οσμάν και του γιου του Ορχάν, μέσα από τις ιστορικές πηγές. Τα σπουδαιότερα στρατιωτικά γεγονότα όπως οι μάχες του Βαφέως (1301) και του Πελεκάνου (1329) καθώς και η κατάληψη των βυζαντινών πόλεων της Βιθυνίας θα έχουν πρωτεύουσα θέση στην ανάπτυξη του θέματος. Φυσικά δεν θα παραμεληθούν και τα σημαίνοντα πολιτικά γεγονότα όπως η συμμαχία Ορχάν και Καντακουζηνού, που επικυρώθηκε με την σύνδεση των δύο οίκων και επέτρεψε την ομαλή προώθηση των Οθωμανών στα Βαλκάνια. Στο ίδιο πλαίσιο θα εξεταστούν και οι σχέσεις του οθωμανικού εμιράτου με τους μουσουλμάνους γείτονές τους και θα αναλυθούν οι λόγοι για τους οποίους οι Οθωμανοί κατάφεραν να επιβληθούν έναντι των ανταγωνιστών τους στη Μ. Ασία.

Στο πρώτο κεφάλαιο θα περιγραφούν οι συνθήκες που επικρατούσαν στη Μ. Ασία τον 13ο αιώνα και θα εξεταστούν τα όσα είχαν μεσολαβήσει μεταξύ Βυζαντινών, Σελτζούκων του Ρούμ και Ιλχανιδών, που κατέστησαν εφικτή την εγκατάσταση των Οθωμανών σε απόσταση αναπνοής από τις βυζαντινές κτήσεις στη Βιθυνία. Κατόπιν αφού προβούμε στην παράθεση και αφήγηση των δημοφιλέστερων μύθων γύρω από την άφιξη των Οθωμανών, θα περιγράψουμε τις κατακτήσεις τους και την προοδευτική διεύρυνση των συνόρων τους, μέχρι και την είσοδό τους στα Βαλκάνια και την ανατολική Θράκη. Ακολούθως θα εμβαθύνουμε στην θεμελίωση του κράτους και στους παράγοντες που την καθόρισαν, δηλαδή στη θρησκεία και στην προσέγγιση των χριστιανών υπηκόων τους. Τέλος, θα κλείσουμε με τα πορίσματα της έρευνάς μας, που συνοψίζουν και συνάμα αποκρυσταλλώνουν την παρουσία των Οθωμανών στο μεγαλύτερο διάστημα του 14ου αι., όταν ακόμα αποτελούσαν ένα μικρό εμιράτο (*μπεηλίκι*), μην έχοντας προλάβει ακόμα να συστήσουν αυτοκρατορία, κάτι το οποίο κατάφεραν έναν αιώνα αργότερα με την Άλωση της Κωνσταντινούπολης το 1453⁴².

⁴² WITTEK, *Η Γένεση*, 17-18.

1ο Κεφάλαιο

Η έλευση των Οθωμανών στην Ανατολία: Ο Οσμάν και η φυλή του

1.1 Η κατάσταση στη Βιθυνία τον 13ο αιώνα και ο παράγοντας της μετανάστευσης

Ήδη από τα τέλη του 11ου αι. μετά την ήττα των Βυζαντινών στο Μαντζικέρτ, άρχισε να παρατηρείται στα σύνορα της Μ. Ασίας μια συνεχιζόμενη συσσώρευση τουρκικών νομαδικών φυλών που απλώθηκαν σε όλα τα μήκη και πλάτη της περιοχής. Σε αυτούς ανήκαν και οι Ογούζοι Τούρκοι⁴³. Η αφομοίωσή τους ήταν αποτέλεσμα της πολιτικής των Σελτζούκων, που εφαρμόζοντας το δόγμα του «διαίρει και βασίλευε», κατακερμάτισαν τις μεγάλες φυλές, τις εν δυνάμει πιθανές απειλές για την σταθερότητα του κράτους, τοποθετώντας τις στις πλέον απομακρυσμένες ζώνες και εμποδίζοντάς τις με αυτόν τον τρόπο να καταστήσουν έθνος⁴⁴. Οι πληθυσμοί αυτοί που αναφέρονται ως Τουρκομάνοι στις πηγές, αντιστάθηκαν με ζήλο στις πιέσεις των αυτοκρατόρων της Κομνήνειας δυναστείας και των Σταυροφόρων που επιδίωξαν τον εκτοπισμό τους⁴⁵.

Η αυγή του του 13ου αι. βρήκε ορισμένους εξ' αυτών εγκατεστημένους σε πόλεις και χωριά και άλλους καταβεβλημένους από τις αδιάκοπες πολεμικές συγκρούσεις. Τότε όμως ξέσπασε ένα νέο μεταναστευτικό κύμα, αυτή τη φορά προερχόμενο από την Κεντρική Ασία και το Ιράν. Ομάδες Τουρκομάνων νομάδων έφτασαν στην Ανατολία, εξαιτίας της εισβολής των Μογγόλων στις χώρες που προηγουμένως αυτοί διέμεναν⁴⁶. Έως και τις δεκαετίες του 1250 και του 1260 είχαν προωθηθεί επιτυχώς μέχρι και τη μεθοριακή ζώνη του κράτους της Νίκαιας και εκείνου των Σελτζούκων, καταλαμβάνοντας μεγάλες εκτάσεις σε περιοχές της Φρυγίας, της Βιθυνίας και της Παφλαγονίας, αλλά και πέριξ του ποταμού Μαιάνδρου⁴⁷. Οι περισσότερες πληροφορίες των πηγών αφορούν εκείνους που κατοίκησαν στη δυτική Μ. Ασία, απ' όπου αναδύθηκε άλλωστε και το οθωμανικό κράτος. Συμπτωματικά, η παράκτια αυτή περιοχή ήταν και από τις πιο εύφορες, με μεγάλες πεδιάδες και κοιλάδες, προσελκύοντας τους πληθυσμούς

⁴³ SUGAR, *Southeastern Europe*, 9.

⁴⁴ KÖPRÜLÜ, *Οι Απαρχές*, 119-122.

⁴⁵ GIBBONS, *Η Θεμελίωση*, 5. Για τους μουσουλμάνους συγγραφείς ο όρος Τουρκομάνοι έρχεται να αντικαταστήσει τον όρο Ογούζοι. Βλ. KELLNER-HEINKELLE, *Turkmen*, 682-685.

⁴⁶ ΒΡΥΩΝΗΣ, *Η Παρακμή*, 121. KÖPRÜLÜ, *Οι Απαρχές*, 124-125. SHUKUROV, *Two waves of nomadic migration*, 29-30. SUGAR, *Southeastern Europe*, 10-11.

⁴⁷ SHUKUROV, *Two waves of nomadic migration*, 30. Maiandros: *TIB* 7, 332-333.

που κατέβαιναν από τα βουνά και ταυτόχρονα πολύ καλά προστατευμένη εξαιτίας των ορεινών όγκων που την περιέβαλαν⁴⁸.

Ο νομαδικός τρόπος ζωής των λαών αυτών που αναφέρονται στις πηγές ως Τουρκομάνοι, νομάδες, σκηνίτες, Τουρκομάνοι του *ούτζ* (συνόρου)⁴⁹, προϋπέθετε τη συχνή μετακίνησή τους από τόπο σε τόπο ανάλογα με τις ανάγκες επιβίωσης που προέκυπταν ανά εποχή. Η μόλις προσωρινή εγκατάστασή τους σε αστικά κέντρα, σχετίζεται ίσως με την προχειρότητα της εισβολής τους και τον βάρβαρο χαρακτήρα τους. Κύριες ενασχολήσεις τους ήταν η εκτροφή των ζώων και η λαφυραγωγία⁵⁰. Οι λεηλασίες, οι επιθέσεις σε καραβάνια και οι καταστροφές ήταν κοινές γι' αυτούς πρακτικές, στις οποίες επιδίδονταν εξαιτίας της φτώχειας και της αποστροφής που επιδείκνυαν απέναντι στην αστική οργάνωση. Παρότι κατά παράδοση το καλοκαίρι διέμεναν στα ορεινά και τον χειμώνα κατέβαιναν στις πεδιάδες, ποτέ τους δεν σταματούσαν τις επιδρομές που ξεκινούσαν αμέσως με τον ερχομό της άνοιξης και είχαν γι' αυτούς ζωτική σημασία, αφού μέσω εκείνων εξασφάλιζαν τους απαραίτητους πόρους για την επιβίωσή τους⁵¹. Δεν άργησε βέβαια να έρθει η στιγμή, που οι άνθρωποι αυτοί εξωθήθηκαν προς τη παρανομία, προβαίνοντας σε θηριωδίες κατά των γηγενών με αποτέλεσμα την ερήμωση του τόπου. Συνεπώς η εγκατάλειψη της υπαίθρου από τους καλλιεργητές, επέφερε νομοτελειακά και την εγκατάλειψη των πόλεων, καθώς οι κάτοικοί τους στερούνταν βασικών προμηθειών. Οι νομάδες προσέφεραν τη γη στα κοπάδια τους, συστήνοντας εκεί τις δικές τους κοινότητες. Όσο εξασφάλιζαν γη και τροφή για τα κοπάδια τους, τόσο ο αριθμός τους αυξανόταν και ενισχύοταν η ορμητικότητά τους, διά της επέκτασης σε ευρύτερα εδάφη. Αυτή η κατάσταση παρατηρείτο σε ολόκληρη τη Μ. Ασία⁵².

Είναι χρήσιμο σ' αυτό το σημείο να σταθούμε στο πολιτιστικό χάσμα που εντοπίζεται μεταξύ κέντρου και μεθορίου, που ήταν αν μη τι άλλο αγεφύρωτο. Οι λαοί που διαβιούσαν στο «ούτζ» είχαν κάτι το πρωτόγονο, απέχοντας αρκετά από τον πολιτισμό του κέντρου με τον οποίο δεν είχαν να μοιραστούν κανένα κοινό. Εκεί κατέφευγαν για να γλιτώσουν τις διώξεις, παραβατικά στοιχεία, ατίθασα πνεύματα, φορείς και κήρυκες του *γαζά*, καθώς και ανεπιθύμητα πολιτικά

⁴⁸ VRYONIS, Nomadization and Islamization, 43-44.

⁴⁹ Ως *ούτζ* (άκρον) ορίζεται το μεταίχμιο μεταξύ του *νταρ-αλ-ισλάμ* (επικράτειας του Ισλάμ) και του *νταρ-αλ-χαρμπ* (γη των απίστων). Βλ. HEYWOOD, The Frontier in Ottoman History, 233-234.

⁵⁰ VRYONIS, Nomadization and Islamization, 48-49.

⁵¹ KÖPRÜLÜ, *Οι Απαρχές*, 136.

⁵² VRYONIS, Nomadization and Islamization, 51-52.

πρόσωπα, στελεχώνοντας από κοινού μια ιδιαίτερη κοινωνία⁵³. Το κλίμα αποξένωσης που δημιουργήθηκε στο *ούτζ*, υπέθαλπε επαναστατικούς αγώνες και αποσχιστικές τάσεις, που εκδηλώθηκαν το 1239-1241, μέσω της επανάστασης του Μπάμπα Ισάκ, η οποία καταπνίγηκε. Έκτοτε όμως οι Τουρκομάνοι ακολούθησαν χωριστό δρόμο, κάτι που στοίχισε στο σουλτανάτο κατά την εισβολή των Μογγόλων το 1243, όταν μετά τη νίκη τους στο Κιοσεντάγ προχώρησαν απτόητοι σε Σεβάστεια και Καισάρεια. Από εκείνο το σημείο και μετά οι Μογγόλοι αναδείχθηκαν σε κύριους ρυθμιστές των πραγμάτων της Μ. Ασίας, με το σουλτανάτο να εκπίπτει σε καθεστώς επικυριαρχίας και τους Μογγόλους να αποκτούν την δυνατότητα να καθορίζουν τη διαδοχή, διατηρώντας μάλιστα και μόνιμα εγκατεστημένες στρατιωτικές δυνάμεις, έτοιμες να επέμβουν, όποτε αυτό κρινόταν απαραίτητο. Το σελτζουκικό κράτος στάθηκε ανήμπορο να ορθοποδήσει ξανά αφού μαστιζόταν διαρκώς από εμφύλιες αναταραχές και εσωτερικούς πολέμους. Ο αντίκτυπος της ήττας, είχε και κοινωνικές προεκτάσεις με τον λαό να υποφέρει, αδυνατώντας να καταβάλει τους υψηλότερους φόρους που απαιτούνταν για να εξευμενιστούν οι Μογγόλοι⁵⁴.

Από την άλλη πλευρά, αν και η αυτοκρατορία της Νίκαιας έως και το 1261 είχε διασφαλίσει τις κτήσεις της Σινώπης, της Κασταμονής, της Κιουτάχειας και της Λαοδικείας συγκρατώντας σε απόσταση τους Τουρκομάνους, με την Ανακατάληψη της Πόλης το 1261 και την επιστροφή της έδρας του κράτους στη φυσική του θέση, σήμανε και η αλλαγή πολιτικής πλεύσης στη νευραλγική αυτή περιοχή. Η προστασία του συνόρου παραμελήθηκε, με οδυνηρό αποτέλεσμα την κατάρρευσή του, ώστε οι Τουρκομάνοι να περιδιαβαίνουν σε αυτό ανενόχλητοι⁵⁵.

Συγκεκριμένα, από τον αυτοκράτορα Μιχαήλ Η΄ Παλαιολόγο, εγκαινιάστηκε μία νέα περίοδος σε ζητήματα άμυνας. Ο αυτοκράτορας όντας απασχολημένος με τον κίνδυνο που ερχόταν από τη Δύση στο πρόσωπο του Καρόλου Ανδεγαυού, έδωσε εκεί την μέγιστη βαρύτητα, αφήνοντας σε δεύτερη μοίρα την υπεράσπιση των μικρασιατικών εδαφών. Σαν να μην ήταν αυτό αρκετό, σε μια απόπειρα να μειώσει τα έξοδα των κρατικών ταμείων, αφαίρεσε από τους ακρίτες τα προνόμια που τους είχαν παραχωρηθεί, με κυριότερο αυτό της ατέλειας και τους στέρησε επιπλέον και τις εκτάσεις γης που εκμεταλλεύονταν⁵⁶. Τα μέτρα αυτά προκάλεσαν ακόμα περισσότερο το αίσθημα των κατοίκων των συνόρων, που ούτως ή άλλως δεν έτρεφαν

⁵³ HEYWOOD, *The Frontier in Ottoman History*, 235-236. SUGAR, *Southeastern Europe*, 9.

⁵⁴ KÖPRÜLÜ, *Οι Απαρχές*, 98-100. WITTEK, *Η Γένεση*, 50-51. ΒΡΥΩΝΗΣ, *Η Παρακμή*, 121-122.

⁵⁵ VRYONIS, *Nomadization and Islamization*, 46-47.

⁵⁶ ΠΑΧΥΜΕΡΗΣ, *Συγγραφικαὶ Ἱστορίαι*, 1, 29-33.

καμία εκτίμηση στο πρόσωπο του Μιχαήλ Η΄, εφόσον στα μάτια τους δεν ήταν τίποτα περισσότερο παρά ένας σφετεριστής του θρόνου, που είχε υφαρπάξει με δόλιο τρόπο την αυτοκρατορική εξουσία από τον νόμιμο διάδοχο Ιωάννη, του οίκου των Λασκαριδών, που τόσα πολλά είχαν προσφέρει στον ελληνικό πληθυσμό της Μ. Ασίας. Μάλιστα δε, μετά την τύφλωση του νεαρού διαδόχου οι κάτοικοι της Τρικοκκίας εξεγέρθηκαν, αλλά το κίνημά τους κατεστάλη⁵⁷. Παρ' όλα αυτά ο Μιχαήλ Η΄ δεν πτοήθηκε καθόλου, συνεχίζοντας την σκληρή πολιτική του. Επόμενη του κίνηση, ήταν να αυξήσει τα μισθοφορικά σώματα και να επιβαρύνει τους κατοίκους με δυσανάλογα των δυνατοτήτων τους φορολογικά βάρη, πλήττοντας παράλληλα και τα συμφέροντα της τοπικής αριστοκρατίας⁵⁸. Τελικά το μόνο που κατάφερε ήταν να προκαλέσει την αποδυνάμωση της συνοριακής άμυνας και του φρονήματος των ανδρών, που είχαν ενοχληθεί από την παρουσία των μισθοφόρων θεωρώντας την άκρως επιζήμια για τους ίδιους⁵⁹.

Στα χρόνια που ακολούθησαν η κατάσταση όχι μόνο δεν βελτιώθηκε, αλλά επιδεινώθηκε περισσότερο. Ο Μιχαήλ Η΄ γεύτηκε τους καρπούς των αστοχιών του, όταν το 1282 επιχείρησε σε μία εκστρατεία την εκκαθάριση της Βιθυνίας από τους Τούρκους. Αυτό που αντίκρισε και του προκάλεσε ανείπωτη θλίψη, ήταν ένα ζοφερό σκηνικό πλήρους ερήμωσης του τόπου, μια ερήμωση που όπως την ερμηνεύει ο Κ. Μουστακάς διαβάζοντας τον Παχυμέρη, αφορούσε τα εδάφη ανατολικά του Σαγγαρίου⁶⁰ και όχι ολόκληρη τη Βιθυνία, όπως πίστευε πρωτίτερα ο Αρνάκης⁶¹. Ο εμφύλιος σπαραγμός είχε αφήσει ανεξίτηλα τα σημάδια του τόσο στους ανθρώπους όσο και στο περιβάλλον, αλλοιώνοντας την περιοχή που δεν θύμιζε σε τίποτα την περίοδο ακμής της στα χρόνια των Λασκαριδών⁶². Ενδεικτικό του πανικού που επικράτησε είναι το επεισόδιο με τους κατοίκους της Νίκαιας να τρέχουν για τη ζωή τους, απλά και μόνο στο άκουσμα μιας, όπως αποδείχτηκε ψευδούς προειδοποίησης, πως οι Μογγόλοι πλησίαζαν απειλητικά⁶³.

Με την αλλαγή της βυζαντινής ηγεσίας δεν υπήρχαν μεγάλες μεταβολές. Η διακυβέρνηση του διαδόχου του Μιχαήλ, Ανδρόνικου Β΄ όχι μόνο δεν φάνηκε ικανή να αντιστρέψει το κλίμα,

⁵⁷ ΠΑΧΥΜΕΡΗΣ, *Συγγραφικαὶ Ἱστορίαι*, 1, 257-265. ΑΡΝΑΚΗΣ-ΓΕΩΡΓΙΑΔΗΣ, *Οἱ Πρώτοι Οθωμανοί*, 75-77. KÖPRÜLÜ, *Οἱ Ἀπαρχές*, 193.

⁵⁸ ΠΑΧΥΜΕΡΗΣ, *Συγγραφικαὶ Ἱστορίαι*, 1, 291,293.

⁵⁹ ΓΡΗΓΟΡΑΣ, , *Ἱστορία Ρωμαϊκή*, 1, 205. ΒΡΥΩΝΗΣ, *Ἡ Παρακμή*, 123.

⁶⁰ Sangarios, *TIB* 13, 980-984.

⁶¹ ΜΟΥΣΤΑΚΑΣ, *Το Βυζάντιο καὶ οἱ Οθωμανοί*, 56.

⁶² ΓΡΗΓΟΡΑΣ, *Ἱστορία Ρωμαϊκή*, 1, 138-139. Τουλάχιστον ο αυτοκράτορας προχώρησε σε οχυρωματικά έργα στον Σαγγάριο σύμφωνα με τον ΠΑΧΥΜΕΡΗ, *Συγγραφικαὶ Ἱστορίαι*, 2, 633-637.

⁶³ ΠΑΧΥΜΕΡΗΣ, *Συγγραφικαὶ Ἱστορίαι*, 1, 244-250.

γέννησε όμως νέες αναταραχές. Η απόφαση του αυτοκράτορα να καταργήσει τον στόλο για να εξοικονομήσει χρήματα, έπληξε ανεπανόρθωτα την εμπορική ζωή των βιθυνικών πόλεων, οι οποίες απώλεσαν την πρότερη αίγλη τους. Η ασφάλεια απουσίαζε τόσο από τις ακτές της Προποντίδας που μετατράπηκαν σε λημέρια πειρατών, όσο και από την ενδοχώρα που υπέφερε από τις επιδρομές των Τούρκων⁶⁴. Το 1296 ο στρατηγός Αλέξιος Φιλανθρωπηνός, ένα πρόσωπο κοινής αποδοχής για τον λαό της Βιθυνίας, εισακούοντας τις εκκλήσεις και παρακινούμενος από τις προτροπές συγκεκριμένης μερίδας του στρατού που αποτελούνταν από Κρήτες, εξεγέρθηκε κατά του στέμματος, για να καταλήξει τελικά στη φυλακή σιδηροδέσμιος και τυφλωμένος⁶⁵. Το ίδιο έτος ο αυτοκράτορας κινήθηκε εναντίον του Αλή, γιου του Αμούρ, αλλά ένα σεισμός που εκλήφθηκε ως θεϊκή προειδοποίηση του ματαίωσε τα σχέδια⁶⁶.

Τα γεγονότα αυτά συνέστησαν μία αβέβαιη και συνάμα επικίνδυνη συνθήκη για τους βυζαντινούς υπηκόους, που επιπλέον ταλανίζονταν από την φτώχεια και το άγχος της καταβολής των φόρων. Για να γλιτώσουν από τα βάσανά τους και να απαλλαχθούν από τις επιδρομές των Τουρκομάνων που δρούσαν ανεξέλεγκτα, βρέθηκαν στην ανάγκη να αναζητήσουν ένα καλύτερο και πιο βιώσιμο μέλλον, μεταναστεύοντας στα παράλια της Μ. Ασίας, την Πέργαμο, την Κωνσταντινούπολη, τα νησιά του Αιγαίου, αλλά και σε περιοχές της ηπειρωτικής Ελλάδας όπως τη Μακεδονία και τη Θράκη⁶⁷. Η μετανάστευση αυτή ήταν ένα ιδιαίτερα εκτεταμένο φαινόμενο, που από τα μέσα του 13ου έως τα τέλη του 14ου αι. έλαβε ποικίλες εκφάνσεις. Μερικές φορές, όπως στον εποικισμό της Πόλης μετά την ανάκτησή της, κατόπιν εντολής του Μιχαήλ Η', υπήκοοι συγκεντρώθηκαν από διάφορες γωνιές της αυτοκρατορίας, θέλοντας και μη, για να δώσουν πνοή στην βυζαντινή πρωτεύουσα⁶⁸. Το ίδιο ακριβώς επαναλήφθηκε στις Τράλλεις, επί βασιλείας Ανδρόνικου Β'⁶⁹. Σε άλλες περιπτώσεις ήταν απλά ένα μέτρο επιβίωσης και είχε εξαναγκαστικό χαρακτήρα.

Βλέπουμε λοιπόν, πως πέρα από την μετανάστευση των Τουρκομάνων, διενεργήθηκε και μία δεύτερη, εσωτερικού τύπου, που είχε ως ζητούμενο την αναζήτηση ασφαλέστερου τόπου

⁶⁴ ΠΑΧΥΜΕΡΗΣ, *Συγγραφικαὶ Ἱστορίαι*, 3, 81-83.

⁶⁵ Για τη στάση του Φιλανθρωπηνού βλ. ΠΑΧΥΜΕΡΗΣ, *Συγγραφικαὶ Ἱστορίαι*, 3, 237-253. ΒΡΥΩΝΗΣ, *Η Παρακμή*, 124. ΑΡΝΑΚΗΣ-ΓΕΩΡΓΙΑΔΗΣ, *Οι Πρώτοι Οθωμανοί*, 83. RADIVOI, Αλέξιος Φιλανθρωπηνός.

⁶⁶ Ο Αρνάκης εκτιμά πως η βασική αιτία ερήμωσης της Βιθυνίας, ήταν οι πολιτικοί και θρησκευτικοί χειρισμοί των αυτοκρατόρων και όχι οι τυχόν διαφορές που είχαν μεταξύ τους οι λαοί σε αυτήν την πολυφυλετική ζώνη βλ. ΑΡΝΑΚΗΣ-ΓΕΩΡΓΙΑΔΗΣ, *Οι Πρώτοι Οθωμανοί*, 100. ΠΑΧΥΜΕΡΗΣ, *Συγγραφικαὶ Ἱστορίαι*, 3, 259,261.

⁶⁷ ΚΟΝΤΟΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΥ, Εσωτερικές μεταναστεύσεις, 215.

⁶⁸ ΣΤΟ ΙΔΙΟ, 222.

⁶⁹ ΣΤΟ ΙΔΙΟ, 223.

κατοικίας. Ακόμα και οι εποικισμοί που προωθήθηκαν από την κεντρική εξουσία οργανώθηκαν με αυτή τη λογική. Αναφορικά με τον αριθμό των μεταναστών δεν έχουμε στη διάθεσή μας πειστικά δεδομένα, ενώ η χρονική διάρκεια αυτής εξαρτιόταν από άλλους παράγοντες που είχαν να κάνουν με τις αιτίες που αρχικά την προκάλεσαν και ήταν άλλοτε μόνιμη, άλλοτε βραχύβια⁷⁰.

Συνοψίζοντας, η απομόνωση των υπηκόων που ζούσαν στα σύνορα και των ακριτικών σωμάτων, αλλά και η διαρκής τριβή τους με τους Τουρκομάνους είχε ως συνέπεια τη δημιουργία ενός τεράστιου χάσματος μεταξύ εκείνων και της βυζαντινής ενδοχώρας με συνέπειες πολιτισμικές, θρησκευτικές αλλά και πολιτικές. Γεννημένοι σ' αυτήν την διαρκή εμπόλεμη κατάσταση οι μεθοριακοί πληθυσμοί απέκτησαν μία απέχθεια προς την κυβέρνηση που τους είχε εγκαταλείψει, επιβάλλοντάς τους δυσβάστακτους φόρους, την ώρα που τα δικά τους αιτήματα για ενίσχυση, οικονομική και στρατιωτική, παρέμεναν άλυτα. Είναι ασφαλές να υποστηρίξουμε πως η επαφή τους ήταν πιο στενή με τον εχθρό παρά με την βυζαντινή διοίκηση, απ' τη στιγμή που η αλληλεπίδρασή τους ήταν καθημερινή. Σύμφωνα με τον Wittek τα όσα διαδραματίζονταν από πλευράς Τουρκομάνων, δεν έφεραν την υπογραφή του σουλτάνου των Σελτζούκων, αλλά ήταν απόρροια της έκρυθμης κατάστασης που επικρατούσε στα σύνορα της αυτοκρατορίας με το Ισλάμ⁷¹. Προϊόντος του χρόνου, τα πρώην βυζαντινά και μετέπειτα σελτζουκικά εδάφη που στο μεταξύ είχαν αποψιλωθεί, έγιναν οι πυρήνες των νέων κρατιδίων, των εμιράτων (*μπεηλικίων*), που άρχισαν να ιδρύονται στη Μ. Ασία ήδη από το δεύτερο μισό του 13ου αι.⁷².

1.2 Η ίδρυση των εμιράτων

Αν και οι Μογγόλοι διατήρησαν τα ηνία στην πολιτική ιστορία της Μ. Ασίας μέχρι και το 1299-1300, όταν έλαβε χώρα η επανάσταση του Σουλεμίς⁷³, ήδη από τα τέλη του 13ου αι. άρχισαν να εμφανίζονται διάφοροι νεοσύστατοι πολιτικοί οργανισμοί. Επρόκειτο για μία συντονισμένη προσπάθεια φυλών, που είχαν περιθωριοποιηθεί για πάρα πολλά χρόνια, να καταφέρουν τελικά να βρουν τον δικό τους ζωτικό χώρο. Σύμφωνα με τον Wittek η ίδρυση των

⁷⁰ ΣΤΟ ΙΔΙΟ, 227-228, 236-237.

⁷¹ WITTEK, *Η Γένεση*, 34-36. KÖPRÜLÜ, *Οι Απαρχές*, 194-196.

⁷² ΒΡΥΩΝΗΣ, *Η Παρακμή*, 124-126. IMBER, *The Ottoman Empire*, 7.

⁷³ LINDNER, *Anatolia*, 102-103.

εμιράτων ήταν μία ξεκάθαρη νίκη του γαζά, με τους μαχητές του να είναι και αυτοί που διηύθυναν την όλη επιχείρηση και τους ηγεμόνες τους να αναδεικνύονται τελικά σε κυβερνήτες των κρατών που οι ίδιοι δημιούργησαν και ομοίως θεμελιωτές των ομώνυμων δυναστειών τους⁷⁴.

Ο Γρηγοράς μνημονεύει την διαδικασία σύστασης των εν λόγω εμιράτων ως εξής:

Κατὰ τοῦτον τὸν χρόνον ἐκ τῆς ἑω τὰ μέγιστα τῶν κακῶν ἀνεφάγη πελάγη... συνασπισμὸν οἱ τῶν Τούρκων σατράπαι ποιήσαντες πάντα κατέδραμον ἄχρι θαλάττης ἀπάσης καὶ πρὸς αὐταῖς ἤδη ταῖς ἀκταῖς μετοικήσαντες· καὶ οἱ μὲν πλεῖστοι τῶν τε ἀνδρῶν ὁμοῦ καὶ γυναικῶν καὶ νηπίων, καὶ ὅσα ἐν κτήνεσι καὶ ὅσα ἐν χρήμασιν ἦσαν... ἐς δὲ ζυμφωνίαν ἤδη ἐληλυθότες οἱ Τοῦρκοι κλήρῳ διέλαχον πᾶσαν, ὁπόση τῆς τῶν Ρωμαίων ἡγεμονίας ἐτύγχανε γῆ κατὰ τὴν Ἀσίαν. Κατέσχον οὖν, ὁ μὲν Καρμανὸς Αλισούριος τὰ πλείω τῆς μεσογείου Φρυγίας καὶ ἔτι τὰ μέχρι Φιλαδελφείας καὶ τῶν ἔγγιστα πάντων ἀπὸ τῆς περὶ Μαϊάνδρον τὸν ποταμὸν Ἀντιοχείας· τὰ δ' ἐκεῖθεν μέχρι Σμύρνης καὶ τῶν ἐντὸς παραλίων τῆς Ἰωνίας ἕτερος, ὄνομα Σαρχάνης. τὰ γὰρ περὶ Μαγνησίαν καὶ Πριήνην καὶ Ἐφεσον φθάσας ὑφείλετο σατράπης ἕτερος, ὄνομα Σασάν· τὰ δ' ἀπὸ Λυδίας καὶ Αἰολίδος ἄχρι Μυσίας τῆς πρὸς τῷ Ἑλλησπόντῳ ὅ,τε Καλάμης λεγόμενος καὶ ὁ παῖς αὐτοῦ Καρασῆς· τὰ δὲ περὶ τὸν Ὀλυμπον καὶ ὅσα τῆς Βιθυνίας ἐξῆς ἕτερος, ὄνομα Αἰμᾶν· τὰ δ' ἀπὸ τοῦ ποταμοῦ Σαγγαρίου μέχρι Παφλαγονίας μεμερισμένως ἐς τοὺς Αἰμουρίου διέβησαν παῖδας⁷⁵.

Ὅπως παρατηρούμε ο συγγραφέας υποστηρίζει ρητά την ύπαρξη κοινοπραξίας μεταξύ των Τούρκων εμίρηδων, τους οποίους κατονομάζει και αυτή αφορούσε τον διαμοιρασμό των παράκτιων ζωνών. Η άποψη αυτή φαίνεται λογική αφού, ενώ από τη μία ο κάθε εμίρης εποφθαλμιούσε τη γη του γείτονά του, προσβάλλοντας κατ' επανάληψη την εδαφική του κυριαρχία, από την άλλη διεκδικούσε εξίσου για τον εαυτό του και τα τελευταία κομμάτια της βυζαντινής γης⁷⁶. Με αφορμή την αναφορά του βυζαντινού συγγραφέα στα εμιράτα που σχηματίστηκαν, είναι σημαντικό να προβούμε σε μία σύντομη και περιεκτική παρουσίαση εκείνων που αποτέλεσαν τους βασικούς ανταγωνιστές των Οθωμανών, στα πρώτα χρόνια που οι ίδιοι επιχείρησαν να γίνουν ρυθμιστές των μικρασιατικών πραγμάτων.

Ένα από τα εν λόγω εμιράτα είναι εκείνο του Γκέρμιγιαν, που εκτεινόταν στις περιοχές της αρχαίας Φρυγίας και είχε ως έδρα του την Κιουτάχεια. Στα τέλη του 13ου αι. κατέβαλλε φόρο υποτέλειας τόσο στους Σελτζούκους και όσο και στους Μογγόλους. Αρχής γενομένης από το

⁷⁴ WITTEK, *Η Γένεση*, 55-57.

⁷⁵ ΓΡΗΓΟΡΑΣ, *Ιστορία Ρωμαϊκή*, 1, 214.

⁷⁶ ZACHARIADOU, *The Emirate of Karasi*, 225-226.

1283 οι Τούρκοι του Γκέρμιγιαν αμφισβήτησαν ανοικτά τις κτήσεις των Σελτζούκων. Το 1299 έφτασαν να ελέγχουν την Άγκυρα που τους παραχωρήθηκε για ένα διάστημα⁷⁷, ενώ στα πρώτα χρόνια του 14ου αι. απείλησαν ανοικτά τους Οθωμανούς με τους οποίους βρίσκονταν σε άμεση γειτνίαση. Η οικονομία τους στηρίχθηκε στον πρωτογενή τομέα εκμεταλλευόμενη τα πρόσφορα εδάφη για καλλιέργεια και τους πλούσιους βοσκότοπους, ενώ στις κύριες ενασχολήσεις των κατοίκων συγκαταλέγονταν η υφαντουργία και το εμπόριο αλόγων⁷⁸.

Νοτιοδυτικά από τους Οθωμανούς στην περιοχή της αρχαίας Μυσίας βρισκόταν το εμιράτο του Καρασί, με τα σύνορά του να εκτείνονται ως τη θάλασσα του Μαρμαρά, τα στενά του Ελλησπόντου και το Αιγαίο Πέλαγος. Παρά τις προσπάθειές τους οι Καρασίδες δεν κατόρθωσαν να κατακτήσουν την Λέσβο, μήτε να συστήσουν μία ισχυρή ναυτική δύναμη. Η μοίρα του εμιράτου προδιαγράφηκε λόγω των πολλών υποδιαίρέσεων που υπέστη, προτού γίνει εύκολη λεία στα χέρια των Οθωμανών⁷⁹. Αν πιστέψουμε την επιγραφή του Τοκάτ, ιδρυτής της δυναστείας ήταν ο Μελίκ Δανισμέντ, θρυλικός ήρωας των Δανισμεντιδών, άσπονδων εχθρών του σελτζουκικού σουλτανάτου. Ομοίως οι απόγονοί του τάχθηκαν εναντίον των Οθωμανών που άγονταν και φέρονταν ως κληρονόμοι και συνεχιστές του κράτους των Σελτζούκων⁸⁰.

Στην πλεονεκτικότερη πάντως θέση για να αναλάβει τα ηνία έπειτα από την πτώση των Σελτζούκων βρισκόταν το εμιράτο του Κάραμαν. Αρχικά είχε ως έδρα τη Γερμανικούπολη προτού επικρατήσει το 1277 στο Ικόνιο, την πρωτεύουσα του έκπτωτου σελτζουκικού κράτους⁸¹. Ο στρατός του στηριζόταν στους νομάδες και η περιοχή που ήλεγχε απλωνόταν από την Κιλικία έως την οροσειρά του Ταύρου και στις πεδιάδες ανατολικά και βόρεια του Ικονίου. Οι Καραμανίδες απέκτησαν μεγάλη ισχύ τον 14ο αι. και φιλονίκησαν με τους Οθωμανούς για την κατοχή του Χαμίντ. Λόγω του ότι εγκαταστάθηκαν σε μια περιοχή που δεν θα ήταν υπερβολή να πούμε πως αποτελούσε την καρδιά του σελτζουκικού κράτους είχαν άμεσα διαθέσιμο προς χρήση ένα εμπορικό δίκτυο, που με αφετηρία το Ικόνιο επικοινωνούσε με τις ακτές. Στα μεγάλα πλεονεκτήματα της θέσης του συγκαταλέγεται φυσικά η αφθονία της πεδιάδας της Λυκαονίας σε πρόβατα και άλογα που έκανε εφικτή την εκμετάλλευση διαφορετικών πλουτοπαραγωγικών πηγών⁸².

⁷⁷ KÖPRÜLÜ, *Οι Απαρχές*, 108.

⁷⁸ LINDNER, *Anatolia*, 113.

⁷⁹ ΣΤΟ ΙΔΙΟ, 110.

⁸⁰ ZACHARIADOU, *The Emirate of Karasi*, 234.

⁸¹ KÖPRÜLÜ, *Οι Απαρχές*, 105-106.

⁸² LINDNER, *Anatolia*, 114-115.

Συνολικά τα εμιράτα είχαν μικρή έκταση, ένα χαρακτηριστικό που καθιστούσε τη διακυβέρνηση και τη συντήρησή τους ευχερέστερη. Ορισμένα είχαν σελτζουκική προέλευση ενώ άλλα τουρκομανική, σε όλα όμως ανεξαρτήτως ήταν εμφανής η επίδραση που άσκησαν οι Μογγόλοι, κυρίως στη γλώσσα, στους θεσμούς, στη στελέχωση του στρατού και στη σύσταση του πληθυσμού. Άλλωστε οι ορδές των Μογγόλων που εμφανίστηκαν στη Μ. Ασία στα μέσα του 13ου αι. δεν αποχώρησαν μαζικά, αλλά σημαντικός αριθμός τους εγκαταστάθηκε στις παράκτιες πόλεις. Στις πρωτεύουσες των εμιράτων προκρίθηκε η χρήση της τουρκικής γλώσσας με μεταφράσεις (από τα περσικά), ενώ η άνθηση των γραμμάτων εκφράστηκε μέσω της συγγραφής ποιητικών και φιλολογικών κειμένων⁸³.

Αξίζει να σημειωθεί ότι η διατήρηση της ανεξαρτησίας τους όπως και η επιβίωσή τους ήταν δύο στοιχήματα στα οποία απέτυχαν. Μάλιστα υπάρχει εξήγηση γι' αυτό με βάση το πρότυπο διακυβέρνησής τους. Ενώ κατά την ίδρυσή τους η εξουσία μονοπωλούνταν από ένα πρόσωπο, μετά τον θάνατό του κατανεμόταν σε περισσότερους του ενός διαδόχους, με αποτέλεσμα τα εδάφη τους με το πέρασ των χρόνων να υφίσταντο συνεχείς διαιρέσεις⁸⁴. Επιπλέον, με εξαίρεση το οθωμανικό, τα υπόλοιπα εμιράτα δεν διέθεταν τους απαραίτητους πόρους για να υποστηρίξουν την συνέχειά τους, με τους νομάδες που αποτελούσαν τη ραχοκοκαλιά του στρατού τους, να υστερούν αριθμητικά και τη λεία τους να γίνεται πέραν από δυσεύρετη, πολύ περισσότερο δυσπρόσιτη⁸⁵. Καθίσταται σαφές λοιπόν πως η οθωμανική απειλή που караδοκούσε δεν μπορούσε να αντισταθμιστεί στρατιωτικά από τις ελλιπείς δυνάμεις τους⁸⁶.

Μέσα σ' αυτήν τη νέα τάξη πραγμάτων ξεπρόβαλλαν οι Οθωμανοί που είχαν με το μέρος τους όλες τις προϋποθέσεις για να επιβληθούν έναντι των υπόλοιπων κρατών, κάτι το οποίο και έπραξαν σε βάθος χρόνου⁸⁷. Σε πλήρη αντίθεση με την περιρρέουσα ατμόσφαιρα, η ζύμωση του δικού τους κρατικού θεσμού στηρίχτηκε σε βυζαντινά πρότυπα, απαλλαγμένη από τις αποσχιστικές τάσεις και την εσωτερική αστάθεια των υπολοίπων, που συνιστούσαν ουσιαστικές αδυναμίες της κρατικής τους οργάνωσης, οι οποίες τους εμπόδισαν να αναπτυχθούν. Στα μέσα του 13ου αι. οι Οθωμανοί εισχώρησαν στη Μ. Ασία και εγκαταστάθηκαν στις παρυφές της βυζαντινής επικράτειας. Ηγέτης τους αναδείχτηκε ο Οσμάν, γιος του Ερτογρούλ, η ύπαρξη και η παρουσία του οποίου εντοπίζεται πέρα από τα πεδία των μαχών, στη σφαίρα του μύθου.

⁸³ ΣΤΟ ΙΔΙΟ, 116.

⁸⁴ ΣΤΟ ΙΔΙΟ, 109. KÖPRÜLÜ, *Οι Απαρχές*, 256-257.

⁸⁵ LINDNER, *Anatolia*, 107.

⁸⁶ ΣΤΟ ΙΔΙΟ, 115.

⁸⁷ ΒΡΥΩΝΗΣ, *Η Παρακμή*, 127.

1.3 Ο μύθος του Οσμάν

Όσα έχουμε στη διάθεσή μας γύρω από την άφιξη των προγόνων του Οσμάν στη Μ. Ασία και τις καταβολές τους, προκύπτουν από τις αφηγήσεις των Οθωμανών χρονικογράφων, προϊόντα των λαϊκών παραδόσεων⁸⁸. Εκείνοι τοποθετούν ως γενέτειρα της φυλής που έμελλε να γεννήσει έθνος, το Μαχάν της Περσίας. Όπως μας πληροφορεί ο Ασικπασαζαντέ, ο παππούς του Οσμάν Σουλεϊμάν Σαχ, υπακούοντας την εντολή των Περσών βασιλιάδων πήρε τις πενήντα χιλιάδες οικογένειες της φυλής του και χάραξε πορεία προσεγγίζοντας την επικράτεια του σουλτανάτου του Ρούμ με σκοπό να διεξάγει ιερό πόλεμο⁸⁹. Προσωρινά, κατέλυσαν στην Αρμενία μεταξύ Ερζερούμ και Ερζινγκάν, προκαλώντας με τις επιχειρήσεις τους μεγάλα προβλήματα στον εκεί πληθυσμό. Έπειτα ο Σουλεϊμάν Σαχ όντας καταβεβλημένος από τους διαρκείς αγώνες, πήρε την απόφαση πως ήταν καιρός να επιστρέψουν στην πατρίδα τους (Τουρκεστάν). Για να το πετύχουν αυτό διάλεξαν μία διαδρομή, διαφορετική από εκείνη που ακολούθησαν για να φτάσουν στη Μ. Ασία, διερχόμενοι αυτή τη φορά από τα εδάφη της Συρίας. Λίγο έξω από το οχυρό Τζαμπέρ, αποπειράθηκαν να περάσουν τον Ευφράτη και εκεί ο Σουλεϊμάν Σαχ, εξαιτίας ενός παραπατήματος, έπεσε με το άλογό του στα νερά του ποταμού και σκοτώθηκε επί τόπου⁹⁰. Ο Νεσρί προσθέτει πως το συμβάν ερμηνεύτηκε ως κακός οϊωνός και μεγάλο μέρος της φυλής αποφάσισε να μην προχωρήσει περαιτέρω και να κατοικήσει εκεί⁹¹. Σύμφωνα με τον Ασικπασαζαντέ, μερικοί κατευθύνθηκαν στις πιο απομακρυσμένες περιοχές της Συρίας. Ήταν οι λεγόμενοι «Τουρκομάνοι της Δαμασκού». Οι υπόλοιποι ακολούθησαν τους τρεις γιους του Σουλεϊμάν Σαχ (τέσσερις κατά τον Νεσρί), με τον Ερτογρούλ⁹² και τετρακόσιες «σκηνές» (οικογένειες) να τραβούν χωριστό δρόμο, μακριά από τα αδέρφια του, που πήραν τον δρόμο της επιστροφής⁹³.

Μαθαίνοντας ο Ερτογρούλ ότι είχε κοινή καταγωγή με τον σουλτάνο Αλαεντίν, έστειλε ως απεσταλμένο έναν εκ των γιων του, για να διαμηνύσει στον σουλτάνο πως αυτός και ο λαός του ήταν πρόθυμοι να λάβουν μέρος στον αγώνα κατά των απίστων, ζητώντας ως μοναδικό αντάλλαγμα την παραχώρηση γης. Ο σουλτάνος περιχαρής τους παραχώρησε τη Σογιούτη

⁸⁸ GIBBONS, *Η Θεμελίωση*, 8.

⁸⁹ ΖΑΧΑΡΙΑΔΟΥ, *Ιστορία και Θρύλοι*, 124-125. Ο Νεσρί από την άλλη παραθέτει ως αιτία της κινητοποίησης του Σουλεϊμάν Σαχ, την απειλή των Μογγόλων. Βλ., GIBBONS, *Η Θεμελίωση*, 8.

⁹⁰ ΖΑΧΑΡΙΑΔΟΥ, *Ιστορία και Θρύλοι*, 125-126.

⁹¹ GIBBONS, *Η Θεμελίωση*, 9.

⁹² MENAGE, Ertoghrul, 710-711.

⁹³ ΖΑΧΑΡΙΑΔΟΥ, *Ιστορία και Θρύλοι*, 126-127.

(Σογιούτ)⁹⁴. Από την άλλη, ο Νεσρί μνημονεύει μία μάχη μεταξύ Σελτζούκων και Τατάρων, την οποίαν είδε να διεξάγεται ενώπιόν του ο Ερτογρούλ και αρνούμενος να σταθεί αμέτοχος αγωνίστηκε σθεναρά, χαρίζοντας την νίκη στον σουλτάνο. Αυτή η ανιδιοτελής πράξη του στάθηκε η πραγματική αφορμή για την ευμενή στάση του Αλαεντίν απέναντι σε εκείνον και το λαό του⁹⁵. Κατόπιν ο Ερτογρούλ πήρε τους σκηνίτες του και εγκαταστάθηκε στους πρόποδες του όρους Ντούμανις και στο Σογιούτ (όπου γεννήθηκε ο Οσμάν), ενώ του παραχωρήθηκαν και οι περιφέρειες του Καρατζά Χισάρ (Μελάγγινα) και του Μπιλετζίκ (Βηλόκωμα)⁹⁶. Μία νίκη του κατά των Βυζαντινών ώθησε τον σουλτάνο να του αποδώσει πέραν των ευσήμεων και το Εσκησεχίρ (Δορύλαιο)⁹⁷.

Όσα μας είναι γνωστά για τον παππού και τον πατέρα του Οσμάν είναι γενικά αμφιλεγόμενα. Ο Wittek εντοπίζει μία συνάφεια της ιστορίας του Σουλεϊμάν Σαχ με εκείνη ενός άλλου Σουλεϊμάν, του Σελτζούκου ηγεμόνα Σουλεϊμάν Ίμπν Κουτλουμούς, κυβερνήτη της Νίκαιας, το όνομα του οποίου συνδέθηκε στενά με την κατάκτηση της Μ. Ασίας (11ος αι.). Ακριβώς όπως ο παππούς του Οσμάν, ο Κουτλουμούς έχασε τη ζωή του στη Συρία και το ίδιο συνέβη και στον γιο του Κιλίτζ Αρσλάν, που πνίγηκε στον ποταμό Khabur. Η διαπίστωση αυτή είναι αρκετή, σύμφωνα με τον Wittek, για να απορριφθεί η ιδέα που θέλει τους Οθωμανούς να προέρχονται από μια φυλή των Ογούζων, με τους πρωταγωνιστές της ιστορίας να συνιστούν προφανώς χαρακτήρες μυθοπλασίας. Εξάλλου, εκείνη την περίοδο οι Οθωμανοί ιστορικοί είχαν το ελεύθερο να πρωτοτυπήσουν χωρίς να επιδεικνύουν ιδιαίτερη προσήλωση ως προς την αποτύπωση της ιστορικής αλήθειας⁹⁸.

Εξίσου πολλά μπορούν να ειπωθούν και για τις προτεινόμενες γενεαλογίες που απορρέουν από τα οθωμανικά χρονικά. Σε αυτές γίνεται λόγος για πενήντα και πλέον στον αριθμό προγόνους του Οσμάν, σε ένα δέντρο στη βάση του οποίου βρίσκεται ο βιβλικός Νώε⁹⁹. Στα ονόματα που ξεχωρίζουν συναντάμε εκείνα του Γκιok Αλπ και του Ογούζ. Οι Ογούζοι ήταν το πλέον αυθεντικό τουρκικό φύλο και τον 10ο αι. εντοπιζόνταν σε Ιράν, Αρμενία, Μ. Ασία, Καύκασο,

⁹⁴ ΣΤΟ ΙΔΙΟ, 127-128. Sogute: *TIB* 13, 1010.

⁹⁵ Όπως σημειώνεται η κίνηση αυτή του Ερτογρούλ ήταν άμεσα συνυφασμένη με τα διδάγματα του Κορανίου περί υπεράσπισης των αδυνάτων και απεικονίζει ευκρινώς την μουσουλμανική του πίστη. Βλ., ΑΡΝΑΚΗΣ-ΓΕΩΡΓΙΑΔΗΣ, *Οι Πρώτοι Οθωμανοί*, 34. GIBBONS, *Η Θεμελίωση*, 9-10.

⁹⁶ Bilecik: *TIB* 13, 461-462.

⁹⁷ GIBBONS, *Η Θεμελίωση*, 10. Dorylaion: *TIB* 7, 238-242.

⁹⁸ WITTEK, *Η Γένεση*, 29-30.

⁹⁹ ΖΑΧΑΡΙΑΔΟΥ, *Ιστορία και Θρύλοι*, 123-124.

νότια Ρωσία, Μεσοποταμία, Συρία και Βαλκάνια. Το γενεαλογικό δέντρο υπέστη σωρεία μεταβολών και προσθαφαιρέσεων στην πορεία των χρόνων, ήδη από τα χρόνια του Μωάμεθ Β΄, με τις διάφορες παραλλαγές να εντοπίζουν τις ρίζες των Οθωμανών μέχρι και στους Άραβες ή ακόμη και στον βυζαντινό οίκο των Κομνηνών, γεγονός το οποίο υποδηλώνει πως το αφήγημα ότι οι Οθωμανοί προέρχονταν από μία φυλή των Ογούζων υποχώρησε στις προτιμήσεις των συγγραφέων. Ωστόσο η πλέον διαδεδομένη γενεαλογία που συντάχθηκε στα χρόνια του Μουράτ Β΄ από τον Αλή, φέρει τον Οσμάν να προέρχεται από τον Καγί, έναν Ογούζο, γιο του Γκιουν Χαν, γιου του Ογούζ. Είναι ευρέως γνωστό, ότι από τους Καγί προέρχονταν οι Σελτζούκοι σουλτάνοι του 11ου αι., οπότε ίσως οι Οθωμανοί να επιδίωκαν να ενισχύσουν το αφήγημα των αυτοκρατορικών τους καταβολών με αυτές τις αναγωγές, παρουσιάζοντάς τους ως αποδεικτικά στοιχεία της ανωτερότητάς τους έναντι των υπόλοιπων ανταγωνιστών τους στη Μ. Ασία¹⁰⁰. Έχει υποστηριχθεί ότι ένα νόμισμα του Μουράτ Β΄, απεικονίζει το “tamgha”, το σύμβολο της φυλής των Καγί, που μεταγενέστερα διακοσμούσε το οπλοστάσιο της Κωνσταντινούπολης¹⁰¹.

Με παρόμοιο τρόπο, μέσω των μύθων δηλαδή, μας συστήνεται και το πρόσωπο που επρόκειτο να αλλάξει με τα κατορθώματά του, τον ρου της ιστορίας του λαού του, ο Οσμάν. Εκείνος ήταν που καθιέρωσε συμβολικά την προσευχή της Παρασκευής στο Καρατζά Χισάρ (1299-1300), μέσω της οποίας πραγματοποιήθηκε η αναγνώρισή του ως ηγεμόνα, αφού κληρονόμησε τα εδάφη που είχαν παραχωρηθεί στον πατέρα του από τον σουλτάνο Αλαεντίν¹⁰². Το όνομά του ίσως να προκύπτει από το αραβικό Οθμάν, απλά επειδή ο φθόγγος -θ δεν απαντάται στην τουρκική γλώσσα, αντικαθίσταται με το -σ¹⁰³.

Οι πιο πολυσυζητημένοι μύθοι αφορούν δύο όνειρα που είδε ο Οσμάν στο ίδιο περιβάλλον, όταν φιλοξενήθηκε στο σπίτι του *σεϊχη* Εντεμπαλή, ενός σεβάσμιου προσώπου με μεγάλη δύναμη, που έχαιρε τον σεβασμό ολόκληρου του λαού και με τον οποίον φέρεται να διατηρούσε εξαιρετικές σχέσεις. Το πρώτο αφορά την σχέση του Οσμάν με την θρησκεία. Στο σπίτι του *σεϊχη* λοιπόν ήταν που έπιασε για πρώτη φορά στα χέρια του το Κοράνι και η ανάγνωση του ιερού βιβλίου τον συνεπήρε σε τέτοιο βαθμό, που σταμάτησε μόνο όταν τα μάτια του άρχισαν να κλείνουν από την κούραση. Τότε αντίκρισε έναν άγγελο, ο οποίος του απηύθυνε τον λόγο

¹⁰⁰ IMBER, *The Ottoman Empire*, 122-123. WITTEK, *Η Γένεση*, 21-25.

¹⁰¹ WITTEK, *Η Γένεση*, 26. LEISER, *Tamgha*, 170.

¹⁰² ΖΑΧΑΡΙΑΔΟΥ, *Ιστορία και Θρύλοι*, 146-147. IMBER, *The Ottoman Empire*, 96. IMBER, *Othman I*, 180-182. WENSINCK, *Khutba*, 74-75.

¹⁰³ ΜΟΥΣΤΑΚΑΣ, *Το Βυζάντιο και οι Οθωμανοί*, 59-60.

μεταφέροντάς του τα εξής: «Αφού διάβασες τον αιώνιο λόγο μου με τόσο μεγάλο σεβασμό, τα παιδιά σου και τα παιδιά των παιδιών σου θα είναι τιμημένα από γενιά σε γενιά»¹⁰⁴. Παρόμοιο ήταν το σκηνικό κατά τη φανέρωση του δεύτερου ονείρου, πάλι στην οικία του σεΐχη. Σε ένα άκρως αποκαλυπτικό όνειρο παρακολούθησε τη σελήνη να αναδύεται από τον θώρακα του σεΐχη προτού βυθιστεί στη συνέχεια στο δικό του, απ' όπου αίφνης ξεπήδησε ένα πελώριο δέντρο που επισκίασε όλον το κόσμο, ακόμα και τα πιο ονομαστά βουνά και ποτάμια, ενώ σε όλη την οικουμένη επικράτησε ένα κλίμα ευφορίας¹⁰⁵. Απροειδοποίητα όμως ξέσπασε ένας ισχυρός αέρας που μετέτρεψε τα φύλλα του δέντρου σε ξίφη που σημάδευαν συντεταγμένα την Κωνσταντινούπολη, η οποία είχε τη μορφή ενός διαμαντιού που περικλειόταν από δύο ζαφείρια και δύο σμαράγδια (κατά πάσα πιθανότητα συμβόλιζαν τις δύο θάλασσες και τις δύο ηπείρους), όπως ακριβώς ένας πολύτιμος λίθος πάνω σε ένα δαχτυλίδι, με τον Οσμάν να προτάσσει το χέρι του για να το αδράξει, προτού ξυπνήσει¹⁰⁶. Αποσβολωμένος από τα όσα του αποκαλύφθηκαν, ανυπομονούσε να μοιραστεί το όραμά του με τον σεΐχη ο οποίος, αφού το ερμήνευσε με την αρωγή ενός μαθητή του, αποφάνθηκε πως ενώπιόν του στεκόταν ο επόμενος μεγάλος ηγέτης του Ισλάμ χρισμένος από τον ίδιο τον Αλλάχ. Μάλιστα για να τιμήσει τον Οσμάν του έδωσε το χέρι της κόρης του Μελχούν (αλλού Μαλχατούν)¹⁰⁷.

Ο Kōrprülü υποστηρίζει ότι το όνειρο με το δέντρο δεν ήταν κάτι το πρωτότυπο, αλλά ένα επαναλαμβανόμενο θέμα που απαντάται και σε άλλες ανατολικές λαϊκές παραδόσεις, συμβολίζοντας τις μελλοντικές κατακτήσεις του ηγεμόνα εκείνου, που απολάμβανε την θεϊκή εύνοια για την ευλάβεια που είχε επιδείξει στον πρότερο βίο του, μία επιβράβευση που θα ακολουθούσε και στις επόμενες γενεές τον ευλογημένο του οίκο¹⁰⁸. Εκείνο που ήθελαν να πετύχουν οι Οθωμανοί συγγραφείς, ήταν να καταφέρουν μέσω αυτών των μύθων να αποτυπώσουν την αλλαγή που άρχισε να συντελείται στη φυλή του Οσμάν, με την προοδευτική απεμπόληση των ειδωλολατρικών της εθίμων, που αντικαταστάθηκαν σταδιακά από την ισλαμική θρησκεία.

¹⁰⁴ GIBBONS, *Η Θεμελίωση*, 11.

¹⁰⁵ ΖΑΧΑΡΙΑΔΟΥ, *Ιστορία και Θρύλοι*, 131-132.

¹⁰⁶ Οι Αρνάκης και Gibbons δανείζονται στα έργα τους την αφήγηση του Ιντρίς που είναι πολύ πιο περιγραφική και γλαφυρή σε σχέση με εκείνη του Ασικπασαζαντέ. Βλ. ΑΡΝΑΚΗΣ-ΓΕΩΡΓΙΑΔΗΣ, *Οι Πρώτοι Οθωμανοί*, 34-35. GIBBONS, *Η Θεμελίωση*, 12-13.

¹⁰⁷ ΖΑΧΑΡΙΑΔΟΥ, *Ιστορία και Θρύλοι*, 132. Πάντως η επιλογή του Εντεμπαλή ως πεθερού του Οσμάν δεν μπορεί να θεωρηθεί τυχαία, διότι ως δερβίσης διέθετε το κύρος για να προσδώσει πνευματικό υπόβαθρο στο πρόσωπο του Οσμάν και θεϊκή αποδοχή στον αγώνα του. Βλ. IMBER, *The Ottoman Empire*, 124.

¹⁰⁸ KÖPRÜLÜ, *Οι Απαρχές*, 39-43

Αυτό που μνημονεύεται λοιπόν μέσω μιας ιδιαίτερης αφήγησης, εντυπωμένης με περίσσια φαντασία, είναι η μεταστροφή του Οσμάν και λαού του στο Ισλάμ, τη θρησκεία που αποτέλεσε το συνδετικό κρίκο μεταξύ εντελώς διαφορετικών πολιτισμών, μέσω μίας ώσμωσης που επέτρεψε τη δημιουργία του οθωμανικού έθνους¹⁰⁹. Βέβαια για να συμβούν όλα αυτά, πρώτα έπρεπε να καμφθεί η αντίσταση της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας κάτι που θα επιτυγχανόταν μόνο μετά από σημαντικές νίκες στα πεδία των μαχών.

¹⁰⁹ GIBBONS, *Η Θεμελίωση*, 14.

2ο Κεφάλαιο

Οι επιτυχίες του Οσμάν και οι κατακτήσεις του Ορχάν

2.1 Από τη μάχη του Βαφέως έως την άλωση της Προύσας

Ο Οσμάν που βρέθηκε στο προσκήνιο έπειτα από τον θάνατο του Ερτογρούλ, κληρονόμησε τα εδάφη που είχε πρωτύτερα παραχωρήσει ο σουλτάνος στον πατέρα του, ενόσω εκείνος βρισκόταν ακόμα στη ζωή. Η επικράτειά του εκτεινόταν στις περιοχές της αρχαίας Φρυγίας και Βιθυνίας και οριοθετούνταν από το Εσκή Σεχίρ (Δορύλαιο) στα νοτιοανατολικά, το βουνό Όλυμπος¹¹⁰ στα νοτιοδυτικά, το σημείο που τέμνονταν οι ποταμοί Σαγγάριος και Καρα Σου στα βορειοανατολικά και το Γενή Σεχίρ στα νοτιοανατολικά (εικ.1)¹¹¹. Στο νότο συνόρευε με το εμιράτο του Γκέρμιγιαν, στη δύση με εκείνο του Καρασή, στα ανατολικά με τα εδάφη των γιων του Αμούρ, ενώ στον βορρά με τις εναπομείνουσες κτήσεις της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας¹¹², τις οποίες εποφθαλμιούσε και ήταν ικανός να προσβάλει άμεσα λόγω της άμεσης γειτνίασης με την επικράτειά του. Σε μία συνειδητή κίνηση που προϋδέαζε την μετέπειτα πορεία των επεκτατικών του διαθέσεων, μετέφερε την έδρα του από το Εσκή Σεχίρ, βορειότερα στο Γενή Σεχίρ, σε απόσταση μόλις μερικών χιλιομέτρων από τις σπουδαίες βυζαντινές πόλεις της Νίκαιας και της Προύσας, που οριοθετούσαν τους αντικειμενικούς στόχους των κατακτητικών του πλάνων¹¹³.

Η επιθετικότητα του Οσμάν λάμβανε σταδιακά πιο ξεκάθαρη στόχευση και οι επιδρομές του έπαψαν να έχουν πια τον παραδοσιακό ληστρικό τους χαρακτήρα και συνοδεύτηκαν από εοικισμούς. Σε αυτήν την κρίσιμη ιστορική καμπή ο Οσμάν αναδείχτηκε σε κύριο εκφραστή της τουρκικής απειλής και σε θεμελιωτή του οθωμανικού κράτους και γι' αυτό θεωρείται εθνικός ήρωας των Οθωμανών¹¹⁴. Προτού καταφέρει να υλοποιήσει το μεγαλόπνοο σχέδιο του συλλάβει έπρεπε να αναμετρηθεί και να δοκιμάσει τις αντοχές του απέναντι σε μια αυτοκρατορία που είχε τεράστια πείρα σε πολεμικές επιχειρήσεις. Η ευκαιρία παρουσιάστηκε το 1302 στην περιβόητη μάχη του Βαφέως. Ο Παχυμέρης αποτελεί την πλέον αξιόπιστη πηγή για τα όσα διαδραματίστηκαν εκεί, καθώς στην αφήγησή του προχωρά και στην πρώτη επίσημη αναφορά

¹¹⁰ Olympos: *TIB* 13, 860-865.

¹¹¹ GIBBONS, *Η Θεμελίωση*, 18.

¹¹² ΑΡΝΑΚΗΣ-ΓΕΩΡΓΙΑΔΗΣ, *Οι Πρώτοι Οθωμανοί*, 119-120.

¹¹³ Yenisehir: *TIB* 13, 1077. Nikaia: *TIB* 13, 802-830.

¹¹⁴ ΑΡΝΑΚΗΣ-ΓΕΩΡΓΙΑΔΗΣ, *Οι Πρώτοι Οθωμανοί*, 131.

στο όνομα του Οσμάν, που έως εκείνο το έτος βρισκόταν ακόμα στην αφάνεια, αφού οι βυζαντινοί συγγραφείς κατά πάσα πιθανότητα έκριναν τα μέχρι τότε επιτεύγματά ως ανάξια αναφοράς και την καταγωγή του τουλάχιστον αδιάφορη¹¹⁵.

Τα όσα προηγήθηκαν της μάχης χρήζουν ιδιαίτερης αναφοράς. Ο Οσμάν, που είχε θέσει πολύ ψηλά ως προτεραιότητα την κατάληψη της Νίκαιας, απέκλεισε την πόλη, αποκόπτοντας κάθε επικοινωνία της με την Κωνσταντινούπολη και αφήνοντας ανεπιτήρητη μονάχα την δίοδο μέσω της χερσονήσου της Κίου¹¹⁶. Μπροστά σε αυτήν την απειλή οι πολιορκημένοι, ανήμποροι να αντιδράσουν, απέστειλαν αγγελιοφόρο εκλιπαρώντας τον βυζαντινό αυτοκράτορα να στείλει έγκαιρα βοήθεια, αφού σε διαφορετική περίπτωση θα ήταν αναγκασμένοι να προβούν σε άνευ όρων παράδοση εξαιτίας του λιμού. Ο αυτοκράτορας εισάκουσε το αίτημά τους και έθεσε επικεφαλής της αποστολής έναν επιφανή στρατηγό, τον εταιρειάρχη Μουζάλωνα¹¹⁷. Ο Οσμάν όμως διέβλεψε έγκαιρα τον κίνδυνο και με ιδιαίτερη σπουδή, έστησε μια πολύ καλά οργανωμένη ενέδρα στην περιοχή της Τελεμαίας¹¹⁸, όπου παραλίγο να συλλάβει αιχμάλωτο τον ίδιο τον Μουζάλωνα. Τα γεγονότα αυτά έλαβαν χώρα περίπου ένα χρόνο πριν τη μάχη και ήταν ουσιαστικά ο πρόδρομος της επικείμενης και αναπόφευκτης σύγκρουσης¹¹⁹.

Το πλήρωμα του χρόνου ήρθε την 27η Ιουλίου του 1302, όταν ο Οσμάν με δύναμη πολλών χιλιάδων ανδρών προσέγγισε την Νικομήδεια, στην περιοχή του Βαφέως¹²⁰. Η Νικομήδεια ήταν μια εξαιρετικά προστατευμένη πόλη, τόσο λόγω της γειτνίασής της με τα φρούρια της Μεσοθυνίας¹²¹, όσο και χάρη της εγγύτητάς της με την Κωνσταντινούπολη¹²². Η δύναμη του Οσμάν φέρεται να είχε ενισχυθεί από ομάδες Τουρκομάνων του Μαιάνδρου, μια πληροφορία που ομολογουμένως είναι αμφισβητήσιμη, λόγω της μεγάλης απόστασης μεταξύ Βαφέως και

¹¹⁵ ΣΤΟ ΙΔΙΟ, 125.

¹¹⁶ INALCIK, *Siege of Nicaea*, 79.

¹¹⁷ Μουζάλων Λέων: *PLP*, 19443.

¹¹⁸ Telemaia: *TIB* 13, 1031.

¹¹⁹ INALCIK, *Siege of Nicaea*, 91-93. ΠΑΧΥΜΕΡΗΣ, *Συγγραφικαὶ Ἱστορίαι*, 4, 365.

¹²⁰ ΠΑΧΥΜΕΡΗΣ, *Συγγραφικαὶ Ἱστορίαι*, 4, 359: «Μηνὸς γὰρ ἀνθεστηριώνος εἰκοστῇ καὶ ἐβδόμῃ, περί που τον Βαφέα χώρος δ' οὗτος περί τὴν θαυμαστὴν Νικομήδειαν, Ατμάν, συνάμα τοῖς ἀμφ' αὐτόνος, εἰς χιλιάδας πλείστας ποσούμενοι, ἐπιστάς αἴφνης, μᾶλλον μὲν οὖν...». Ο Παχυμέρης παραθέτει την ημερομηνία 27 Ιουλίου χωρίς να ξεκαθαρίζει το έτος που είναι είτε το 1301 ή το 1302. Βλ., ΜΟΥΣΤΑΚΑΣ, *Το Βυζάντιο και οι Οθωμανοί*, 66. ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Στρατιωτικές Επιχειρήσεις*, 127. Nikomedeia: *TIB* 13, 833-856. Bapheus: *TIB* 13, 447.

¹²¹ Mesothynia: *TIB* 13, 773-775.

¹²² ΑΡΝΑΚΗΣ-ΓΕΩΡΓΙΑΔΗΣ, *Οι Πρώτοι Οθωμανοί*, 167.

ποταμού Μαιάνδρου. Αν πιστέψουμε τις οθωμανικές πηγές περισσότερες πιθανότητες συγκεντρώνει το ενδεχόμενο οι Τουρκομάνοι να έφτασαν από το Αφιόν Καραχισάρ, έπειτα από σχετική έκκληση για στρατιωτική βοήθεια του Οσμάν στον σουλτάνο του Ικονίου¹²³.

Ο Λέων Μουζάλων, εταιρειάρχης της πόλης και διοικητής ολόκληρης της Βιθυνίας είχε βιώσει πρόσφατα την βαρβαρότητα των Τούρκων από τους οποίους κινδύνεψε να χάσει την ζωή του. Βρέθηκε μπροστά στο κρίσιμο δίλημμα, εάν θα έπρεπε να αφήσει την ασφάλεια των τειχών για να αντιμετωπίσει πρόσωπο με πρόσωπο τον εχθρό ή να παραμείνει πίσω από την ασφάλεια, που του παρείχαν οι οχυρώσεις της πόλης. Αν και δεν ενστερνιζόταν τη βεβαιότητα των συμπολεμιστών του για νίκη, συνυπολόγισε το ενδεχόμενο να μην προκύψει ευνοϊκότερη συγκυρία για να λύσει την πολιορκία, καθώς το πλήθος των εχθρών διαρκώς αυξανόταν. Επιπλέον είχε να αντιμετωπίσει το ζήτημα με τις προμήθειες της πόλης, αφού είχε έρθει η εποχή του θερισμού και εκείνες είχαν σχεδόν εξαντληθεί. Εξαιτίας όλων αυτών η κατά μέτωπο σύγκρουση κρίθηκε αναπόφευκτη. Ο Μουζάλων, έπειτα από πολλή προεργασία, επιθυμώντας να απαλλαχθεί από τον ασφυκτικό κλοιό των Τούρκων και παρακινούμενος από τις παραινήσεις των πολιτών και το λαϊκό αίσθημα, πήρε την απόφαση να τους αντιμετωπίσει σε ανοιχτή μάχη¹²⁴.

Ο Παχυμέρης μας δίνει εκτενή περιγραφή των δύο παρατάξεων. Από τη μία πλευρά ο Μουζάλων είχε στη διάθεσή του μόλις δύο χιλιάδες άνδρες, μία δύναμη που αποτελείτο από τους Βυζαντινούς στρατιώτες, τους Αλανούς μισθοφόρους¹²⁵ και την τοπική πολιτοφυλακή, ενώ η οθωμανική παράταξη είχε με το μέρος της ένα ευρύ αριθμητικό πλεονέκτημα τόσο σε πεζούς όσο και σε ιππείς, σε έδαφος μάλιστα που ευνοούσε την ανάπτυξη του ιππικού. Ο Οσμάν είχε καταφέρει από πριν να αποσπάσει την συνδρομή συμμάχων, που κινητοποιήθηκαν από το δέλεαρ των λαφύρων¹²⁶.

Όταν ξεκίνησε η μάχη, δεν άργησαν να ανακύψουν προβλήματα και διαφωνίες, που κατέστησαν ανέφικτη την ομόνοια μεταξύ του τακτικού στρατού των Βυζαντινών και των μισθοφόρων, με συνέπεια να επικρατήσει αναρχία. Οι Βυζαντινοί έπνεαν μένεα μετά την απόφαση της διοίκησης να παραχωρηθούν στους Αλανούς τα άλογα και οι μισθοί τους, μία κίνηση που την εξέλαβαν ως άκρως υποτιμητική και η οποία δημιούργησε αγεφύρωτο χάσμα μεταξύ εκείνων

¹²³ INALCIK, *Siege of Nicaea*, 80.

¹²⁴ ΑΡΝΑΚΗΣ-ΓΕΩΡΓΙΑΔΗΣ, *Οι Πρώτοι Οθωμανοί*, 168-169.

¹²⁵ ΚΥΡΙΑΚΙΔΗΣ, *Warfare*, 107. ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Στρατιωτικές Επιχειρήσεις*, 128.

¹²⁶ ΠΑΧΥΜΕΡΗΣ, *Συγγραφικαὶ Ἱστορίαι*, 4, 365, 367.

και των Αλανών¹²⁷. Με την έναρξη λοιπόν της σύγκρουσης και χωρίς να προτάξουν ιδιαίτερη αντίσταση, έσπασαν την παράταξή τους και με το ηθικό τους καταρρακωμένο άρχισαν να τρέπονται σε άτακτη φυγή. Η επέμβαση των Αλανών εκείνη την κρίσιμη στιγμή, σύμφωνα με όσα υποστηρίζει ο Παχυμέρης ήταν σωτήρια, καθώς ήταν οι μόνοι που αντέδρασαν ψύχραιμα και με επαγγελματισμό, επιδεικνύοντας αξιοζήλευτη πειθαρχία και αυταπάρνηση. Χωρίς χρονотριβή λειτούργησαν ως ασπίδα, θέτοντας ακόμα και τις ζωές τους σε κίνδυνο, για να καλύψουν τα νώτα των Βυζαντινών, που στην προσπάθειά τους να ξεφύγουν είχαν στρέψει επιδεικτικά την πλάτη τους στον εχθρό και σε διαφορετική περίπτωση θα είχαν οπωσδήποτε αφανιστεί¹²⁸. Η ετοιμότητα των Αλανών μάλλον οφειλόταν στην εξοικείωσή τους με τις πολεμικές πρακτικές των Τουρκομάνων με τους οποίους είχαν αναμετρηθεί στο παρελθόν, όταν υπηρετούσαν υπό τον Νογά¹²⁹. Η υπεροπλία του εχθρού και η έλλειψη ομοψυχίας των βυζαντινών δυνάμεων ήταν τα κύρια αίτια της ήττας κατά τον Παχυμέρη, που κάνει λόγο για κακοδιαχείριση του στρατεύματος εκ μέρους της διοίκησης¹³⁰. Επιπλέον πέραν από την τακτική τους υπεροχή, οι οθωμανικές δυνάμεις απαρτίζονταν από πολεμοχαρείς Γαζήδες, οι οποίοι αναζητούσαν την αμοιβή τους στα πεδία των μαχών σε αντίθεση με τους Βυζαντινούς, που πλήρωναν αδρά τις υπηρεσίες των ανδρών τους¹³¹.

Η επικράτηση του Οσμάν στη μάχη του Βαφέως (1302) συνιστά τη χρονική αφετηρία της ανάπτυξης και επέκτασης του οθωμανικού κράτους. Πολλοί ιστορικοί θεωρούν πως η γέννηση των Οθωμανών έχει ως ημερομηνία το έτος 1299 όταν και κατέρρευσε το σελτζουκικό σουλτανάτο, μια άποψη εντελώς παρωχημένη σύμφωνα με τον Αρνάκη. Φυσικά η παλαιά αφήγηση που θέλει τον σουλτάνο Αλαεντίν να παραχωρεί στον Οσμάν το τύμπανο, τη σημαία, το ξίφος και την ουρά αλόγου, δίνοντάς του το χρίσμα, διατηρεί ακόμα τους υποστηρικτές της¹³². Όντας θριαμβευτής ο Οσμάν ξεχώρισε από τους υπόλοιπους εμίρηδες ως ο πλέον ικανότερος

¹²⁷ ΠΑΧΥΜΕΡΗΣ, *Συγγραφικαὶ Ἱστορίαι*, 4, 367.

¹²⁸ Ο Παχυμέρης εξάρει τον επαγγελματισμό των Αλανών και ψέγει την στάση των Βυζαντινών οπλιτών, θεωρώντας τους βασικούς υπαίτιους της συντριβής που θα είχε αποφευχθεί εάν πολεμούσαν με μια στοιχειώδη συνέπεια. Βλ. ΠΑΧΥΜΕΡΗΣ, *Συγγραφικαὶ Ἱστορίαι*, 4, 367.

¹²⁹ INALCIK, *Siege of Nicaea*, .95.

¹³⁰ KYRIAKIDIS, *Warfare*, 120-121.

¹³¹ Γι' αυτό και ο Ανδρόνικος Β' το 1284, πήρε την απόφαση να καταργήσει το βυζαντινό ναυτικό, στην προσπάθειά του να βρει πόρους για την αμοιβή των μισθοφόρων, που θα αναλάμβαναν την αναχαίτιση των Τουρκομάνων. Βλ. INALCIK, *Siege of Nicaea*, 95.

¹³² ΑΡΝΑΚΗΣ-ΓΕΩΡΓΙΑΔΗΣ, *Οι Πρώτοι Οθωμανοί*, 169-170.

και συνάμα ως ο πιο επικίνδυνος αποσταθεροποιητικός παράγοντας στην περιοχή, επιδράμοντας συστηματικά τις επόμενες δεκαετίες κατά των βυζαντινών πόλεων τις Βιθυνίας¹³³. Η νίκη του στη μάχη του Βαφέως ενίσχυσε σημαντικά το κύρος του και ανύψωσε το φρόνημα του λαού του, ένα συστατικό που αποτέλεσε και την κινητήριου δύναμη της επιβολής του¹³⁴.

Παρόλα αυτά ο Οσμάν δεν εκμεταλλεύτηκε αμέσως το ψυχολογικό πλεονέκτημα που του έδωσε η τεράστιας σημασίας νίκη του και για περίπου πέντε χρόνια τήρησε στάση αναμονής. Η αδράνεια του αυτή δεν μπορεί παρά να συνδεθεί με τη βίαιη άφιξη των Καταλανών στην Μ. Ασία, ο ερχομός των οποίων τον ανάγκασε να αναπροσαρμόσει τα σχέδιά του. Οι Καταλανοί (Καταλανική Εταιρεία) του Ρογήρου Ντεφλόν ήταν φημισμένοι πολεμιστές που προσλήφθηκαν από τον Ανδρόνικο Β΄ για να επαναφέρουν την τάξη στην Μ. Ασία. Χωρίς ιδιαίτερη αντίσταση επέδειξαν ευθύς αμέσως την επιχειρησιακή τους ετοιμότητα και αποτελεσματικότητα, υπερνικώντας τόσο το εμιράτο του Καρασή, όσο και εκείνο του Γκέρμιγιαν. Το οθωμανικό εμιράτο εξαιτίας της οπισθοχώρησης με πρωτοβουλία του Οσμάν, έπειτα από τη μάχη του Βαφέως, δεν συμπεριλήφθηκε στις επιχειρήσεις των Καταλανών, από τη στιγμή κιόλας που απ' ό,τι φαίνεται η ανάκτηση της Βιθυνίας πέρασε σε δεύτερη μοίρα για την αυτοκρατορία, με το βάρος να πέφτει στην αποκατάσταση της εξουσίας στον Ελλήσποντο, μια συνθήκη που κρίθηκε απαραίτητη για την ασφαλή διέλευση από και προς το Αιγαίο¹³⁵. Η προέλαση των Καταλανών στέφθηκε αρχικά με απόλυτη επιτυχία, όπως αποδείχτηκε όμως στην πορεία ελλόχευε τεράστιους κινδύνους και στάθηκε η αφορμή μιας εκτεταμένης περιόδου αναταραχών, κατά τη διάρκεια των οποίων επλήγησαν σημαντικά η ασφάλεια και η εδαφική ακεραιότητα της αυτοκρατορίας, ύστερα από τα άγρια αντίποινα των Καταλανών, που ήρθαν ως απάντηση στην στυγνή δολοφονία του αρχηγού τους Ρογήρου (Απρίλιος 1305)¹³⁶. Τα επεισόδια αυτής της αιματηρής εκστρατείας αναλύονται διεξοδικά στο χρονικό του Ramon Muntaner, ηγετικού μέλους της Καταλανικής Εταιρείας ο οποίος διέσωσε την πορεία της ως πρωταγωνίστριας των

¹³³ LINDNER, *Anatolia*, 119.

¹³⁴ ΑΡΝΑΚΗΣ-ΓΕΩΡΓΙΑΔΗΣ, *Οι Πρώτοι Οθωμανοί*, 171. Ο Ασικπασαζαντέ δεν αναφέρει τη μάχη αλλά στέκεται σε εκείνη του Ντιμπόζ μια τοποθεσία που πρέπει να αναζητηθεί στην περιφέρεια της Προύσας, όπου ο Οσμάν αναδείχτηκε νικητής έναντι σε τέσσερις Βυζαντινούς διοικητές. Βλ. ΖΑΧΑΡΙΑΔΟΥ, *Ιστορία και Θρύλοι*, 150-152. ΜΟΥΣΤΑΚΑΣ, *Το Βυζάντιο και οι Οθωμανοί*, 68. Dinboz: *TIB* 13, 537.

¹³⁵ ΑΡΝΑΚΗΣ-ΓΕΩΡΓΙΑΔΗΣ, *Οι Πρώτοι Οθωμανοί*, 200-202.

¹³⁶ ΓΡΗΓΟΡΑΣ, *Ιστορία Ρωμαϊκή*, 1, 224.

γεγονότων¹³⁷. Είναι εξάλλου χαρακτηριστικό το σχόλιο του Γρηγορά ότι «η πολεμική δεινότητα και κατάρτιση των Καταλανών ήταν τέτοια, που θα μπορούσαν κάλλιστα να κατακτήσουν ολόκληρη τη Μ. Ασία»¹³⁸.

Η αποχώρηση των Καταλανών από τη Μ. Ασία και η διένεξή τους με την αυτοκρατορία, άφησαν ανοιχτό το πεδίο δράσης σε όσους επιθυμούσαν να το εκμεταλλευτούν προς όφελός τους. Προβλήματα ανέκυψαν εκ μέρους των Τούρκων που είχαν διεισδύσει στην Θράκη με κύριο εκπρόσωπο τον Χαλίλ. Οι συγκυρίες του επέτρεψαν να στήσει ενέδρα στον συναυτοκράτορα Μιχαήλ Θ', ο οποίος προηγουμένως είχε συνάψει μαζί του συνθήκη, εξασφαλίζοντάς του εύκολη διέλευση στη Μ. Ασία ¹³⁹.

Όλο αυτό το διάστημα ο Οσμάν περίμενε καρτερικά, καταστρώνοντας παράλληλα τα σχέδιά του και βελτιώνοντας την πολεμική ετοιμότητα και εκπαίδευση του στρατεύματός του, στο οποίο στήριζε το επιχειρησιακό του πλάνο¹⁴⁰. Έπειτα από μια περίοδο απραξίας ανέλαβε ξανά τα όπλα έχοντας ως πρώτο μέλημα τον αποκλεισμό της Νίκαιας και της Προύσας. Για να μη βρεθεί προ τετελεσμένων γεγονότων ο Μιχαήλ Θ' απέστειλε τον «στρατοπεδάρχη των τζαγκρατόρων» Σγούρο να επιληφθεί της κατάστασης, αλλά το εκστρατευτικό του σώμα σφαγιάστηκε από πέντε χιλιάδες Οθωμανούς που του είχαν στήσει ενέδρα¹⁴¹. Χωρίς να σπαταλήσει χρόνο ο Οσμάν, προσποιούμενος επίθεση κατά της Κατοικίας με έναν μοναδικό σε σύλληψη τακτικό ελιγμό κατέλαβε το Μπιλετζίκ (Βηλόκωμα)¹⁴², καθώς αντιλήφθηκε πως ο άρχοντας της πόλης με τον οποίον μέχρι πρότινος διατηρούσε φιλία, άλλαξε τη στάση του και μηχανορραφούσε εναντίον του¹⁴³. Σύμφωνα με τον Ασικπασαζαντέ ο Οσμάν πρόθυμα εξυπηρέτησε το

¹³⁷ ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Στρατιωτικές Επιχειρήσεις*, 131-148. KYRIAKIDIS, *The Conduct and Attitudes*, 495-516. MUNTANER, *Chronicle*. Εκτενή αναφορά στην δράση της Καταλανικής Εταιρείας παραθέτουν στα έργα τους τόσο ο Γεώργιος Παχυμέρης όσο και ο Νικηφόρος Γρηγοράς. Βλ. ΠΑΧΥΜΕΡΗΣ, *Συγγραφικαὶ Ἱστορίαι*, 4, 431-439, 467-471. ΓΡΗΓΟΡΑΣ, *Ἱστορία Ρωμαϊκή*, 1, 220-232.

¹³⁸ ΓΡΗΓΟΡΑΣ, *Ἱστορία Ρωμαϊκή*, 1, 222: «οὐδὲν ἂν ἦν τὸ κωλύον ὅλας ἐν βραχεῖ τῶν Ῥωμαίων ὀπόσαι πόλεις καὶ χώραι ὑπῆρχαν καθαρὰς πολεμίων παραδοῦναι τῷ βασιλεῖ». Από την άλλη ο Παχυμέρης ασκεί κριτική στον Ανδρόνικο Β' για τους όρους της πρόσληψης των Καταλανών. Βλ. ΠΑΧΥΜΕΡΗΣ, *Συγγραφικαὶ Ἱστορίαι*, 4, 529-531. KYRIAKIDIS, *Warfare*, 121-124.

¹³⁹ GIBBONS, *Η Θεμελίωση*, 24.

¹⁴⁰ ΑΡΝΑΚΗΣ-ΓΕΩΡΓΙΑΔΗΣ, *Οι Πρώτοι Οθωμανοί*, 204.

¹⁴¹ ΠΑΧΥΜΕΡΗΣ, *Συγγραφικαὶ Ἱστορίαι*, 4, 455, 457. Ο Μουστάκας εντοπίζει συνάφεια μεταξύ της εν λόγω σύγκρουσης και εκείνης του Ντιμπούζ που μνημονεύει ο Ασικπασαζαντέ, εκτιμώντας ότι τα δύο συμβάντα έλαβαν χώρα το 1303-1304. Βλ. ΜΟΥΣΤΑΚΑΣ, *Το Βυζάντιο και οι Οθωμανοί*, 71. IMBER, *The Ottoman Empire*, 252.

¹⁴² Katoikia: *TIB* 13, 655. Bilecik: *TIB* 13, 461-462.

¹⁴³ ΑΡΝΑΚΗΣ-ΓΕΩΡΓΙΑΔΗΣ, *Οι Πρώτοι Οθωμανοί*, 205. ΚΑΦΑΔΑΡ, *Ανάμεσα σε Δύο Κόσμους*, 170-171.

ρόλο του δολώματος, την ώρα που οι καμουφλαρισμένοι άνδρες του διέλαθαν της προσοχής της ισχνης φρουράς της πόλης¹⁴⁴. Ο Παχυμέρης αναφέρει πως η άμυνα της πόλης ήταν αδυναμωμένη, αφού οι περισσότεροι υπερασπιστές της ξεγελάστηκαν από φήμες και έσπευσαν να συνδράμουν την Κατοικία¹⁴⁵.

Ο Οσμάν έπειτα από αυτές τις νέες προσαρτήσεις, έριξε το βάρος των απειλών του στην κατάληψη της Νίκαιας. Αρχικά το πλάνο που εκπονήθηκε, περιλάμβανε την διεκδίκηση όλης της περιοχής ως τα Κρούλλα, στη δυτική όχθη της λίμνης Ασκάνιας, τον έλεγχο του οδικού δικτύου, που θα επέτρεπε να αποκοπεί η πόλη από οποιαδήποτε έξωθεν επικοινωνία και την προσβολή των οχυρών της Μεσοθυνίας με παράλληλες επιθέσεις του ιππικού, που έφεραν και την πτώση των κάστρων του Αετού, της Δαμάτρεως και του Ιερού¹⁴⁶. Παρά τις επιτυχείς καταλήψεις αυτών των φρουρίων οι Οθωμανοί δεν προτίθεντο, ούτε διέθεταν τον απαραίτητο αριθμό ανδρών για να τα υπερασπιστούν και να οργανωθούν σε αυτά, λαμβάνοντας υπόψη το ενδεχόμενο κάποιας επίθεσης από τα πολύ πιο ετοιμοπόλεμα οχυρά των Νικητιάτων, της Φιλοκρήνης και του Ριτζίου, που βρίσκονταν σε απόσταση αναπνοής¹⁴⁷. Θεώρησαν λοιπόν φρόνιμο να εγκαταλείψουν τις κτήσεις τους εκεί, αφού πρώτα εξασφάλισαν από τους πληθυσμούς των πόλεων την καταβολή φόρου¹⁴⁸.

Το ζήτημα που απασχολούσε περισσότερο τον Οσμάν και αποτελούσε τροχοπέδη στην προοπτική του στρατού του, ήταν η απουσία ναυτικής δύναμης. Ενεργώντας προς επίλυση αυτού του προβλήματος, έδωσε τα χέρια με τον πειρατή Καρά Αλή και επέδραμε κατά της νήσου Καλόλιμνου¹⁴⁹. Πρόκειται για μία σύμπραξη με αμοιβαία οφέλη. Ο Αλή έγινε εμίρης του νησιού ζημιώνοντας τον ανεφοδιασμό των πόλεων της Βιθυνίας και συμβάλλοντας στην εύκολη υποταγή τους, καθώς διευκόλυνε το έργο του Οσμάν¹⁵⁰. Για να μην αναγκασθεί να παραδώσει τα όπλα, η Προύσα προτίμησε να πληρώνει τακτικά φόρο προκειμένου να κρατήσει μακριά τους επιδρομείς¹⁵¹. Στο μέτωπο της Νίκαιας δε, οι Οσμανλήδες άλωσαν και την Τρικοκκία προφανώς μέσω κάποιου τεχνάσματος από τη στιγμή που δεν είχαν τα κατάλληλα μέσα για να

¹⁴⁴ ΖΑΧΑΡΙΑΔΟΥ, *Ιστορία και Θρύλοι*, 143-144.

¹⁴⁵ ΠΑΧΥΜΕΡΗΣ, *Συγγραφικαὶ Ἱστορίαι*, 4, 457.

¹⁴⁶ Krulla: *TIB* 13, 695. Askania: *TIB* 13, 428-429. Aetos: *TIB* 13, 373-374. Damatrys: *TIB* 13, 519-520. Hieron, *TIB* 13, 606-609.

¹⁴⁷ ΑΡΝΑΚΗΣ-ΓΕΩΡΓΙΑΔΗΣ, *Οι Πρώτοι Οθωμανοί*, 206. Philokrene: *TIB* 13, 914-915. Ritzion: *TIB* 13, 969-970.

¹⁴⁸ ΠΑΧΥΜΕΡΗΣ, *Συγγραφικαὶ Ἱστορίαι*, 4, 689, 691.

¹⁴⁹ NICOLLE, *Armies of the Ottoman*, 23. Kalonymos: *TIB* 13, 636-638.

¹⁵⁰ ΑΡΝΑΚΗΣ-ΓΕΩΡΓΙΑΔΗΣ, *Οι Πρώτοι Οθωμανοί*, 207-208.

¹⁵¹ ΣΤΟ ΙΔΙΟ, 208.

προσβάλλουν τα τείχη¹⁵². Η κραυγαλέα αδιαφορία του στέμματος οδήγησε τους περίοικους στο να πάρουν τα όπλα και να ορθώσουν το ανάστημά τους ενάντια στην απειλή. Αρχηγός τους αναδείχτηκε ο Ιλαρίων¹⁵³, ένας μοναχός της μονής Περιβλέπτου της Κωνσταντινουπόλεως. Στο μικρό διάστημα της απουσίας του όμως, καθώς είχε κληθεί από τον αυτοκράτορα στην Κωνσταντινούπολη, οι Οθωμανοί επέστρεψαν δριμύτεροι και εξόντωσαν τους άνδρες του, στα τείχη του Πελαδαρίου¹⁵⁴. Αγνοώντας το αίτημα του εγγονού του (Ανδρονίκου Γ'), που επιθυμούσε διακαώς να απαλλάξει τα εδάφη της αυτοκρατορίας από την τουρκική απειλή¹⁵⁵, ο αυτοκράτορας ανέθεσε το απαιτητικό αυτό έργο στο γαμπρό του Κασσιανό, ο οποίος όμως αποδείχτηκε ανάξιος εμπιστοσύνης, αφού στράφηκε εναντίον του πεθερού του στη Χηλή, αν και σύντομα μετάνιωσε αυτήν τη σφετεριστική του απόπειρα¹⁵⁶.

Θορυβημένος από τις εξελίξεις ο Ανδρόνικος Β' αναζήτησε άλλες διεξόδους για να θέσει τέρμα στις εδαφικές απώλειες. Επιστρατεύοντας τη διπλωματία, ήρθε σε συνεννόηση με τους Μογγόλους, ελπίζοντας στην υποστήριξή τους¹⁵⁷. Αρχικά, διόρισε διοικητή της Νικομήδειας ένα Μογγόλο, παλαιό σύντροφο του Νογά, που είχε εκχριστιανιστεί και έφερε το όνομα Κουτζίμπαζις¹⁵⁸. Στο ίδιο μήκος κύματος και προτάσσοντας τον κατευνασμό των πνευμάτων, πρότεινε το χέρι της κόρης του στο Σολυμάμπαζι¹⁵⁹, έναν Τούρκο τοπικό ηγεμόνα. Αμφότερες όμως οι προσπάθειές του αποδείχτηκαν μάταιες λόγω της έλευσης του Αλή, γιου του Αμούρ¹⁶⁰. Στερούμενος εναλλακτικών λύσεων, επιχείρησε να συμμαχήσει με τον Γκαζάν-χαν, χάνο των Ιλχανιδών Μογγόλων της Περσίας, προτείνοντάς του το χέρι μιας νόθας κόρης του. Ο θάνατος του τελευταίου όμως, πρόλαβε τα γεγονότα και ανέβαλλε προς στιγμήν το συνοικέσιο¹⁶¹. Τελικά, ο Ανδρόνικος κατάφερε να πείσει τον Χαρμπαντά, αδερφό του εκλιπόντος και η ένωση των δύο οίκων έγινε πραγματικότητα. Ο Χαρμπαντά ανέλαβε να κατατροπώσει τους εχθρούς

¹⁵² ΣΤΟ ΙΔΙΟ, 209. ΚΥΡΙΑΚΙΔΗΣ, *Warfare*, 178. ΠΑΧΥΜΕΡΗΣ, *Συγγραφικαὶ Ἱστορίαι*, 4, 703. Trikokkia: *TIB* 13, 1056.

¹⁵³ Ἰλαρίων: *PLP*, 8177.

¹⁵⁴ ΠΑΧΥΜΕΡΗΣ, *Συγγραφικαὶ Ἱστορίαι*, 4, 617. Peladarion: *TIB* 13, 900-901.

¹⁵⁵ ΓΡΗΓΟΡΑΣ, *Ἱστορία Ρωμαϊκή*, 1, 401.

¹⁵⁶ ΠΑΧΥΜΕΡΗΣ, *Συγγραφικαὶ Ἱστορίαι*, 4, 681. Κασσιανός: *PLP*, 11346. Chele: *TIB* 13, 500-501.

¹⁵⁷ ΜΟΥΣΤΑΚΑΣ, *Το Βυζάντιο και οι Οθωμανοί*, 72-73.

¹⁵⁸ Κουτζίμπαζις: *PLP*, 13622.

¹⁵⁹ Σολυμάμπαζις: *PLP*, 26295.

¹⁶⁰ Ἀμούριος Ἀλῆς: *PLP*, 799. ΠΑΧΥΜΕΡΗΣ, *Συγγραφικαὶ Ἱστορίαι*, 4, 379.

¹⁶¹ ΠΑΧΥΜΕΡΗΣ, *Συγγραφικαὶ Ἱστορίαι*, 4, 441, 503. Καζάνης: *PLP*, 10114.

στο όνομα του αυτοκράτορα, καθώς η φήμη που διαδόθηκε στην Πόλη ήταν πως στρατός σαράντα χιλιάδων ανδρών ξεκίνησε πορεία για το Ικόνιο¹⁶². Επίσης ο Ανδρόνικος έστειλε στη Νίκαια, με συνοδεία μιας μικρής δύναμης, την χήρα του παππού του Χαρμπαντά, που δεν ήταν άλλη από την ετεροθαλή αδερφή του Μαρία Παλαιολογίνα, την επονομαζόμενη και «Δέσποινα των Μουγουλίων»¹⁶³, υπολογίζοντας ότι η παρουσία της εκεί θα αποτελούσε ανασταλτικό παράγοντα σε οποιαδήποτε επιθετική ενέργεια του Οσμάν, ελέω του φόβου μιας πιθανής παρέμβασης των Τατάρων¹⁶⁴.

Δυστυχώς σε αυτό το σημείο, κλείνει κάπως πρόωρα η αφήγηση του Παχυμέρη και ως εκ τούτου η ακριβής εξέλιξη της σύγκρουσης παραμένει άγνωστη, διότι τόσο οι Γρηγοράς και Καντακουζηνός, όσο και οι Οθωμανοί συγγραφείς, δεν μπορούν να μας βοηθήσουν στη διαλεύκανση του τι ακριβώς συνέβη, εφόσον δεν στέκονται με σαφήνεια στο συμβάν¹⁶⁵. Ο Παχυμέρης αναφέρει ότι το 1308 ένας σημαντικός αριθμός Τατάρων εισέβαλλε στη Βιθυνία και απείλησε τα φρούρια του Οσμάν πέριξ του Ολύμπου, τονίζοντας πάντως πως αυτή δεν ήταν μια διασταυρωμένη πληροφορία. Συνεπώς δε γνωρίζουμε πολλά ούτε τη για την πορεία που διέγραψε ο μογγολικός στρατός, ούτε για την κατάληξη της εκστρατείας. Όπως παρατηρεί εύστοχα ο Αρνάκης, ίσως οι στείρες αναφορές των πηγών να ήταν υπαίτιες για τη μελλοντική υποτίμηση του συμβάντος από τους ιστορικούς, οι οποίοι δεν απέδωσαν τη δέουσα βαρύτητα στην απειλή των Τατάρων, υποτιμώντας την ιστορική αξία της αναφοράς του Παχυμέρη, που πέρασε στα ψιλά γράμματα της ιστορίας¹⁶⁶. Το στοιχείο εκείνο που επιβεβαιώνει εν μέρει την πιστότητα της αναφοράς δεν είναι άλλο από τη χρονική πρόοδο της κατάκτησης. Οι Οθωμανοί συγγραφείς αναφέρουν πως η πολιορκία της Προύσας ξεκίνησε το 1317¹⁶⁷. Εύλογα γεννάται η ερώτηση πως άντεξε η Προύσα όλα αυτά τα χρόνια (από το 1308). Το πιθανότερο, λοιπόν, σενάριο είναι ότι οι Μογγόλοι έλυσαν με την προέλασή τους τις πολιορκίες της Προύσας και της Νίκαιας και ώθησαν τον Οσμάν σε συνθηκολόγηση, απαλλάσσοντας για ένα εύλογο хро-

¹⁶² ΠΑΧΥΜΕΡΗΣ, *Συγγραφικαὶ Ἱστορίαι*, 4, 647: «πρέσβεις ἐκεῖθεν ἀφίκοντο, καὶ ἀγγελίαι ὡς περὶ τεσσαράκοντα χιλιάδας ἀνδρῶν μαχίμων ἤδη καθετοιμάσθησαν, ὧν τὰς εἴκοσι φθάσας ὁ τοῦ Χαρμπαντᾶ ἀντανέψιος ἄγει περὶ που το Ικόνιον». Χαρμπαντᾶς: *PLP*, 30667.

¹⁶³ ΠΑΧΥΜΕΡΗΣ, *Συγγραφικαὶ Ἱστορίαι*, 4, 683. Παλαιολογίνα Μαρία Κομνηνή, *PLP*, 21395.

¹⁶⁴ ΠΑΧΥΜΕΡΗΣ, *Συγγραφικαὶ Ἱστορίαι*, 4, 701, 703.

¹⁶⁵ ΑΡΝΑΚΗΣ-ΓΕΩΡΓΙΑΔΗΣ, *Οἱ Πρώτοι Οθωμανοί*, 213.

¹⁶⁶ ΑΡΝΑΚΗΣ-ΓΕΩΡΓΙΑΔΗΣ, *Οἱ Πρώτοι Οθωμανοί*, 214.

¹⁶⁷ ΣΤΟ ΙΔΙΟ, 215. GIBBONS, *Η Θεμελίωση*, 28.

νικό διάστημα τις βιθυνικές πόλεις από τον κίνδυνο της παράδοσης. Με βάση αυτήν την άγνοια η αναφορά του Παχυμέρη, παρότι εν μέρει επισφαλής και ελλιπής, υπολογίζεται ότι στηρίχθηκε σε αληθινά γεγονότα και χρήζει περισσότερης προσοχής¹⁶⁸.

Ας μεταβούμε τώρα στα όσα προηγήθηκαν της άλωσης της Προύσας που ήταν η πρώτη μεγάλη κατάκτηση των Οθωμανών. Ο Γρηγοράς που παίρνει τη σκυτάλη από τον Παχυμέρη για τα γεγονότα που αφορούν την περίοδο 1308-1320, δεν περιλαμβάνει στην ιστορία του κάποια εξέλιξη που να αφορά τις βιθυνικές κτήσεις, ενώ ο Καντακουζηνός όπως γνωρίζουμε δεν είχε ξεκινήσει ακόμα τη συγγραφή. Αυτό σε συνδυασμό με το αφηγηματικό κενό στο χρονικό του Ασικπασαζαντέ, αφήνει πολλά ερωτήματα για το τι πραγματικά εκτυλίχθηκε την εν λόγω περίοδο¹⁶⁹. Το έτος 1317 όπως αναφέρθηκε, ο Οσμάν επανήλθε δριμύτερος στην πολιορκία της Προύσας, θέτοντας σε λειτουργία την καλά δοκιμασμένη συνταγή του αποκλεισμού. Μέρος της τακτικής του περιλάμβανε τον έλεγχο των τριγύρω φρουρίων ή την κατασκευή νέων, όπως και έπραξε σύμφωνα με τις οθωμανικές πηγές¹⁷⁰. Σε πρώτη φάση έχτισε δύο φρούρια, το ένα στην Κάπλιτζα μόλις ένα χιλιόμετρο μακριά από τη Προύσα και το άλλο στις υπώρειες του Ολύμπου, ορίζοντας διοικητές τον ανιψιό του Άκ Τιμούρ και τον Μπαλαμπάν, το δεξί του χέρι¹⁷¹. Ο Gibbons σημειώνει πως η Κάπλιτζα βρισκόταν σε στρατηγικό σημείο υψίστης σημασίας αφού προσέφερε ορατότητα τόσο προς το λιμάνι της Προύσας όσο και προς την όχθη του ποταμού¹⁷². Το πλάνο του αυτό πάντως απέτυχε εξαιτίας της παρέμβασης του Ανδρόνικου του Νέου, που προερχόμενος από την Τριγλεία, κατάφερε τον ανεφοδιασμό της πόλης και την προσωρινή ανακούφισή της¹⁷³.

Η πολυπόθητη κατάληψη της πόλης επήλθε τελικά εννέα χρόνια μετά, το 1326 ύστερα από παράδοση¹⁷⁴, χωρίς να γνωρίζουμε τι προηγήθηκε στο διάστημα που μεσολάβησε, με εξαίρεση το ότι από το 1324 ο Ορχάν είχε αναλάβει να περατώσει την υποταγή της, πράττοντας τα μέγιστα προς τον σκοπό αυτό¹⁷⁵. Δύο είναι οι εκδοχές που προκρίνονται: είτε η Προύσα άνοιξε

¹⁶⁸ ΑΡΝΑΚΗΣ-ΓΕΩΡΓΙΑΔΗΣ, *Οι Πρώτοι Οθωμανοί*, 214-215.

¹⁶⁹ ΜΟΥΣΤΑΚΑΣ, *Το Βυζάντιο και οι Οθωμανοί*, 75.

¹⁷⁰ GIBBONS, *Η Θεμελίωση*, 28-29.

¹⁷¹ ΖΑΧΑΡΙΑΔΟΥ, *Ιστορία και Θρύλοι*, 152.

¹⁷² GIBBONS, *Η Θεμελίωση*, 29.

¹⁷³ ΚΑΝΤΑΚΟΥΖΗΝΟΣ, *Ιστορίες*, 1, 220. Trigleia: *TIB* 13, 1052-1055.

¹⁷⁴ Αναφορικά με τη χρονολογία ο Χαράνης εντοπίζει σύμπλευση των τουρκικών πηγών με τη καταχώριση του Γρηγορά. Βλ. CHARANIS, *Les Βραχέα*, 341.

¹⁷⁵ ΜΟΥΣΤΑΚΑΣ, *Το Βυζάντιο και οι Οθωμανοί*, 79.

τις πύλες της αμέσως μετά την όξυνση της πίεσης με την ανέγερση των φρουρίων, είτε επικράτησε ένα *modus vivendi* μεταξύ πολιορκητών και πολιορκημένων¹⁷⁶. Πρέπει να έχουμε υπόψη μας πως το 1326 που η Προύσα άνοιξε τις πύλες της, μαινόταν ο εμφύλιος μεταξύ των δύο Ανδρονίκων με το πολιτικό σκηνικό να ευνοεί την εκούσια παράδοση. Ο Γρηγοράς υποστηρίζει ότι η παράδοση ήταν απόρροια του λιμού που ταλάνιζε τους κατοίκους¹⁷⁷. Εκτενέστερη αναφορά στους λόγους της πτώσης της πόλης γίνεται στα έργα του Ασικπασαζαντέ και του Νεσρί. Ο Μιχαήλ Κιοσέ¹⁷⁸ ανέλαβε το διπλωματικό σκέλος συντονίζοντας τον διάλογο με τον διοικητή της πόλης, ο οποίος αξίωσε ένα ποσό για να επιτρέψει την είσοδο στους Οθωμανούς, προστατεύοντας με αυτόν τον τρόπο τον γηγενή πληθυσμό. Τα αίτια της παράδοσης εντοπίζονται στην αποδυνάμωση της ισχύος του κράτους που προοδευτικά έφθινε μπροστά στην άνοδο της δύναμης των Τούρκων, στα βιώματα των κατοίκων της υπαίθρου που τους έκαναν να βλέπουν με καλό μάτι την οικειοθελή παράδοση και στον παρατεταμένο εγκλεισμό που σε συνάρτηση με την καταρράκωση του ηθικού του διοικητή της πόλης, μεταδόθηκαν σαν ασθένεια και στο λαό, πλήττοντας το φρόνημά του και μειώνοντας τις ηθικές αντοχές του¹⁷⁹. Ουσιαστικά η παράδοση ήταν μονόδρομος για τους Προυσηνούς. Η είδηση της κατάκτησης της πόλης, την οποία ο Οσμάν πληροφορήθηκε στην επιθανάτια κλίνη του λίγες ώρες προτού πεθάνει, αποτέλεσε και την εκπλήρωση του μακρόπνοου σχεδίου του. Η τελευταία επιθυμία του να ταφεί στην Προύσα, εκπληρώθηκε μεταγενέστερα από τον γιο του¹⁸⁰. Η Προύσα ανακηρύχθηκε αμέσως πρωτεύουσα του οθωμανικού κράτους, δίνοντάς του άλλη οντότητα. Εκεί αναδύθηκε και η πρώτη οθωμανική αστική τάξη, με την πόλη να μετατρέπεται σε βιοτεχνικό και εμπορικό κέντρο, συνιστώντας πόλο έλξης για τους απανταχού νομάδες, αγρότες, χωρικούς ή αστούς, μουσουλμάνους και χριστιανούς¹⁸¹.

¹⁷⁶ Ο Gibbons κάνει μια σύνδεση της πολιορκίας της Προύσας με άλλες θρυλικές πολιορκίες, σαν εκείνη της Τροίας, όπου η εκεχειρία διατηρήθηκε για δέκα συναπτά έτη. Βλ. GIBBONS, *Η Θεμελίωση*, 29.

¹⁷⁷ ΓΡΗΓΟΡΑΣ, *Ιστορία Ρωμαϊκή*, 1, 384: «ἐν τούτοις τοῖς χρόνοις τῶν ἐφῶν ἀμεληθέντων αἱ πλεῖσται πόλεις καὶ χῶραι τῆς Βιθυνίας ὑπὸ τοῖς Τούρκοις ἐγένοντο. ἠλώκει δὲ καὶ ἡ Προυσαέων τῷ λιμῷ πολιορκηθεῖσα πόλις».

¹⁷⁸ F. BABINGER, Mikhal-oghlu, *EI* 7, 34-35.

¹⁷⁹ ΖΑΧΑΡΙΑΔΟΥ, *Ιστορία και Θρύλοι*, 161-163.

¹⁸⁰ ΖΑΧΑΡΙΑΔΟΥ, *Ιστορία και Θρύλοι*, 168-169. Αυτή τουλάχιστον είναι η πληροφορία που απορρέει από τους Οθωμανούς χρονικογράφους γιατί σε ένα έγγραφο του 1324 που αφορά μια δωρεά του Ορχάν προς τον δερβισικό ζαγιβιέ του Μέκετζε, αναφέρεται ότι ο Οσμάν είχε ήδη πεθάνει. Βλ. ΜΟΥΣΤΑΚΑΣ, *Το Βυζάντιο και οι Οθωμανοί*, 79.

¹⁸¹ ΑΡΝΑΚΗΣ-ΓΕΩΡΓΙΑΔΗΣ, *Οι Πρώτοι Οθωμανοί*, 220-221.

Αν επιχειρήσουμε να προβούμε σε μία αποτίμηση της παρουσίας και της δράσης του Οσμάν, γρήγορα θα συμφωνήσουμε με τον Gibbons πως η σκιαγράφηση του προφίλ του συνιστά ένα εξαιρετικά δύσκολο εγχείρημα. Κατά τη διάρκεια της ζωής του ο Οσμάν παρουσιάζεται από τους Οθωμανούς χρονικογράφους άλλοτε ως προικισμένος ηγέτης με έντονη θρησκευτικότητα και άλλοτε ως ένας απλός, αγράμματος άνθρωπος, ταπεινής καταγωγής· μερικές φορές πάλι ως φιλοπόλεμος και ακραίος ισλαμιστής, με σκληρές συμπεριφορές απέναντι στους απίστους, ενώ άλλες ως ένας συγκαταβατικός και ελεήμων ηγεμόνας. Τα ασφαλέστερα συμπεράσματα που μπορούν να εξαχθούν είναι τα εξής: α) ο πατέρας του σε καμία περίπτωση δεν ήταν ηγεμόνας, β) όσο έζησε έγινε κυρίαρχος μιας μικρής εδαφικής έκτασης και δεν μπόρεσε να περατώσει τη φιλοδοξία του να θέσει υπό τον έλεγχό του τις τρεις μεγάλες πόλεις της Βιθυνίας και γ) η διεύρυνση των ακολούθων και των κτήσεών του, ήταν ασφαλώς προϊόν πολιτικών και θρησκευτικών ζυμώσεων και συνεπώς δεν στηρίχθηκε εξολοκλήρου στην ατομική του δυναμική, η οποία ήταν πράγματι και αποδεδειγμένα αδιαμφισβήτητη¹⁸². Ο Οσμάν άφησε μια σπουδαία παρακαταθήκη για τις επόμενες γενιές των Οθωμανών, οι οποίοι χρωστούσαν στον «εθνάρχη» τους την ίδια την ύπαρξή του έθνους τους και της κρατικής τους υπόστασης. Το όνομά του πέρασε στην ιστορία του οθωμανικού έθνους καθώς το οικοδόμημά του αποτέλεσε τον πυλώνα μιας αυτοκρατορίας με ιστορική πορεία σχεδόν πέντε αιώνων.

2.2 Η διαδοχή και οι πρώτες κατακτήσεις του Ορχάν

Επάξιος συνεχιστής του Οσμάν, αναδείχτηκε ο γιος και διάδοχός του Ορχάν¹⁸³, ο οποίος δεν επαναπαύτηκε στις δάφνες του παρελθόντος αλλά εργάστηκε για την ισχυροποίηση του κράτους του, μένοντας πιστός στις πολιτικές αρχές του πατέρα του¹⁸⁴. Η διαδοχή του Οσμάν από τον Ορχάν ήταν μία διαδικασία που εξελίχθηκε με ομαλό τρόπο, το οποίο συνιστά εξαίρεση στον κανόνα για τους Οθωμανούς ηγεμόνες, που ενεπλάκησαν κατά κόρον σε έριδες διαδοχής¹⁸⁵. Ο Ορχάν αντιθέτως, ακριβώς επειδή είχε ανδρωθεί στρατιωτικά στο πλευρό του πατέρα

¹⁸² GIBBONS, *Η Θεμελίωση*, 31-32.

¹⁸³ ZACHARIADOU, Orkhan, 175-177.

¹⁸⁴ ΑΡΝΑΚΗΣ-ΓΕΩΡΓΙΑΔΗΣ, *Οι Πρώτοι Οθωμανοί*, 222.

¹⁸⁵ Ο Fletcher σε άρθρο του υποστηρίζει πως οι Οθωμανοί έβαλαν σε δικό τους «καλούπι» το τουρκομογγολικό μοντέλο διαδοχής (“tanistry”), που προωθούσε τον πιο άξιο και όχι απαραίτητως τον πρωτότοκο, ούτως ώστε να εξυπηρετηθούν οι ανάγκες του κράτους τους, η οικονομία του οποίου στηρίχθηκε στη γεωργία και διέφερε σε πολύ από την κρατική συνοχή ενός λαού της στέπας. Βλ. FLETCHER, *Turco-Mongolian Monarchic Tradition*, 236-251.

του και είχε αποδείξει πολλάκις την αξία του, είχε εντυπωθεί στην κοινή γνώμη ως ένα πρόσωπο καθολικής αποδοχής, που έχαιρε τον σεβασμό του λαού του και ουδείς τολμούσε να αμφισβητήσει την νομιμότητα της εξουσίας του¹⁸⁶.

Ερωτήματα ανακύπτουν γύρω από το πρόσωπο του αδερφού του Ορχάν, του Αλαεντίν ή Αλή¹⁸⁷. Ο Καντακουζηνός για παράδειγμα αναφέρει, με αφορμή τη μάχη του Πελεκάνου, ως αδερφό του Ορχάν κάποιον που έφερε το όνομα Παζαρλού¹⁸⁸. Αν αυτός ήταν το ίδιο πρόσωπο με τον Αλαεντίν και το ποιος από τους δύο αδερφούς ήταν ο πρωτότοκος, είναι ζητήματα που παραμένουν αδιευκρίνιστα¹⁸⁹. Ο Ασικπασαζαντέ αναλώνεται αφιερώνοντας ξεχωριστό απόσπασμα στην άριστη συνεννόηση που επήλθε μεταξύ των δύο για τον διαμοιρασμό της πατρικής περιουσίας και επικροτεί την αλτρουιστική στάση του Αλαεντίν που δεν ανταγωνίστηκε τον αδερφό του για την εξουσία, παραχωρώντας του μετά χαράς τα πρωτεία στην άσκηση αυτής¹⁹⁰. Ο Gibbons εντοπίζει συνάφεια στη σχέση των δύο αδερφών με εκείνη του Μουσή και του Ααρών από το Κοράνι¹⁹¹. Ο Αλαεντίν τελικά ανακηρύχθηκε σε *Μέγα Βεζίρη* και πέραν τούτου έγινε και ο πρώτος που έλαβε τον τίτλο του *πασά*¹⁹². Συχνά παρουσιάζεται ως πρωτεργάτης της οργάνωσης του κράτους, με σπουδαίο νομοθετικό έργο και αξιοσημείωτη συμβολή στην οργάνωση του στρατού, στον ενδυματολογικό κώδικα των πολιτών και στην κοπή του πρώτου οθωμανικού νομίσματος¹⁹³. Βέβαια η ύπαρξη του Αλαεντίν έχει αμφισβητηθεί εντόνως από μερίδα ιστορικών. Ο Imber συμπεριλαμβάνει στα μυθικά πρόσωπα και εκείνο του Αλαεντίν, διευκρινίζοντας πως ήταν μία ύστερη επινόηση των Οθωμανών συγγραφέων που ήθελαν, με τη χρήση αυτού του παραδείγματος, να επικρίνουν τη σύγχρονη οθωμανική πρακτική της αδελφοκτονίας στη μάχη για τη διαδοχή, φαινόμενο που ίσχυσε από το 1402 έως και το 1413, με τη χρήσιμη αντιπαραβολή της σύμπνοιας και της ομόνοιας μεταξύ Ορχάν και Αλή¹⁹⁴.

Έχοντας διευθετήσει με χαρακτηριστική άνεση και δίχως προστριβές, τα εσωτερικά του, ο Ορχάν ήταν καθόλα έτοιμος, να αφοσιωθεί αναπόσπαστος στο κατακτητικό του σχέδιο. Το

¹⁸⁶ ΣΤΟ ΙΔΙΟ, 245.

¹⁸⁷ STERN, Ala al-Din beg, 348.

¹⁸⁸ ΚΑΝΤΑΚΟΥΖΗΝΟΣ, *Ιστορίες*, 1, 349-361. Παζαρλούς: PLP, 21300.

¹⁸⁹ ΑΡΝΑΚΗΣ-ΓΕΩΡΓΙΑΔΗΣ, *Οι Πρώτοι Οθωμανοί*, 223.

¹⁹⁰ ΖΑΧΑΡΙΑΔΟΥ, *Ιστορία και Θρύλοι*, 169-170. ΚΑΦΑΔΑΡ, *Ανάμεσα σε Δύο Κόσμους*, 264-267.

¹⁹¹ GIBBONS, *Η Θεμελίωση*, 58.

¹⁹² Τίτλος εφάμιλλος του βεζίρη. Βλ. DENY, Pasha, 279-281.

¹⁹³ ΑΡΝΑΚΗΣ-ΓΕΩΡΓΙΑΔΗΣ, *Οι Πρώτοι Οθωμανοί*, 222-225. GIBBONS, *Η Θεμελίωση*, 58-59.

¹⁹⁴ IMBER, *The legend*, 68-71.

1328 ευνοούμενος από την εμφύλια σύρραξη μεταξύ του αυτοκράτορα Ανδρονίκου Β΄ με τον εγγονό του Ανδρόνικο Γ΄¹⁹⁵, προωθήθηκε χωρίς να συναντήσει αντίσταση στη Μεσοθυνία, λίγα μόλις χιλιόμετρα μακριά από την Πόλη¹⁹⁶. Ένα επεισόδιο που εκτυλίχθηκε εκεί αναλύεται διεξοδικά από τον Ασικπασαζαντέ (και από τον Νεσρί) και αφορά την άλωση του κάστρου του Αετού, που βρισκόταν σε έναν πολύ καλά οχυρωμένο λόφο κοντά στο Σκουτάρι¹⁹⁷. Οι Βυζαντινοί συγγραφείς αποσιωπούν το γεγονός κάτι που ενδεχομένως να δηλώνει πως η απώλεια του οχυρού ήταν για αυτούς ελάσσονος σημασίας, ενώ το ίδιο παρατηρείται και σε έργα άλλων Οθωμανών χρονικογράφων¹⁹⁸. Στην αφήγηση του Ασικπασαζαντέ η κόρη του άρχοντα του Αετού είδε σε όραμα πως ο Προφήτης Μωάμεθ της έσωσε τη ζωή, βγάζοντας τη από ένα λάκκο στον οποίο είχε πέσει και ντύνοντάς τη με καθαρά ρούχα. Εμφανώς επηρεασμένη από το περιεχόμενο του ονείρου η κοπέλα αναγνώρισε στο πρόσωπο του αρχηγού των Τούρκων, του Γαζή-Ραχμάν, τον άνδρα που την έσωσε και συνεργάστηκε μαζί του, μη διστάζοντας να προσδώσει πατρίδα και οικογένεια, ειδοποιώντας τον κρυφά μέσω ενός μηνύματος και βοηθώντας τον έπειτα να ανέβει τα τείχη και να ανοίξει τις πύλες, παραδίδοντας ουσιαστικά την πόλη στους εχθρούς που караδοκούσαν¹⁹⁹. Το ύφος της αφήγησης ωθεί τον Wittek να χαρακτηρίσει το επεισόδιο ως «ρομαντική ιστορία», καθώς στερείται ρεαλισμού και άρα τα όσα υποστηρίζεται πως διαδραματίστηκαν γύρω από την υποταγή του οχυρού, είναι δύσκολο να γίνουν αποδεκτά²⁰⁰. Η ερμηνεία του ονείρου μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι βασική επιδίωξη του συγγραφέα είναι να διατρανώσει την μεταστροφή της κοπέλας στο Ισλάμ²⁰¹.

Το ίδιο έτος (1328) έληξε η δυναστική έριδα και ο Ανδρόνικος Γ΄ που αναδείχτηκε σε μεγάλο νικητή, έθεσε ως πρώτο του στόχο την εκδίωξη των Οθωμανών από τα περίχωρα της Νίκαιας.

¹⁹⁵ Για τον βυζαντινό εμφύλιο των ετών 1321-1328 βλ. BARTUSIS, *The Late Byzantine Army*, 87-91. NICOL, *The Last Centuries*, 154-161.

¹⁹⁶ ΑΡΝΑΚΗΣ-ΓΕΩΡΓΙΑΔΗΣ, *Οι Πρώτοι Οθωμανοί*, 232.

¹⁹⁷ Chrysopolis: *TIB* 13, 504-510. Aetos: *TIB* 13, 373-374.

¹⁹⁸ HICKMANN, *The Taking of Aydos*, 399.

¹⁹⁹ ΖΑΧΑΡΙΑΔΟΥ, *Ιστορία και Θρύλοι*, 165-167.

²⁰⁰ HICKMANN, *The Taking of Aydos*, 399.

²⁰¹ Ο λάκκος μπορεί κάλλιστα να παραλληλιστεί με τάφο, εκ τον οποίο την έσωσε ο προφήτης. Έπειτα προέβη σε πράξεις ηθικά κολάσιμες απέναντι σε μια παρθένο, οι οποίες μαρτυρούν μια διαδικασία αναγέννησης και ανανέωσης που κατέληξε στη μεταστροφή της στο Ισλάμ, που δηλώθηκε εμπράκτως με την σύμπραξή της με τον εχθρό και επισφραγίστηκε μέσω του γάμου της με τον Γαζή-Ραχμάν. Όπως παρατηρεί ο Hickmann είναι πολλά τα παραδείγματα σε έργα της τουρκικής λογοτεχνίας που επαναλαμβάνεται το ίδιο θέμα, με κάποιες παραλλαγές. Βλ. ΣΤΟ ΙΔΙΟ, 401-403.

Η καθοριστική μάχη που έμελλε να καθορίσει σε μεγάλο βαθμό την τύχη της Βιθυνίας διεξήχθη μεταξύ Ορχάν και Ανδρονίκου Γ΄ στον Πελεκάνο, μια τοποθεσία στον κόλπο της Νικομήδειας, το 1329²⁰². Στα τεκταινόμενα της μάχης στέκονται αμφότεροι οι Γρηγοράς και Καντακουζηνός, που είχαν ταχθεί σε διαφορετικά στρατόπεδα όταν ξέσπασε ο εμφύλιος (1331-1338) και αυτός είναι ο λόγος που οι μαρτυρίες τους διαφέρουν²⁰³. Από καθαρά στρατιωτική σκοπιά, το έργο του Καντακουζηνού είναι πολύ πιο εμπεριστατωμένο, διαπίστωση που δικαιολογείται από την ιδιότητα του μετέπειτα αυτοκράτορα, ο οποίος κατείχε το αξίωμα του «μέγα δομέστικου» για δύο συναπτές δεκαετίες (1321-1341), με την πολεμική του εμπειρία να συμβάλει τα μέγιστα στην απόπειρά του να προσδώσει μια πιο επιχειρησιακή ματιά στα επεισόδια της μάχης²⁰⁴.

Αρχικά ο βυζαντινός αυτοκράτορας προετοιμάζοντας προσεκτικά το έδαφος, κατάφερε να έρθει σε εκχειρία με τον ηγεμόνα του Καρασή Ταμηνράνη²⁰⁵ και τους Βουλγάρους, προτού φτάσει τον Μάιο του 1329, κάτω από άκρα μυστικότητα στο Σκουτάρι, με το εκστρατευτικό του σώμα, που αποτελούταν από τις στρατιές της Κωνσταντινούπολης, του Διδυμότειχου, της Αδριανούπολης και της Θράκης²⁰⁶. Ο αυτοκράτορας έδειχνε με κάθε μέσο το πόσο πολύ επιζητούσε όσο το δυνατόν πιο γρήγορα να κλείσει το μέτωπο με τους Οθωμανούς. Την επιχείρηση συνέδραμε ο πολύπειρος διοικητής της Μεσοθυνίας Κοντοφρέ²⁰⁷, ο οποίος γνωρίζοντας πολύ καλά τις πρακτικές των Οθωμανών συμβούλεψε τον αυτοκράτορα να κινηθεί ταχέως, προτού προλάβουν οι εχθροί κατά την κοινή τους πρακτική, να ταμπουρωθούν στα βουνά και έχοντας αυτό κατά νου, πρότεινε να στρατοπεδεύσουν στον Πελεκάνο²⁰⁸. Απέναντι στη βυζαντινή στρατιά που αριθμούσε πέραν των δύο χιλιάδων καλά εκπαιδευμένων και έναν αριθμό βοηθητικών, βρίσκονταν οκτώ χιλιάδες Τούρκοι, σύμφωνα πάντα με τους αριθμούς που μας δίνει ο Γρηγοράς²⁰⁹, με όλα τα σενάρια έκβασης του αγώνα να παραμένουν πέρα για πέρα ανοιχτά.

²⁰² Pelekanos: *TIB* 13, 902.

²⁰³ ΚΥΡΙΑΚΙΔΗΣ, "Byzantine Responses", 84-85.

²⁰⁴ ΣΤΟ ΙΔΙΟ, 85.

²⁰⁵ Ταμηνράνης: *PLP*, 27425.

²⁰⁶ Didymoteichon: *TIB* 13, 24-244. Adrianupolis: *TIB* 13, 161-167. ΓΡΗΓΟΡΑΣ, *Ιστορία Ρωμαϊκή*, 1, 433. ΚΑΝΤΑΚΟΥΖΗΝΟΣ, *Ιστορίαι*, 1, 339-342.

²⁰⁷ Κοντοφρέ: *PLP*, 13130.

²⁰⁸ ΚΑΝΤΑΚΟΥΖΗΝΟΣ, *Ιστορίαι*, 1, 342.

²⁰⁹ ΓΡΗΓΟΡΑΣ, *Ιστορία Ρωμαϊκή*, 1, 433-434. ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Στρατιωτικές Επιχειρήσεις*, 186-188.

Την επιθετική πρωτοβουλία ανέλαβαν πρώτοι οι Οθωμανοί, με τον Ορχάν να δίνει το σάλπισμα στο ιππικό του, ώστε να ξεκινήσει να πλήττει εκ του μακρόθεν με τόξα τις γραμμές των Βυζαντινών προξενώντας τους τις πρώτες απώλειες, χωρίς να χρειαστεί να εμπλακούν σε μάχη σώμα με σώμα. Με αυτήν την τακτική εξοικονομήθηκε πολύτιμος χρόνος για να στηθούν ενέδρες, από το τμήμα εκείνο των οθωμανικών δυνάμεων που περίμενε καρτερικά τους Βυζαντινούς να πέσουν στην παγίδα τους²¹⁰. Ο αυτοκράτορας περνώντας στην αντεπίθεση ξεχώρισε τριακόσιους δικούς του ιππότες, εφιστώντας τους παράλληλα την προσοχή σε λόγο που εκφώνησε για να τους αναπτρώσει το ηθικό, πως σε καμία περίπτωση δεν πρέπει να παρασυρθούν στην καταδίωξη του εχθρού, γνωρίζοντας πολύ καλά τους κινδύνους που ελλόχευε μία τέτοια ριψοκίνδυνη επιχείρηση²¹¹. Με επικεφαλής τον μέγα εταιριάρχη Εξώτροχο²¹² οι Βυζαντινοί εφόρμησαν δις κατά του εχθρού προξενώντας του κάποιες μικρές απώλειες. Οι Οθωμανοί μένοντας πιστοί στις συνήθειές τους, έσπευσαν να φύγουν μόλις αντιλήφθηκαν ότι τα πράγματα δυσκόλευαν. Δεν έπαψαν όμως να εξαπολύουν σε τακτά διαστήματα αιφνίδιες εφορμήσεις, οι οποίες όμως αποκρούονταν με σχετική ευκολία²¹³. Τότε ο Ορχάν αποφάσισε να κάνει το αποφασιστικό βήμα και να διατάξει γενικευμένη επίθεση. Η έκβαση του αγώνα δεν τον δικαίωσε λόγω της έγκαιρης παρέμβασης του Ανδρόνικου Γ', που έχοντας τον Καντακουζηνό και τον ξάδερφό του Ιωάννη στο πλάι του, πήρε τον έλεγχο της μάχης, κατατρόπωσε τους Τούρκους και παραλίγο να καταφέρει να σκοτώσει τον ίδιο τον Ορχάν²¹⁴. Με το συμβάν αυτό έπεσε η αυλαία της πρώτης μέρας. Σύμφωνα με τον Καντακουζηνό οι Βυζαντινοί υπερίσχυσαν, οι Τούρκοι μετρούσαν τετρακόσιες απώλειες, ενώ οι Βυζαντινοί μόλις μία, αριθμοί στους οποίους δεν θα ήταν σοφό να βασιστούμε, αφού δε μοιάζουν να είναι ιδιαίτερα πιστευτοί²¹⁵.

Μετά το πέρας της μάχης ο αυτοκράτορας συγκάλεσε πολεμικό συμβούλιο και εκεί πάρθηκε η απόφαση της λήξης της επιχείρησης και της επιστροφής στην Κωνσταντινούπολη. Η πρόταση αυτή έγινε από τον Καντακουζηνό, που έκρινε ως άκρως ικανοποιητικά τα έως τότε αποτελέσματα της εκστρατείας και δεν έβρισκε κανένα λόγο στη συνέχιση της επιχείρησης ,

²¹⁰ IMBER, *The Ottoman Empire*, 253-254. ΚΑΝΤΑΚΟΥΖΗΝΟΣ, *Ιστορίες*, 1, 344.

²¹¹ ΚΑΝΤΑΚΟΥΖΗΝΟΣ, *Ιστορίες*, 1, 344-346. Πίσω από αυτή την εμψυχωτική ομιλία του αυτοκράτορα, ο Μουστάκας επισημαίνει την έλλειψη πατριωτισμού των Θρακιωτών αγωνιστών, που φαίνεται πως δεν είχαν καμία διάθεση να θέσουν σε κίνδυνο τις ζωές τους για να υπερασπιστούν τους κατοίκους της Μεσοθυνίας. Βλ. ΜΟΥΣΤΑΚΑΣ, *Το Βυζάντιο και οι Οθωμανοί*, 81.

²¹² Έξώτροχος: *PLP*, 6081.

²¹³ ΚΑΝΤΑΚΟΥΖΗΝΟΣ, *Ιστορίες*, 1, 346-349.

²¹⁴ ΚΑΝΤΑΚΟΥΖΗΝΟΣ, *Ιστορίες*, 1, 349-350.

²¹⁵ ΑΡΝΑΚΗΣ-ΓΕΩΡΓΙΑΔΗΣ, *Οι Πρώτοι Οθωμανοί*, 235.

υποστηρίζοντας πως το ηθικό των εχθρών ήταν τόσο πληγωμένο, που είχαν χάσει οποιαδήποτε διάθεση για μάχη, έπειτα από τις τρομακτικές απώλειες που είχαν υποστεί²¹⁶. Δυστυχώς τα όσα ακολούθησαν καθόλου δεν δικαίωσαν τους υπολογισμούς του. Ο Ορχάν εκμεταλλευόμενος τον εφησυχασμό, εμφανίστηκε από το πουθενά και σκόρπισε τον πανικό στους Βυζαντινούς, αναγκάζοντάς τους να αποχωρήσουν βιαστικά. Στις συμπλοκές τραυματίστηκε τόσο ο ίδιος ο αυτοκράτορας (ελαφρά στο πόδι) με το άλογό του, όσο και το άλογο του Καντακουζηνού, αν και εκείνος σηκώθηκε αλώβητος από την πτώση²¹⁷.

Σε αυτό το σημείο παρατηρείται σύγκλιση των απόψεων των δύο ιστορικών όσον αφορά το αίτιο που προκάλεσε την αναταραχή, που δεν ήταν άλλο από τη διάδοση μιας ψευδούς φήμης περί θανατηφόρου τραυματισμού του αυτοκράτορα, στο άκουσμα της οποίας το στράτευμα διαλύθηκε ατάκτως, αναζητώντας τη σωτηρία, καθώς οι Οθωμανοί τους ακολουθούσαν καταπόδας²¹⁸. Ο Καντακουζηνός θεωρεί υπεύθυνους για τη διάδοση αυτής της φήμης τους υποστηρικτές του Ανδρόνικου Β΄, που σκοπίμως ήθελαν να υπονομεύσουν την προσπάθεια του νέου αυτοκράτορα, που καθυστέρησε σημαντικά να εμφανιστεί και να καθησυχάσει τους άνδρες του²¹⁹. Μάταια ο μέγας δομέστικος επιχείρησε να ανασυντάξει το στρατό που είχε ήδη χωριστεί σε τέσσερα μέρη και κατευθυνθεί προς τα οχυρά λιμάνια της Μεσοθυνίας (Φιλοκρήνης, Νικητιάτων, Δακιβύζας και Ριτζίου)²²⁰. Ευρισκόμενος προ τετελεσμένων γεγονότων, ο αυτοκράτορας διέφυγε με πλοίο για την πόλη²²¹. Το κάδρο της καταστροφής ολοκληρώθηκε με τον τραγικό χαμό δεκάδων ανδρών, που μέσα στην απελπισία τους, είτε ποδοπατήθηκαν στην προσπάθεια να περάσουν τις πύλες της Φιλοκρήνης, είτε πνιγήκαν στη θάλασσα²²². Εύστοχα και μεθοδικά ο Ορχάν είχε αποκόψει κάθε χερσαία δίοδο προς την Πόλη, αφήνοντας ανοιχτή μόνο την προοπτική της θαλάσσιας διακομιδής, με τους Βυζαντινούς να οδηγούνται σε ενέδρα, όπου έχασαν τη ζωή τους δύο ανιψιοί του Καντακουζηνού και ο εταιριάρχης Εξώτροχος²²³. Αυτός ήταν και ο επίλογος της μάχης που πέρασε στην ιστορία ως «η μάχη της μιας ημέρας», μιας

²¹⁶ ΚΑΝΤΑΚΟΥΖΗΝΟΣ, *Ιστορία*, 1, 350-352.

²¹⁷ ΚΑΝΤΑΚΟΥΖΗΝΟΣ, *Ιστορία*, 1, 352-354.

²¹⁸ ΚΥΡΙΑΚΙΔΗΣ, *Byzantine Responses*, 87-88. ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Στρατιωτικές Επιχειρήσεις*, 189-190. ΓΡΗΓΟΡΑΣ, *Ιστορία Ρωμαϊκή*, 1, 434-436. ΚΑΝΤΑΚΟΥΖΗΝΟΣ, *Ιστορία*, 1, 359-360.

²¹⁹ ΚΑΝΤΑΚΟΥΖΗΝΟΣ, *Ιστορία*, 1, 359.

²²⁰ ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Στρατιωτικές Επιχειρήσεις*, 189-191. Dakibyza: *TIB* 13, 516-517.

²²¹ ΚΑΝΤΑΚΟΥΖΗΝΟΣ, *Ιστορία*, 1, 360

²²² ΚΑΝΤΑΚΟΥΖΗΝΟΣ, *Ιστορία*, 1, 361-363. ΓΡΗΓΟΡΑΣ, *Ιστορία Ρωμαϊκή*, 1, 436.

²²³ ΑΡΝΑΚΗΣ-ΓΕΩΡΓΙΑΔΗΣ, *Οι Πρώτοι Οθωμανοί*, 239.

ημέρας που μοιραία πέρασε στην ιστορία ως η ύστατη επιχείρηση ανάκτησης της Βιθυνίας από τους Παλαιολόγους²²⁴.

Αναφορικά με τα αίτια που οδήγησαν στη συντριβή, πρέπει να τα αναζητήσουμε σε ένα ευρύ φάσμα παραγόντων. Από μια πρώτη ανάγνωση, φαίνεται ότι οι Βυζαντινοί ήταν ιδιαίτερα εξοικειωμένοι με τις τακτικές και τους ελιγμούς των Οθωμανών. Οι τακτικές των ιπποτοξοτών και οι μέθοδοι αντιμετώπισής τους, αναλύονταν διεξοδικά στα στρατιωτικά εγχειρίδια, όπως ήταν τα *Τακτικά* του Λέοντος (9ος-10ος αι.) και το *Στρατηγικόν* του Μαυρικήου που γράφτηκε οχτώ αιώνες πριν (6ος αι.)²²⁵. Ο Σ. Κυριακίδης καταλήγει ότι οι Βυζαντινοί είχαν στη διάθεσή τους όλες τις δοκιμασμένες λύσεις σε κάθε πιθανό πρόβλημα που ενδεχομένως να ανέκυπτε στο επιχειρησιακό σκέλος και απόμεινε μόνο να εφαρμόσουν στην πράξη τη σοφία ετών που είχαν αποκομίσει προ πολλού οι πρόγονοί τους στην αντιμετώπιση των Τούρκων²²⁶. Το ερώτημα που προκύπτει είναι, τι ήταν εκείνο που έφταιξε και οι Βυζαντινοί στάθηκαν για μια φορά ακόμη μετά τον Βαφέα, κατώτεροι των περιστάσεων και επέτρεψαν στους Οθωμανούς να νικήσουν.

Όπως διαφαίνεται το στράτευμα μέσα στην ταραχή της μάχης έχασε την προσήλωσή του παρακούοντας τις ρητές οδηγίες των διοικούντων του και ως εκ τούτου έπεσε στην παγίδα της καταδίωξης του εχθρού, προδίδοντας με αυτόν τον τρόπο τη θέση του και καθιστώντας εαυτόν εύκολο στόχο για τα βέλη των ιπποτοξοτών, οι οποίοι προκαλούσαν μεγάλα πλήγματα²²⁷. Παραδοσιακά οι κατάφρακτοι, που είχαν περίοπτη θέση στις τάξεις του βυζαντινού ιππικού και αναπαριστούσαν, με τον εντυπωσιακό τους οπλισμό, την ισχύ και τη μεγαλοπρέπεια της αυτοκρατορίας, έδειχναν να υποτιμούν τους Τουρκομάνους, αντιμετωπίζοντας ως άνανδρες πρακτικές τις οπισθοχωρήσεις τους, δίχως να τους δίνουν την απαιτούμενη βαρύτητα. Ετούτη ακριβώς η υποτίμηση του εχθρού, ήταν που δημιούργησε μια παραπλανητική πεποίθηση υπεροχής, που συνοδεύτηκε με βαρύτατες ήττες²²⁸. Μεγάλο πρόβλημα αποτέλεσε και το εύθραυστο ηθικό των Βυζαντινών στρατιωτών, που δεν ήταν ικανοί σε ψυχολογικό επίπεδο να ανταπεξέλθουν στην τροπή που πήρε η σύγκρουση²²⁹. Οπωσδήποτε άμοιροι ευθυνών δεν θα μπορούσαν να είναι οι στρατιωτικοί αξιωματούχοι. Η διατήρηση στη στρατιωτική ηγεσία ατόμων που δεν είχαν τα κατάλληλα προσόντα, αλλά αναλάμβαναν κρίσιμες στρατιωτικές θέσεις, με

²²⁴ ΣΤΟ ΙΔΙΟ, 240.

²²⁵ KYRIAKIDIS, *Byzantine Responses*, 88.

²²⁶ ΣΤΟ ΙΔΙΟ, 88-89.

²²⁷ ΣΤΟ ΙΔΙΟ, 90-92.

²²⁸ ΣΤΟ ΙΔΙΟ, 93.

²²⁹ ΜΟΥΣΤΑΚΑΣ, *Το Βυζάντιο και οι Οθωμανοί*, 82.

μοναδικό κριτήριο την αριστοκρατική τους καταγωγή, αφού ως επί το πλείστον ήταν γόννοι της στρατιωτικής αριστοκρατίας και κυρίως η προκλητική ασυλία που οι ίδιοι έχαιραν, ήταν χρόνιες παθογένειες που έφεραν καταστροφικά αποτελέσματα, υπονομεύοντας την όποια αμυδρή προϋπόθεση ανάκαμψης εμφανιζόταν²³⁰.

Οι Βυζαντινοί συγγραφείς, με εξαίρεση τον Καντακουζηνό, εξαιτίας της απειρίας τους επάνω σε στρατιωτικά ζητήματα, δεν προχωρούν σε τακτικές αναλύσεις και προτιμούν να αναφερθούν περιληπτικά στην εξέλιξη των επιμέρους μαχών, δίνοντας αμιγώς έμφαση στο αποτέλεσμα. Το γεγονός αυτό σε συνδυασμό με την έλλειψη στρατιωτικών εγχειριδίων από την ύστερη βυζαντινή περίοδο δεν μας αφήνει πολλά περιθώρια για να προχωρήσουμε με ακρίβεια σε μια πιο ολοκληρωμένη αποτίμηση της μάχης²³¹. Επιφυλάξεις εγείρονται επίσης και γύρω από τα κίνητρα του Καντακουζηνού, που μέσω της εξιστόρησής του επιχειρεί να εξάρει τον ρόλο του ιδίου αλλά και του αυτοκράτορα Ανδρόνικου Γ', ψέγοντας παράλληλα τις πρακτικές που είχε εφαρμόσει ο προκάτοχος του θρόνου στην αντιμετώπιση των Τουρκομένων²³².

Μετά τη μάχη του Πελεκάνου οι πόλεις της Βιθυνίας πέρασαν στα χέρια των Οθωμανών η μια μετά την άλλη²³³. Μέσα σε λιγότερο από δύο έτη και συγκεκριμένα, στις 2 Μαρτίου του 1331, σημειώθηκε η πτώση της Νίκαιας²³⁴, με τους βυζαντινούς συγγραφείς να τηρούν σιγή ιχθύος, γύρω απ' το εν λόγω ζήτημα. Ο Γρηγοράς αρκείται σε μια απλή αναφορά²³⁵, που στερείται λεπτομερειών σχετικά με τον τρόπο που επήλθε η πτώση της πάλαι ποτέ πρωτεύουσας της ομώνυμης αυτοκρατορίας. Όπως προκύπτει πάντως από το *Χρονικό* του Ασικπασαζαντέ, οι κάτοικοι της πόλης ανήμποροι να ανταπεξέλθουν στις κακουχίες και στην εξαθλίωση λόγω της έλλειψης βασικών αγαθών, εφόσον εξασφάλισαν τις απαραίτητες διαβεβαιώσεις από τον Ορχάν, ο οποίος κράτησε ηθελημένα μια διαλλακτική διάθεση απέναντί τους, αποδεχόμενος όλα τα αιτήματά τους, πήραν την απόφαση να παραδοθούν και να παραμείνουν στις εστίες τους²³⁶. Προκύπτει λοιπόν ότι είχε ανοίξει ένας διάυλος επικοινωνίας ανάμεσα σε πολιορκητές και πολιορκημένους, με τους δεύτερους να είναι ανοιχτοί στην επίτευξη ενός συμβιβασμού με τους αλλόθρησκους, ακόμα και αν αυτό σήμαινε την οικειοθελή τους παράδοση, που στην

²³⁰ KYRIAKIDIS, *Byzantine Responses*, 93.

²³¹ ΣΤΟ ΙΔΙΟ, 83.

²³² ΣΤΟ ΙΔΙΟ, 85. KYRIAKIDIS, *Warfare*, 5.

²³³ ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Στρατιωτικές Επιχειρήσεις*, 191. IMBER, *The Ottoman Empire*, 9.

²³⁴ CHARANIS, *Les Bραχέα*, 343-344.

²³⁵ ΓΡΗΓΟΡΑΣ, *Ιστορία Ρωμαϊκή*, 1, 458: «Ἐν τούτῳ τῷ χρόνῳ καὶ Νίκαιαν εἶλον οἱ βάρβαροι, τὸ μέγα καὶ περιβόητον ἄστυ, λιμῶ καὶ στρατῶ πολιορκηθεῖσαν μακρῶ».

²³⁶ ΖΑΧΑΡΙΑΔΟΥ, *Ιστορία και Θρόλοι*, 176.

ουσία είχε λυτρωτικό χαρακτήρα²³⁷. Η πόλη πάντως σύμφωνα με τη μαρτυρία του Άραβα περιηγητή Ίμπν Μπατούτα²³⁸ που έτυχε να την επισκεφθεί αμέσως μετά την κατάκτηση, έφερε ακόμα τα τραύματα της πολυετούς αντίστασης, με τα κτήρια της ερειπωμένα και τον πληθυσμό της αισθητά μειωμένο, μη θυμίζοντας σε τίποτα το ένδοξό της παρελθόν²³⁹.

Τελευταίο προπύργιο της αυτοκρατορίας απόμεινε η Νικομήδεια, που συνέχιζε να ορθώνει σθεναρή αντίσταση στους επίδοξους κατακτητές. Σύμφωνα με τον Καντακουζηνό, ήδη από το 1330 ο Ορχάν είχε εντείνει τις προσπάθειές του να υποτάξει τους υπερασπιστές της, έχοντας στη διάθεσή του ένα τεράστιο στράτευμα και ικανό αριθμό πολιορκητικών μηχανών. Τα σχέδιά του όμως ματαιώθηκαν, όταν ο αυτοκράτορας Ανδρόνικος Γ΄ εμφανίστηκε ως «από μηχανής θεός» με το στόλο του και έλυσε την πολιορκία, επιτυγχάνοντας παράλληλα εκεχειρία με τον Ορχάν που επισφραγίστηκε με την ανταλλαγή δώρων²⁴⁰. Παρ' όλα αυτά η αμοιβαία τήρηση των συμφωνηθέντων είχε εφήμερη διάρκεια. Με το πέρας μονάχα ενός έτους (1331), ο Ορχάν έφθασε εκ νέου ενώπιον των τειχών της πόλης, επιχειρώντας με την ισχύ του να εξαναγκάσει τους κατοίκους σε παράδοση, αφού η έλλειψη σιτηρών εξαντλούσε τις αντοχές τους. Για ακόμα μια φορά ο αυτοκράτορας διαβλέποντας τον κίνδυνο, έσπευσε εκ νέου με τον στόλο του, διέσπασε τον οθωμανικό κλοιό και ανεφοδίασε εγκαίρως την πόλη²⁴¹.

Προκύπτει λοιπόν ότι η εύκολη πρόσβαση που είχαν τα βυζαντινά πλοία στον κόλπο της Νικομήδειας ήταν και το μεγαλύτερο πρόβλημα για τους Οθωμανούς, καθώς αυτοί είχαν αποτύχει μέχρι στιγμής να κατασκευάσουν το δικό τους στόλο, κάτι που θα τους έδινε το πάνω χέρι και θα διευκόλυνε την εκπλήρωση των σχεδίων τους. Μόλις αυτό κατέστη εφικτό, τα δεδομένα άλλαξαν και το καλοκαίρι του 1337, καθώς μαινόταν η πολιορκία της Νικομήδειας, ο Ορχάν εξαπέλυσε μια φιλόδοξη ναυτική επιχείρηση, που είχε ως στόχο τα στρατόπεδα έξωθεν της Κωνσταντινούπολης και κατ' επέκταση την ίδια την Βασιλεύουσα²⁴². Τα οθωμανικά πλοίαρια προσάραξαν τη νύχτα στο Ρήγιο²⁴³ κάτω από άκρα μυστικότητα. Οι υπηρεσίες πληροφοριών²⁴⁴ της αυτοκρατορίας είχαν προλάβει να αλιεύσουν την είδηση και κατάφεραν να σπεύσουν έγκαιρα στο σημείο, ο μιν Ανδρόνικος από την θάλασσα, ο δε Καντακουζηνός από

²³⁷ ΑΡΝΑΚΗΣ-ΓΕΩΡΓΙΑΔΗΣ, *Οι Πρώτοι Οθωμανοί*, 242-243.

²³⁸ MIQUEL, Ibn Battuta, 735-736.

²³⁹ IBN BATTUTA, *The Travels*, 113.

²⁴⁰ ΚΑΝΤΑΚΟΥΖΗΝΟΣ, *Ιστορίες*, 1, 446-447.

²⁴¹ ΚΑΝΤΑΚΟΥΖΗΝΟΣ, *Ιστορίες*, 1, 459-460.

²⁴² ΜΟΥΣΤΑΚΑΣ, *Το Βυζάντιο και οι Οθωμανοί*, 117-118.

²⁴³ Ritzion: *TIB* 13, 969-970.

²⁴⁴ ΜΟΥΣΤΑΚΑΣ, *Το Βυζάντιο και οι Οθωμανοί*, 118.

τη στεριά, αφανίζοντας τους εισβολείς και καταλαμβάνοντας τα πλοία τους²⁴⁵. Ο Καντακουζηνός αναφέρει και μια ναυμαχία που έλαβε χώρα την επομένη, ενώ ο Γρηγοράς υποστηρίζει πως ο Ανδρόνικος κίνησε προς το Ιερό για να επιληφθεί μιας επίθεσης που διεξάγονταν εκεί, τρέποντας τους εχθρούς σε φυγή²⁴⁶.

Τίποτα όμως από αυτά δεν στάθηκε ικανό να αποσοβήσει το μοιραίο, οπότε η Νικομήδεια ούσα ανήμπορη, εξαιτίας της πείνας, όπως αναφέρει ο Γρηγοράς, παρέδωσε τα όπλα το 1337²⁴⁷. Ο Καντακουζηνός όπως και στην περίπτωση της πτώσης της Νίκαιας δεν αναφέρει τίποτα σχετικά με το γεγονός παραλείποντάς το, προφανώς εσκεμμένα, για να μην του επιρριφθούν ευθύνες για το πως ο ίδιος, ως κυρίαρχος στρατιωτικός παράγοντας και δεξί χέρι του Ανδρονίκου επέτρεψε να απωλέσει η αυτοκρατορία και τα τελευταία της προπύργια στη Βιθυνία²⁴⁸. Έπειτα και από αυτή την προσάρτηση, ο Ορχάν είχε γίνει ο απόλυτος κυρίαρχος της περιοχής και αποτελούσε πια έναν υπολογίσιμο αντίπαλο για την αυτοκρατορία που άρχισε να χάνει συνεχώς έδαφος και να ασφυκτιεί εντός των στενών της συνόρων (εικ.2).

Εν μέσω αυτής της κρίσης, οι φορείς της αυτοκρατορικής εξουσίας, στάθηκαν για πολλοστή φορά κατώτεροι της περίπτωσης. Με τον θάνατο του Ανδρόνικου Γ' το 1341, ο Ιωάννης Καντακουζηνός ενεπλάκη σε έριδα για την αυτοκρατορική εξουσία²⁴⁹. Έχοντας στο πλευρό του την αριστοκρατία και τασσόμενος υπέρ του κινήματος του Ησυχασμού, κατάφερε έως και το 1345 να θέσει όλη τη Θράκη υπό τον έλεγχό του²⁵⁰. Η μεγαλύτερη και πιο συντονισμένη αντίσταση κατά του κινήματος του Καντακουζηνού εκδηλώθηκε στη Θεσσαλονίκη, με τους Ζηλωτές να διατηρούν την εξουσία ως το 1349²⁵¹.

Τελικά ο Καντακουζηνός αναδείχτηκε νικητής σε αυτόν τον εμφύλιο ζητώντας χείρα βοήθειας από τους Τούρκους εμίρηδες με τους οποίους διατηρούσε εξαιρετικές σχέσεις. Ο πρώτος με τον οποίον συμάχησε ήταν ο εμίρης του Αϊδινίου Ομούρ²⁵², που με ογδόντα τρία πλοία

²⁴⁵ ΚΑΝΤΑΚΟΥΖΗΝΟΣ, *Ιστορίες*, 1, 505-508.

²⁴⁶ ΓΡΗΓΟΡΑΣ, *Ιστορία Ρωμαϊκή*, 1, 539-542.

²⁴⁷ ΓΡΗΓΟΡΑΣ, *Ιστορία Ρωμαϊκή*, 1, 545: « Ἐν δὲ τούτοις ἀσχολουμένοι τοῦ βασιλέως, ἐάλω καὶ ἡ τῶν Βιθυνῶν μητρόπολις Νικομήδεια, τῷ πολλῷ καταπονηθεῖσα λιμῷ, διὰ τὴν ἐπίμονον τῶν ἐχθρῶν πολιορκίαν».

²⁴⁸ ΜΟΥΣΤΑΚΑΣ, *Το Βυζάντιο και οι Οθωμανοί*, 82.

²⁴⁹ Για τον βυζαντινό εμφύλιο των ετών 1341-1347, βλ. NICOL, *The Last Centuries*, 185-208.

²⁵⁰ ΣΤΟ ΙΔΙΟ, 193, 201. CHARANIS, *Internal Strife*, 209-210. ΚΑΝΤΑΚΟΥΖΗΝΟΣ, *Ιστορίες*, 2, 525.

²⁵¹ ΚΑΝΤΑΚΟΥΖΗΝΟΣ, *Ιστορίες*, 2, 570. CHARANIS, *Internal Strife*, 213-216. NICOL, *The Last Centuries*, 195.

²⁵² Αϊδίνης Όμοῦρ: *PLP*, 441.

και είκοσι εννέα χιλιάδες άνδρες συνέδραμε τον αγώνα του στη Θεσσαλονίκη²⁵³. Το 1344 όμως ο Ομούρ, δεχόμενος πιέσεις, αναγκάστηκε να αποσύρει ξαφνικά την στρατιωτική του βοήθεια, για να υπερασπιστεί την Σμύρνη από τους Σταυροφόρους, αφήνοντας ουσιαστικά τον Καντακουζηνό μετέωρο και εξαιρετικά ευάλωτο σε μια πολύ δυσχερή γι' αυτόν συγκυρία. Ο αυτοκράτορας αναζητούσε εναγωνίως έναν καινούργιο σύμμαχο και δεν δίστασε να τον βρει ακόμα και στο πρόσωπο ενός εχθρού της αυτοκρατορίας, που ήταν ο Ορχάν²⁵⁴.

2.3 Προώθηση στα Βαλκάνια

Ο Ορχάν, λοιπόν, είδε περιχαρής τον Καντακουζηνό να τον προσκαλεί στη Θράκη, για να τον βοηθήσει να υλοποιήσει το όνειρό του να γίνει βυζαντινός αυτοκράτορας. Όπως ξέρουμε η πρόσληψη μισθοφόρων με αδρές ανταμοιβές ήταν μια πάγια τακτική των Βυζαντινών. Στην προκειμένη περίπτωση όμως, εντύπωση προκαλούν τα κριτήρια με τα οποία ο επίδοξος αυτοκράτορας αποτάθηκε στους Οθωμανούς· ο Lindner υποθέτει πως είτε ο Ορχάν δεν ελήφθη σοβαρά ως αντίπαλος για την αυτοκρατορία, είτε ο Καντακουζηνός ήταν διατεθειμένος να χρησιμοποιήσει θεμιτά και αθέμιτα μέσα για την επίτευξη του στόχου του, χωρίς να τον απασχολεί το διακύβευμα αυτής της επιλογής²⁵⁵. Ο Ορχάν δεν ήταν αφελής να αρνηθεί μια τόσο επωφελή γι' αυτόν συμφωνία, η οποία θα του άνοιγε διάπλατα τις πύλες για τα Βαλκάνια που ήταν και ο επόμενός του στόχος. Παράλληλα αποφάσισε να αναμειχθεί στα ενδότερα του εμιράτου του Καρασή με το οποίο φιλονικούσε για τις περιοχές με τα περισσότερα λάφυρα, μια διαμάχη που έγινε εντονότερη μετά την παρουσία των Καρασήδων στη Θράκη²⁵⁶. Εκμεταλλευόμενος την έριδα μεταξύ των δύο διαδόχων εξασφάλισε την υποταγή του εμιράτου, αποκτώντας ασφαλή πρόσβαση προς τη Θράκη, όπου τον περίμενε με αδημονία ο Καντακουζηνός²⁵⁷.

Ο Ορχάν κατάφερε κάτι που προηγουμένως συγκέντρωνε ελάχιστες πιθανότητες, να συνδέσει δηλαδή το όνομά του με τον μελλοντικό αυτοκράτορα, αποκτώντας στενή συγγένεια μαζί

²⁵³ KANTAKOUZHNOS, *Ιστορίες*, 2, 344-348.

²⁵⁴ SUGAR, *Southeastern Europe*, 3.

²⁵⁵ LINDNER, *Anatolia*, 122.

²⁵⁶ ZACHARIADOU, *The Emirate of Karasi*, 233.

²⁵⁷ Ο Μουστάκας εκτιμά ότι η προσάρτηση του Καρασή ολοκληρώθηκε μεταξύ 1345-1346 και όχι το 1337 που την τοποθετεί ο Ασκίπασαζαντέ. ΜΟΥΣΤΑΚΑΣ, *Το Βυζάντιο και οι Οθωμανοί*, 111-113. ΖΑΧΑΡΙΑΔΟΥ, *Ιστορία και Θρύλοι*, 179-181. ZACHARIADOU, *The Emirate of Karasi*, 234. Ο Nicolle με τη σειρά του υποστηρίζει ότι με την υποταγή οι Οθωμανοί απέκτησαν την πρώτη τους ναυτική δύναμη. Βλ. NICOLLE, *Armies*, 23.

του, μέσω του γάμου που σύναψε με την κόρη του, Θεοδώρα Καντακουζηνή (1346), ένα πολιτικό συνοικέσιο που έδωσε άλλη διάσταση και τοποθέτησε σε ισχυρή βάση τη διμερή τους συμφωνία²⁵⁸. Το γεγονός στηλιτεύεται από τον Γρηγορά, τη στιγμή που ο Καντακουζηνός επιχειρεί να το εξωραΐσει τονίζοντας τα οφέλη που φιλοδοξούσε πως θα προέκυπταν από τον γάμο²⁵⁹. Ως γαμπρός πια του Καντακουζηνού ο Ορχάν μπορούσε να άγεται και να φέρεται ως νόμιμος ηγεμόνας της Βιθυνίας με κάθε επισημότητα²⁶⁰.

Στο επιχειρησιακό σκέλος γίνεται ευκόλως αντιληπτό ότι οι Οθωμανοί αποκόμισαν τα μέγιστα περνώντας χρόνο στην υπηρεσία των Βυζαντινών, αφού βρέθηκαν στη θέση να γνωρίσουν καλά τον τόπο, να εξοικειωθούν με τις βυζαντινές τακτικές πολέμου και να αναγνωρίσουν τόσο τα δυνατά όσο και τα τρωτά σημεία του στρατού των εφήμερων συμμάχων τους. Συνάμα η παρουσία τους εκεί στάθηκε καταλύτης και στην αφομοίωση των άλλων τουρκικών φύλων που έχοντας μείνει ακέφαλα, δεν έπαψαν να επιδράμουν τακτικά στην περιοχή²⁶¹.

Ήδη από το 1345 με την έναρξη των επιχειρήσεων, ο Καντακουζηνός έχοντας στη διάθεσή του τους Οθωμανούς επέβαλε τη θέλησή του στον Εύξεινο Πόντο και με προοδευτικά και μεθοδικά βήματα υπέταξε όλες τις παράκτιες πόλεις της Μαύρης Θάλασσας, πλην της Σωζόπολης και έφτασε επιτυχώς μέχρι την περιφέρεια της Βασιλεύουσας όπου κατέλαβε το κάστρο του Εμπυρίτη²⁶². Στην πολιορκία που ακολούθησε, οι οπαδοί του Καντακουζηνού εντός των τειχών, προετοίμασαν κατάλληλα το έδαφος, δωροδοκώντας τη φρουρά. Με αυτόν τον τρόπο ο Καντακουζηνός πραγματοποίησε την είσοδό του με θριαμβευτικό τρόπο από τη Χρυσή Πύλη (Φεβρουάριος 1347) προτού στεφθεί συναυτοκράτορας του νεαρού Ιωάννη Παλαιολόγου²⁶³.

Η σύμπραξη στέφθηκε με απόλυτη επιτυχία και τουλάχιστον για την πρώτη φάση της συνεργασίας, άφησε αμοιβαία ικανοποιημένες και τις δύο πλευρές. Ο Ορχάν συγχάρηκε προσωπικά τον Καντακουζηνό για την στέψη του στο Σκουτάρι²⁶⁴. Μπορεί ο Καντακουζηνός από μέρους του να πραγματοποίησε το όνειρό του και να ανέβηκε στον αυτοκρατορικό θρόνο, αλλά αναμφίβολα ο πλέον ωφελημένος από τις αλλαγές ήταν ο γαμπρός του Ορχάν, που είχε

²⁵⁸ Η γυναίκα του Θεοδώρα ήταν και εγγονή του Βούλγαρου Τσάρου. Βλ. LINDNER, *Anatolia*, 123. NICOL, *The Last Centuries*, 203-204. IMBER, *The Ottoman Empire*, 92.

²⁵⁹ ΓΡΗΓΟΡΑΣ, *Ιστορία Ρωμαϊκή*, 2, 762-763. ΚΑΝΤΑΚΟΥΖΗΝΟΣ, *Ιστορίες*, 2, 588-589.

²⁶⁰ ΜΟΥΣΤΑΚΑΣ, *Το Βυζάντιο και οι Οθωμανοί*, 129.

²⁶¹ LINDNER, *Anatolia*, 123.

²⁶² Empyrites: *TIB* 12, 348-349. ΚΑΝΤΑΚΟΥΖΗΝΟΣ, *Ιστορίες*, 2, 498-499.

²⁶³ NICOL, *The Last Centuries*, 185-209. ΜΟΥΣΤΑΚΑΣ, *Το Βυζάντιο και οι Οθωμανοί*, 129.

²⁶⁴ ΚΑΝΤΑΚΟΥΖΗΝΟΣ, *Ιστορίες*, 3, 28.

εξασφαλίσει πια όλα τα εχέγγυα για να εφαρμόσει τα σχέδιά του. Όταν ο Καντακουζηνός κινητοποιήθηκε κατά του Δουσάν το 1348, ο Ορχάν στάθηκε μεν στο πλευρό του πεθερού του με περισσότερους από δέκα χιλιάδες άνδρες υπό την ηγεσία των γιων του, αλλά αντί να συνδράμουν τον αυτοκράτορα, επιδόθηκαν σε λεηλασίες κατά των κατοίκων της Ανατολικής Μακεδονίας, με τον αυτοκράτορα να αναγκάζεται να λήξει άδοξα την εκστρατεία²⁶⁵. Έπειτα από αυτά, ο Καντακουζηνός συνειδητοποίησε αν και καθυστερημένα ότι δεν μπορούσε να βασιστεί στον Ορχάν και από το 1347 έως και το 1353, άνοιξε διαύλους επικοινωνίας με τον πάπα και τη Δύση, επιζητώντας λύσεις για να απεξαρτηθεί από εκείνον. Κάποιοι αστάθμητοι παράγοντες όμως εμπόδισαν μια τέτοια εξέλιξη²⁶⁶.

Το 1350 ο Δουσάν επέστρεψε δριμύτερος απειλώντας τη Θεσσαλονίκη και ο Καντακουζηνός στερούμενος εναλλακτικών, απευθύνθηκε και πάλι στον Ορχάν για να τον υποστηρίξει. Είκοσι χιλιάδες Οθωμανοί ιππείς υπό τον Σουλεϊμάν²⁶⁷ τέθηκαν στην διάθεση του γιου του αυτοκράτορα Ματθαίου, αλλά για ακόμα μια φορά αποδείχτηκαν αναξιόπιστοι, αφού προχώρησαν στη λεηλασία της Μυσίας προτού επιστρέψουν στη Μ. Ασία²⁶⁸. Λίγα χρόνια μετά, το 1352, ενώ είχε μεσολαβήσει και νέα παρεξήγηση μεταξύ των δύο με αφορμή τη διαφαινόμενη σύμπραξη του Ορχάν με τον Δουσάν, η αυτοκρατορία απώλεσε και το σχυρό της Τζύμπης²⁶⁹. Ο Καντακουζηνός βρέθηκε σε αδιέξοδο και βλέποντας τον Ιωάννη Ε΄ να κερδίζει έδαφος και να αποκτά καινούργιους συμμάχους στα πρόσωπα του Σέρβου Στέφανου Δουσάν και του Βούλγαρου Ιωάννη Αλέξανδρου, ζήτησε πάλι τη συνδρομή του Ορχάν. Η ενίσχυση που έφτασε και ξεπερνούσε τους δέκα χιλιάδες άνδρες, τον βοήθησε να αντιστρέψει την κατάσταση και να αναδειχθεί νικητής, ανακτώντας τη Θράκη και σχεδόν ολόκληρη τη Μακεδονία²⁷⁰.

Η παράταση της δυναστικής έριδας αποδείχτηκε ιδιαίτερα ζημιογόνος για την διατήρηση των κτήσεων της αυτοκρατορίας στα Βαλκάνια. Οι Οθωμανοί που είχαν αποκτήσει ελεύθερο

²⁶⁵ NICOL, *The Last Centuries*, 218. ΜΟΥΣΤΑΚΑΣ, *Το Βυζάντιο και οι Οθωμανοί*, 130-131. ΚΑΝΤΑΚΟΥΖΗΝΟΣ, *Ιστορίες*, 3, 32.

²⁶⁶ Η πανούκλα, η αναταραχή με τους Γενουάτες (1348-9), η σύγκρουση Βενετών και Γενουατών και η δυναστική διαμάχη διαμόρφωσαν τον ρου της ιστορίας. Βλ. NICOL, *The Last Centuries*, 216-225, 235-244.

²⁶⁷ IMBER, Suleyman pasha, 843-844. Σουλεϊμάν: *PLP*, 26322.

²⁶⁸ NICOL, *The Last Centuries*, 228. ΚΑΝΤΑΚΟΥΖΗΝΟΣ, *Ιστορίες*, 3, 114-117. ΓΡΗΓΟΡΑΣ, *Ιστορία Ρωμαϊκή*, 3, 117-119.

²⁶⁹ Tzympe: *TIB* 12, 688-689. NICOL, *The Last Centuries*, 241. ΜΟΥΣΤΑΚΑΣ, *Το Βυζάντιο και οι Οθωμανοί*, 133-134. ΚΑΝΤΑΚΟΥΖΗΝΟΣ, *Ιστορίες*, 3, 242. Ο Ασικπασαζαντέ θεωρεί υπεύθυνους της κατάληψης της Τζύμπης τους Ετζέ μπέη και Γαζή-Φαλίλ. Βλ. ΖΑΧΑΡΙΑΔΟΥ, *Ιστορία και Θρύλοι*, 185-187.

²⁷⁰ NICOL, *The Last Centuries*, 238. ΜΟΥΣΤΑΚΑΣ, *Το Βυζάντιο και οι Οθωμανοί*, 135. ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Στρατιωτικές Επιχειρήσεις*, 212. ΓΡΗΓΟΡΑΣ, *Ιστορία Ρωμαϊκή*, 3, 180-181. ΚΑΝΤΑΚΟΥΖΗΝΟΣ, *Ιστορίες*, 3, 246-250.

πέρασμα προς τα ενδότερα της αυτοκρατορίας και ήρθαν σε επαφή με τον φυσικό της πλούτο, δελεάστηκαν από την προοπτική της κατάκτησης αυτών των εύπορων περιοχών²⁷¹. Η παραμονή τους στη χερσόνησο της Καλλίπολης έπειτα από εισήγηση του αυτοκράτορα, με σκοπό να συστήσουν αποτρεπτική δύναμη, εγκυμονούσε κινδύνους που δεν άργησαν να γίνουν πραγματικότητα. Ενώ ο Καντακουζηνός, αν πιστέψουμε τα λεγόμενα του ιδίου, είχε βρει την χρυσή τομή για την επιστροφή της Τζύμπης, ο γιος του Ορχάν, Σουλεϊμάν, που είχε αποδείξει την αξία του στα πεδία των μαχών, κατέλαβε το 1354 και την Καλλίπολη, προσπερνώντας με χαρακτηριστική άνεση τα τείχη της, που τον ίδιο χρόνο είχαν πληγεί σοβαρά από ισχυρότατο σεισμό²⁷². Οι καταστροφές του σεισμού αποκαταστάθηκαν και η πόλη, που ανέκτησε την παλιά της αίγλη και άρχισε να εποίκίζεται με Τούρκους από την Ανατολία, μετατράπηκε γρήγορα σε ορμητήριο των Οθωμανών στη Θράκη, προκαλώντας την αντίδραση του αυτοκράτορα που απαίτησε σε αυστηρό τόνο από τον Ορχάν την επιστροφή της. Ο Σουλεϊμάν όμως ήταν ανένδοτος υποστηρίζοντας πως δεν θα μπορούσε να επιστρέψει κάτι που του χάρισε ο ίδιος ο Θεός²⁷³. Η απώλεια της Καλλίπολης αποτέλεσε μια τεράστια διπλωματική ήττα για τον Καντακουζηνό. Ο Γρηγοράς μας μεταφέρει την ατμόσφαιρα τρόμου που είχε δημιουργηθεί στους κατοίκους της Κωνσταντινούπολης και το κλίμα αποστροφής προς το πρόσωπο του αυτοκράτορα²⁷⁴. Η κατακριτέα σύμπραξή του με τους Οθωμανούς με ό,τι αυτή συνεπαγόταν, έγραψε μοιραία και τον επίλογο της αυτοκρατορικής του θητείας, με τον λαό που έπνεε τα μένεα προς το πρόσωπό του να εξεγείρεται και να ζητά επιτακτικά την αποκατάσταση του Ιωάννη Ε΄, ο οποίος είχε επιστρέψει από την εξορία για να αναλάβει τα καθήκοντά του (Νοέμβριος 1354)²⁷⁵.

Εν τω μεταξύ ο Σουλεϊμάν πασάς που το καλοκαίρι του 1354 είχε θέσει υπό τον έλεγχό του την Άγκυρα και την Κρατεία²⁷⁶, συνέχισε απτόητος την προώθησή του, τρέποντας σε φυγή

²⁷¹ NICOL, *The Last Centuries*, 241.

²⁷² Ο αρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης Γρηγόριος Παλαμάς στην επιστολή που έγραψε στα χρόνια της αιχμαλωσίας του απευθυνόμενος στο ποιμνίό του, περιγράφει τις καταστροφές του σεισμού όπως τις έζησε ο ίδιος. Βλ. ΠΑΛΑΜΑΣ, Έπιστολή, 8-9. ΚΑΝΤΑΚΟΥΖΗΝΟΣ, *Ιστορίες*, 3, 276-279. Kallipolis: *TIB* 12, 425-431. INALCIK, Gelibolu, 983-987.

²⁷³ GIBBONS, *Η Θεμελίωση*, 80-81. NICOL, *The Last Centuries*, 242. ΜΟΥΣΤΑΚΑΣ, *Το Βυζάντιο και οι Οθωμανοί*, 140. ΚΑΝΤΑΚΟΥΖΗΝΟΣ, *Ιστορίες*, 3, 277-281. CHARANIS, *Les Βραχέα*, 349. LINDNER, *Anatolia*, 123. CHARANIS, *Internal Strife*, 228.

²⁷⁴ ΓΡΗΓΟΡΑΣ, *Ιστορία Ρωμαϊκή*, 3, 207, 209-210, 225.

²⁷⁵ NICOL, *The Last Centuries*, 243-247. ΜΟΥΣΤΑΚΑΣ, *Το Βυζάντιο και οι Οθωμανοί*, 142-143. ΚΑΝΤΑΚΟΥΖΗΝΟΣ, *Ιστορίες*, 3, 285-288.

²⁷⁶ ΚΑΝΤΑΚΟΥΖΗΝΟΣ, *Ιστορίες*, 3, 284. Εντούτοις δε μπορούμε να ξέρουμε από ποιον κατέκτησε την Άγκυρα ο Σουλεϊμάν. Βλ. IMBER, *The Ottoman Empire*, 9.

τους κατοίκους της Θράκης²⁷⁷. Η αλλαγή στην ηγεσία όπως αποδείχτηκε στη συνέχεια, δεν συνοδεύτηκε από κάποια ουσιαστική μεταβολή στη στάση της αυτοκρατορίας απέναντι στον Ορχάν και τους Οθωμανούς. Ένα ενδεικτικό περιστατικό της μεταχείρισης του βυζαντινού αυτοκράτορα από τον Ορχάν, είναι το επεισόδιο που ακολούθησε την απαγωγή του Χαλήλ²⁷⁸. Το 1357 ο γιος του Ορχάν και της Θεοδώρας Καντακουζηνού, απήχθη από τον άρχοντα της Παλαιάς Φώκαιας Λέοντα Καλόθετο²⁷⁹ και κρατήθηκε αιχμάλωτος εκεί. Ο Ορχάν που δεν διέθετε ναυτικό, απαίτησε από τον αυτοκράτορα να μεσολαβήσει για να απελευθερωθεί ο γιος του και το 1358 ο Ιωάννης Ε΄ Παλαιολόγος βρέθηκε να πολιορκεί την Φώκεια εκτελώντας αναντίρρητα τις εντολές του Ορχάν²⁸⁰. Η εικόνα του αυτοκράτορα που λειτουργούσε σαν υποχείριο των Οθωμανών προκαλούσε οίκτο και σύμφωνα με τον Γρηγορά ήταν η έμπρακτη απόδειξη υποτέλειας του βυζαντινού κράτους²⁸¹. Το 1359, απ' τη στιγμή που η επιχείρηση δεν είχε αποφέρει ακόμα καρπούς, οι δυο τους συναντήθηκαν στο Σκουτάρι, όπου ο αυτοκράτορας προθυμοποιήθηκε να πληρώσει ο ίδιος τα λύτρα που ανέρχονταν σε εκατό χιλιάδες χρυσά νομίσματα και να εξαγοράσει την ελευθερία του Χαλήλ, τον οποίον πάντρεψε με την δεκάχρονη κόρη του Ειρήνη στη Νίκαια²⁸².

Διχογνωμία ανακύπτει γύρω από το έτος θανάτου του Ορχάν²⁸³. Τα *Βραχέα Χρονικά* τοποθετούν το θάνατό του τον Μάρτιο του 1362 και προς επίρρωσιν αυτής της ημερομηνίας διαθέτουμε την επιγραφή της Άγκυρας του ίδιου έτους, που τιμά τον Μουράτ ως νέο σουλτάνο²⁸⁴. Από την άλλη, οι Οθωμανοί συγγραφείς χρονολογούν τον θάνατο του Ορχάν δύο μήνες μετά

²⁷⁷ ΓΡΗΓΟΡΑΣ, *Ιστορία Ρωμαϊκή*, 3, 224.

²⁷⁸ NICOL, *The Last Centuries*, 261. ΚΑΝΤΑΚΟΥΖΗΝΟΣ, *Ιστορίες*, 3, 320-322. Χαλΐλης: PLP, 30403.

²⁷⁹ Καλόθετος Λέων: PLP, 10617.

²⁸⁰ ΓΡΗΓΟΡΑΣ, *Ιστορία Ρωμαϊκή*, 3, 558-561.

²⁸¹ ΑΡΝΑΚΗΣ-ΓΕΩΡΓΙΑΔΗΣ, *Οι Πρώτοι Οθωμανοί*, 246. ΓΡΗΓΟΡΑΣ, *Ιστορία Ρωμαϊκή*, 3, 506-509: «ἐπειδὴ τὴν ἐς τὸν Αστακηνὸν κόλπον ὁ βασιλεὺς ἀκήκοε κάθοδον ἐκ Νικαίας τοῦ Ὑρκανοῦ, ἐξέπλευσεν εὐθὺς σὺν γε τῷ τοῦ Ὑρκανοῦ παιδί, καὶ ἦκε δευτεραῖος ἐκεῖσε καὶ οὗτος, ἀποδιδούς τῳ πατρὶ τὸν παῖδα καὶ ἅμα ἀξιῶν τὰ σύμβολα τῆς διαδοχῆς τῆς τῶν Βιθυνῶν ἀρχῆς τήμερον αὐτῷ ἐγχειρίσαι».

²⁸² ΓΡΗΓΟΡΑΣ, *Ιστορία Ρωμαϊκή*, 3, 508-509: «ὅθεν καὶ στρατιωτῶν Βυζαντιῶν συχνοὶ τινες, καὶ ἅμα τῶν εὐγενῶν ἀνδρῶν οὐκ ὀλίγοι, τοῖς βαρβάρων ἀναμῖς στρατιώταις τὸν τοῦ Ὑρκανοῦ προὔπεμψαν παῖδα, σὺν γε κυμβάλοις καὶ τυμπάνοις καὶ ἐπισήμῳ καὶ ἀρχικῇ σημαίᾳ, μέχρι πόλεως τε καὶ ἐστίας τῶν ἐν Βιθυνίᾳ περιβλέπτων τε καὶ ἐνδόξων μιᾶς· Νίκαια ταυτησί τὸ ἐπώνυμον...οἱ προπέμψαντες ἐπανῆκον Βυζάντιοι μεθ' ὧν προσῆκεν ἐκεῖθεν χαρίτων καὶ δώρων». IMBER, *The Ottoman Empire*, 92-93.

²⁸³ BELDICEANU-STEINHERR, *La conquête*, 443-444. LINDNER, *Anatolia*, 124.

²⁸⁴ CHARANIS, *Les Braχέα*, 349-350.

από εκείνον του γιου του, Σουλεϊμάν²⁸⁵. Επίσης ορισμένοι ιστορικοί εκτιμούν πως οι κατακτήσεις της Άγκυρας, του Διδυμότειχου και της Αδριανούπολης (1361;) προηγήθηκαν του θανάτου του, με την χρονολόγηση της κατάληψής της τελευταίας να αποτελεί ακανθώδες ζήτημα²⁸⁶. Ελάχιστη σημασία πάντως έχει για την υστεροφημία του, το αν πράγματι οι εν λόγω πόλεις κατακτήθηκαν από τον ίδιο, αφού τα έως τότε επιτεύγματά του κρίνονται από μόνα τους αρκούντως ικανά, ώστε η μνημόνευση του ονόματός του να προξενεί ένα αίσθημα περηφάνιας στην ιστορία του λαού του.

Για τους Οθωμανούς ο Ορχάν αποτέλεσε έναν αξιομνημόνευτο ηγέτη που μεγαλούργησε, πληρώντας επάξια τις προσδοκίες του πατέρα του. Από γιος ενός απλού φυλάρχου εξελίχτηκε σε έναν ηγέτη κρατους, που έφτασε να εξουσιάζει τις κτήσεις του βυζαντινού αυτοκράτορα²⁸⁷. Υπό την ηγεσία του, το οθωμανικό κράτος πραγματοποίησε μια αξιοσημείωτη πορεία επέκτασης, συμπεριλαμβάνοντας στις κτήσεις του την περιοχή από την Βιθυνία μέχρι τα στενά του Ελλησπόντου (εικ.3). Ανεξαρτήτως των κατακτήσεων, σπουδαία ήταν και η συμβολή του στον εκσυγχρονισμό και την οργάνωση του κράτους του, με την κοπή του πρώτου Οθωμανικού νομίσματος και την ανέγερση τζαμιών και μεντρεσέδων, στα περίφημα αστικά κέντρα της επικράτειάς του²⁸⁸. Στα νομίσματα της εποχής του διασώζεται το όνομά του μέσα στη φράση: «Είθε ο Θεός να χαρίζει ζωή στην αυτοκρατορία του Ορχάν γιου του Οσμάν»²⁸⁹.

²⁸⁵ ΖΑΧΑΡΙΑΔΟΥ, *Ιστορία και Θρύλοι*, 191. NICOL, *The Last Centuries*, 262.

²⁸⁶ BELDICEANU-STEINHERR, *La conquête*, 439-461. ZACHARIADOU, *The Conquest of Adrianople*, 211-218.

²⁸⁷ LINDNER, *Anatolia*, 124.

²⁸⁸ LINDNER, *Anatolia*, 124.

²⁸⁹ GIBBONS, *Η Θεμελίωση*, 87.

3ο Κεφάλαιο

Οι παράγοντες επιβολής των Οθωμανών

3.1 Η οργάνωση του κράτους και η αφομοίωση των χριστιανών

Έπειτα από τη νίκη του Οσμάν στη μάχη του Βαφέως το 1302 και τουλάχιστον έως το 1303-1304, η βυζαντινή ύπαιθρος είχε κατακλυστεί από τους Οθωμανούς, ενώ τα αστικά κέντρα της Βιθυνίας βρέθηκαν αποκλεισμένα και ήταν αναγκασμένα στην τακτική καταβολή φόρων, που τους επέτρεψε να διατηρήσουν πρόσκαιρα την αυτονομία τους, έως ότου τελικά κατακτηθούν και αυτά από τον Ορχάν, πριν τα μέσα 14ου αι.²⁹⁰. Σε όλο αυτό το διάστημα άρχισε να συντελείται με αποφασιστικά βήματα, μια ριζική μεταβολή του λαού του Οσμάν, που σιγά σιγά άφηνε πίσω το νομαδικό της παρελθόν, αρχίζοντας να εξοικειώνεται με τον αστικό πολιτισμό και υιοθετώντας συνήθειες που ταίριαζαν στον αστικό τρόπο ζωής, μια εξέλιξη που είναι άμεσα συνυφασμένη με την επιρροή που άσκησε ο βυζαντινός πολιτισμός²⁹¹.

Το πρώτο κύμα εισβολέων, απαρτιζόταν κυρίως από νομάδες, ο αριθμός των οποίων όμως δεν ήταν ικανός από μόνος του να εποικίσει την ύπαιθρο. Γι' αυτόν ακριβώς τον λόγο τόσο ο Οσμάν όσο και ο διάδοχός του Ορχάν προτίμησαν να δώσουν κίνητρα σε χριστιανούς εποίκους, προσδοκώντας στην αύξηση της παραγωγής και ευελπιστώντας στην κάλυψη του δημογραφικού κενού που είχε προκύψει από τον πόλεμο και τη μετανάστευση²⁹². Ο γηγενής πληθυσμός ήταν μια τεράστια δεξαμενή ανθρώπινου δυναμικού και αφότου αφομοιώθηκε προσέδωσε νέα ισχύ και δυναμική στο οθωμανικό κράτος, αποτελώντας ιδρυτικό και αναπόσπαστο κομμάτι του, μια άποψη την οποία πρώτος εισηγήθηκε ο Gibbons και βρήκε σύμφωνους και άλλους ιστορικούς²⁹³.

Ένας από τους σημαντικότερους παράγοντες που συνέβαλαν στο να διευκολυνθεί σε τέτοιο βαθμό η διάδοση του Ισλάμ ήταν η αποσταθεροποίηση των δύο βασικότερων πυλώνων της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, της Εκκλησίας και του κράτους²⁹⁴. Το αίσθημα αποστροφής με το οποίο αντιμετώπιζαν οι κάτοικοι της Βιθυνίας τους πρώτους αυτοκράτορες της Παλαιολογείας δυναστείας, είχε ως φυσικό επακόλουθο την αρνησιθηρησκία, όπως ακριβώς φαίνεται να συνέβη με το λαό της Νίκαιας λίγα χρόνια μετά την κατάκτηση (1331). Ο πατριάρχης Ιωάννης ΙΔ' Καλέκας με δύο ξεχωριστά *πιττάκια* στα έτη 1339 και 1340, κάλεσε τους κατοίκους της

²⁹⁰ ΜΟΥΣΤΑΚΑΣ, *Το Βυζάντιο και οι Οθωμανοί*, 91-92.

²⁹¹ VRYONIS, *Nomadization and Islamization*, 57.

²⁹² ΣΤΟ ΙΔΙΟ, 59-60.

²⁹³ GIBBONS, *Η Θεμελίωση*, 52.

²⁹⁴ VRYONIS, *Nomadization and Islamization*, 60.

Νίκαιας που δεν είχαν μεταστραφεί ακόμα, να πολεμήσουν σθεναρά για την πίστη τους, προτρέποντας παράλληλα και εκείνους που είχαν ήδη εξισλαμιστεί, να επιστρέψουν στον χριστιανισμό, υπενθυμίζοντάς τους πως η αγκάλη της Εκκλησίας ήταν ακόμα ανοιχτή γι' αυτούς²⁹⁵. Επρόκειτο για μια ξεκάθαρη παραδοχή ήττας από την ορθόδοξη Εκκλησία, εκφραζόμενης διά στόματος του ίδιου του ποιμενάρχη, που έζησε για να δει την πόλη στην οποία είχε λάβει χώρα η πρώτη Οικουμενική Σύνοδος να μετατρέπεται σε άντρο του ισλαμισμού. Η Εκκλησία που στο μεσοδιάστημα είχε συγκεντρώσει τα βέλη των κατακτητών, στερούμενη γαίες, εισοδήματα και δεχόμενη σκληρή φορολόγηση, είδε τους πόρους της να μειώνονται κάτι το οποίο μεταφράστηκε σε σημαντικό περιορισμό των επισκοπικών εδρών και κλείσιμο θρησκευτικών ιδρυμάτων, όπως σχολείων, μοναστηριών και ορφανοτροφείων. Η κατάσταση που διαμορφώθηκε είχε ως αποτέλεσμα το ποίμνιο να μείνει ακέφαλο και παντελώς απροστάτευτο στην επιρροή και την προπαγάνδα των κατακτητών, που είχαν προετοιμάσει ένα ισχυρό και δελεαστικό αφήγημα²⁹⁶.

Στον γηγενή πληθυσμό που παρέμεινε και μετά την κατάκτηση στις εστίες του, οι Οθωμανοί απευθύνθηκαν με συγκατάβαση και ανεκτικότητα, αφού πρωταρχικός σκοπός τους ήταν μέσω της παροχής προνομίων να πείσουν τους αλλοεθνείς να ενταχθούν εκούσια και να προσφέρουν με την εμπειρία και τις δεξιότητές τους, στη διαμόρφωση του κρατικού μηχανισμού, που βρισκόταν ακόμα στις απαρχές του. Η προσέγγιση των χριστιανών ήταν τελείως κενή από εκφράσεις μισαλλοδοξίας, ώστε να αποφευχθεί στο μέγιστο δυνατό βαθμό η πρόκληση θρησκευτικών εντάσεων, που θα καθυστερούσε τη διαδικασία αφομοίωσης. Οι *ζιμμί* ήταν ελεύθεροι να συνεχίσουν να ασκούν ανενόχλητοι την πίστη τους και αυτή η προσήνεια αποτέλεσε μακροπρόθεσμα το κλειδί της οικειοθελούς τους μεταστροφής²⁹⁷. Πολλοί ιστορικοί συμφωνούν στο ότι το πρώιμο οθωμανικό κράτος εμφορούνταν από πνεύμα θρησκευτικής ανεκτικότητας, το οποίο διαφαίνεται και στις πολεμικές επιχειρήσεις των Οθωμανών, από τις οποίες απουσίαζε ο θρησκευτικός ζήλος και η μισαλλοδοξία, όπως παραδέχεται και ο Köprülü²⁹⁸.

²⁹⁵ MIKLOSICH & MÜLLER, *Acta et diplomata graeca*, 1, 183-184, 197-198. Ο Αρνάκης εκτιμά πως ο εξισλαμισμός στην περιοχή της Νίκαιας ήταν χρόνιο φαινόμενο με αφετηρία το πρώτο τέταρτο του αιώνας. Βλ. ΑΡΝΑΚΗΣ-ΓΕΩΡΓΙΑΔΗΣ, *Οι Πρώτοι Οθωμανοί*, 135, 243. ΒΡΥΩΝΗΣ, *Η Παρακμή*, 320.

²⁹⁶ VRYONIS, *Nomadization and Islamization*, 60.

²⁹⁷ ΒΡΥΩΝΗΣ, *Η Παρακμή*, 316. ΑΡΝΑΚΗΣ-ΓΕΩΡΓΙΑΔΗΣ, *Οι Πρώτοι Οθωμανοί*, 135. SUGAR, *Southeastern Europe*, 5.

²⁹⁸ ΑΡΝΑΚΗΣ-ΓΕΩΡΓΙΑΔΗΣ, *Οι Πρώτοι Οθωμανοί*, 133. GIBBONS, *Η Θεμελίωση*, 60-61. KÖPRÜLÜ, *Οι Απαρχές*, 200, 206.

Πρώτος ο Οσμάν κατάφερε να χαλιναγωγήσει τα αποσταθεροποιητικά στοιχεία που προκαλούσαν προβλήματα στις ζωές των υπηκόων του, ώστε να μπορούν απερίσπαστοι να επιδίδονται στις καθημερινές τους ενασχολήσεις που αφορούσαν την γεωργία και το εμπόριο. Επιπλέον μείωσε τους φόρους, που αποτελούσαν μεγάλο πρόβλημα για τους αγρότες στα χρόνια των Παλαιολόγων αυτοκρατόρων Μιχαήλ Η΄ και Ανδρόνικου Β΄²⁹⁹. Οι αγρότες, που στη συντριπτική τους πλειοψηφία παρέμειναν στην επαρχία και δεν πήραν τον δρόμο της μετανάστευσης, όπως υποστηρίζει ο Αρνάκης, ήταν άρρηκτα συνδεδεμένοι με τη γη και δεν τους απασχολούσε ιδιαίτερα ο φορέας προέλευσης της εξουσίας, εφόσον τα κέρδη και η παραγωγή τους ήταν διασφαλισμένα. Αν και σε πρώτη φάση κατέβαλαν τον φόρο υποτέλειας στον Οσμάν για να παραμείνουν ανεξάρτητοι, στην πορεία, μόλις συνειδητοποίησαν ότι παρέμεναν ευάλωτοι στην εκμετάλλευση των Οθωμανών, αποφάσισαν να ακολουθήσουν το ρεύμα και αποδεχόμενοι τον μωαμεθανισμό, εξομοιώθηκαν μαζί τους συνιστώντας την ραχοκοκαλιά του έθνους³⁰⁰. Μέσα από αυτή την απόφαση ο γηγενής πληθυσμός βρέθηκε διπλά κερδισμένος, καθώς ο Οσμάν δώρισε στους υπηκόους του τις ανεκμετάλλευτες γαίες, κάνοντάς τους *τιμαριούχους*³⁰¹. Οι ντόπιοι μικροκαλλιεργητές βρέθηκαν ωφελημένοι από την φυγή των μεγαλογαιοκτημόνων που είχε προηγηθεί και ευνοούμενοι από τον αναδασμό της γης, μην επιθυμώντας να δουν την αναβίωση της βυζαντινής εξουσίας (κάτι τέτοιο θα σήμανε την επαναφορά του παλαιότερου *status quo* και την εκ νέου υποτίμησή τους), αποδέχτηκαν με μεγάλη προθυμία τη νέα τάξη πραγμάτων. Κοντά τους εξελίχθηκαν ως γεωργοί και οι νομάδες που έως τότε δεν είχαν καταπιαστεί με τέτοιες ασχολίες³⁰².

Το ζήτημα της οργάνωσης των πόλεων από την άλλη πλευρά απαιτούσε πολύ πιο επιδέξιους χειρισμούς. Η κατάκτησή τους, αρχής γενομένης από εκείνη της Προύσας το 1326, εισήγαγε εντελώς νέα δεδομένα στα οποία οι Οθωμανοί θα έπρεπε γρήγορα να προσαρμοστούν για να εδραιώσουν την εξουσία τους και εκεί. Ο Ορχάν βρέθηκε ενώπιον μιας τεράστιας πρόκλησης που αφορούσε τον συγκερασμό του λαού του με τους πληθυσμούς της Προύσας, της Νίκαιας και της Νικομήδειας. Όπως ίσχυε και στα περισσότερα αστικά κέντρα της Μ. Ασίας τον 13ο και 14ο αι., οι εν λόγω πόλεις δεν παρουσίαζαν μια αυστηρή φυλετική οργάνωση αλλά ήταν κέντρα διάδρασης και επαφής ετεροχθόνων λαών και φυλών με έντονο πολυπολιτισμικό χα-

²⁹⁹ ΑΡΝΑΚΗΣ-ΓΕΩΡΓΙΑΔΗΣ, *Οι Πρώτοι Οθωμανοί*, 136.

³⁰⁰ ΣΤΟ ΙΔΙΟ, 138-139.

³⁰¹ ΣΤΟ ΙΔΙΟ, 143. KYRIAKIDIS, *Warfare*, 81.

³⁰² ΑΡΝΑΚΗΣ-ΓΕΩΡΓΙΑΔΗΣ, *Οι Πρώτοι Οθωμανοί*, 144.

ρακτήρα, μεταξύ των οποίων ήταν Έλληνες, Τούρκοι, Αρμένιοι και Εβραίοι. Σε αυτό το περιβάλλον διαδραματίστηκε η εκ του σύνεγγυς επαφή του ισλαμισμού με τον χριστιανισμό καθώς και η γλωσσική τριβή μεταξύ Ελλήνων και Τούρκων³⁰³. Ο Ορχάν, ήταν τελείως αντίθετος στη χρήση εξαναγκαστικών και βίαιων μέσων επιβολής, καθώς πίστευε πως μια τέτοια πολιτική δεν θα είχε ούτε νόημα, ούτε διάρκεια. Αντ' αυτού λοιπόν, στράφηκε σε άλλες μεθόδους για να υλοποιήσει τον απώτερο σκοπό του. Όταν κλήθηκε να μοιράσει προνόμια μεταξύ του λαού του και των χριστιανών υπηκόων του, αναρωτήθηκε τι θα ήταν εκείνο που θα λειτουργούσε ως δέλεαρ για τους δεύτερους και θα τους έπειθε να απαρνηθούν το παρελθόν τους και να αλλάξουν άμεσα εθνική και θρησκευτική υπόσταση³⁰⁴.

Ο Ορχάν έχοντας συνάμα και στον νου του την ενίσχυση του στρατού, προσέφερε κίνητρα σε εκείνους που επιθυμούσαν να καταταγούν, τάζοντάς τους μάλιστα γενναίες απολαβές. Αν και είχε καταστεί σαφές πως η στρατιωτική υπηρεσία θα ήταν αποκλειστικό προνόμιο των μουσουλμάνων, στην περίπτωση που κάποιος χριστιανός αποφάσιζε να καταταγεί, θα έπρεπε προηγουμένως να έχει ασπαστεί το Ισλάμ. Εκείνοι που θα πολεμούσαν στο πλευρό του Ορχάν, είχαν λάβει διαβεβαιώσεις ότι θα τους παραχωρούνταν μέρος και από τις κατακτηθείσες γαίες. Ακολουθώντας το παράδειγμα του πατέρα του, διαμοίρασε τα κατεχόμενα εδάφη μεταξύ των συμπολεμιστών του, δηλώνοντας υπεύθυνα πως θα έπραττε το ίδιο και στο μέλλον, με μοναδική προϋπόθεση την υποχρεωτική στράτευση εκ μέρους του *τιμαριούχου*, στα πρότυπα του βυζαντινού θεσμού των *στρατιωτοπίων*³⁰⁵. Η τάξη εκείνη της βυζαντινής κοινωνίας που πραγματοποιήσει το πρώτο αποφασιστικό βήμα προς την καθολική μεταστροφή ήταν η άρχουσα τάξη, που επιθυμούσε όσο τίποτα να διατηρήσει τα προνόμια και την περιουσία της. Το παράδειγμά της δεν άργησαν να ακολουθήσουν και οι υπόλοιπες³⁰⁶. Αν και δεν διαθέτουμε πολλά ονομαστικά παραδείγματα αυτής της τάσης, αξίζει να μνημονεύσουμε το όνομα του Μιχαήλ Κιοσέ, Έλληνα μεγαλογαιοκτήμονα της Βιθυνίας που όπως μας πληροφορεί ο Ασικπασαζαντέ υπήρξε ο πιο στενός συνεργάτης του Οσμάν, όντας συνεχώς στο πλευρό του³⁰⁷, καθώς και τα ονόματα του εταιρειάρχη Μαυροζούμη και του γιατρού του Ορχάν Ταρωνίτη, πρόσωπα που

³⁰³ KÖPRÜLÜ, *Οι Απαρχές*, 158-160.

³⁰⁴ GIBBONS, *Η Θεμελίωση*, 61-62.

³⁰⁵ ΑΡΝΑΚΗΣ-ΓΕΩΡΓΙΑΔΗΣ, *Οι Πρώτοι Οθωμανοί*, 228. IMBER, *The Ottoman Empire*, 194-196. ΒΡΥΩΝΗΣ, *Η Παράκληση*, 412-413. Σχετικά με τον θεσμό της προνοίας βλ. ΝΙΚΟΛΟΥΔΗΣ, *Βυζαντινή Μικρά Ασία*, 70. INALCIK, *Timar*, 502-507. SUGAR, *Southeastern Europe*, 37-38.

³⁰⁶ VRYONIS, *Nomadization and Islamization*, 62. INALCIK, *Ottoman Methods*, 103, 115.

³⁰⁷ VRYONIS, *Nomadization and Islamization*, 63.

μνημονεύονται στο χρονικό της αιχμαλωσίας του Γρηγόριου Παλαμά³⁰⁸. Δεν υπάρχει αμφιβολία πως κατόπιν της μεταστροφής του στο Ισλάμ, ο πρώην χριστιανός εξομοιωνόταν απόλυτα με τους υπόλοιπους μουσουλμάνους και μπορούσε επί ίσοις όροις να επιδιώξει την κοινωνική ανέλιξη τόσο του ιδίου όσο και της οικογένειάς του, με ορίζοντα ακόμα και τις υψηλότερες διοικητικές θέσεις. Αυτή η απεικόνιση μιας κοινωνίας ίσων ευκαιριών δεν πρέπει να μας ξενίζει εφόσον η θρησκεία ήταν το πλέον σημαντικό γνώρισμα της εθνικής ταυτότητας. Στην περίπτωση των Ελλήνων της Βιθυνίας, βλέπουμε ότι συνειδητά επέλεξαν τον εξισλαμισμό, ο οποίος πέραν του ότι θα τους λύτρωνε από τα δεινά που είχαν υποστεί, ήταν και μια ρητή έκφραση δυσaráσκειας προς τους χειρισμούς των βυζαντινών αυτοκρατόρων³⁰⁹.

Κατ' αυτόν τον τρόπο εξισλαμίστηκαν πληθυσμοί που επί πολλά έτη υπέφεραν από τις λεηλασίες, τις αρπαγές και την ανάλγητη πολιτική των αυτοκρατόρων, αφού η βαριά φορολογία που τους είχε επιβληθεί, διόγκωνε τα προβλήματά τους³¹⁰. Την ίδια στιγμή στην αντίπερα όχθη σημειωνόταν μια πρωτοφανής άνθηση των ισλαμικών θεσμών με την ίδρυση *τζαμιών, μεντρεσέδων, βακουφιών, μαρέτ και караβανσεράι*, σε ολόκληρη την οθωμανική επικράτεια. Η εκκλησιαστική περιουσία διατέθηκε για τις ανάγκες των ισλαμικών αυτών θεσμών ενώ δεν ήταν λίγες οι φορές που οι ίδιες οι εκκλησίες μετατράπηκαν σε τζαμιά³¹¹. Σύμφωνα με τον Ασικπασαζαντέ ο Ορχάν ίδρυσε το πρώτο εκπαιδευτήριο στη Νίκαια³¹².

Όσο ιδανικό και αν φαίνεται σε γενικές γραμμές το κλίμα που δημιουργήθηκε, δεν βρήκε παντού την ανάλογη ανταπόκριση. Στα πλαίσια της εγκαθίδρυσης της ηγεμονίας τους οι Οθωμανοί απομάκρυναν μαζικά φυλές και πληθυσμούς που δεν συμμορφώνονταν και ήταν πιθανό να δημιουργήσουν μελλοντικά προβλήματα. Οι πληθυσμοί αυτοί εκτοπίζονταν μεθοδικά στις πιο απομακρυσμένες περιοχές της επικράτειας όπως βλέπουμε στην περίπτωση των χριστιανικών πληθυσμών της Θράκης, τους οποίους ο Σουλεϊμάν αφού πρώτα τους εξόρισε στο Καρασή, κατόπιν εποίκισε τη χώρα τους με Γαζήδες και τουρκικούς πληθυσμούς από το κατακτηθέν εμράτο³¹³. Οι Τούρκοι ήταν θετικά διακείμενοι προς την προοπτική μετάβασης στα Βαλκάνια, μακριά από την αναρχία που μάλιστα τη Μ. Ασία εκείνη την περίοδο και σύμμαχο

³⁰⁸ ΠΑΛΑΜΑΣ, Έπιστολή, 11, 14. Μαυροζούμης: *PLP*, 17439. Ταρωνίτης Κωνσταντίνος(?): *PLP*, 27532.

³⁰⁹ GIBBONS, *Η Θεμελίωση*, 64. Άλλωστε η θρησκευτική δήλωση όπως διαφαίνεται και από τα τουρκικά έπη είχε άμεσες πολιτικές διαστάσεις. Βλ. BAYRI, *Warriors Martyrs*, 191-192.

³¹⁰ ΑΡΝΑΚΗΣ-ΓΕΩΡΓΙΑΔΗΣ, *Οι Πρώτοι Οθωμανοί*, 136.

³¹¹ VRYONIS, *Nomadization and Islamization*, 60.

³¹² IMBER, *The Ottoman Empire*, 226.

³¹³ ΖΑΧΑΡΙΑΔΟΥ, *Ιστορία και Θρόνοι*, 188. İNALCIK, *Ottoman Methods*, 122-125.

τους σε αυτήν προσπάθεια είχαν το ίδιο το οθωμανικό κράτος που έβαζε στην κορυφή των στοχεύσεών του την ενίσχυση του στρατού, ενόψει των επικείμενων επιχειρήσεων³¹⁴.

Αξίζει στο σημείο αυτό να αναφέρουμε ότι το κομμάτι του πληθυσμού που βρέθηκε στην πιο δεινή θέση έχοντας να υποστεί και να υπομείνει τα πάνδεινα ήταν οι Βυζαντινές γυναίκες· βιασμοί, δουλεία, εκμετάλλευση και ανήμπορες να πράξουν διαφορετικά, αποδέχτηκαν τη θλιβερή τους μοίρα, αναθρέφοντας τις επόμενες γενιές των Οθωμανών³¹⁵. Όσον αφορά τους άνδρες, τη στιγμή που ήταν θεμιτό για τον μουσουλμάνο να συνάψει γάμο με μια χριστιανή, για έναν Βυζαντινό ήταν εντελώς αδύνατο να συνάψει γάμο με μια μουσουλμάνα, καθώς οι κανόνες που κυριαρχούσαν στην οθωμανική κοινωνία έκριναν όσο ανεπίτρεπτη, άλλο τόσο ανίερη μια τέτοια ένωση³¹⁶. Επομένως οι άρρενες χριστιανοί βρέθηκαν ενώπιον ενός διλήμματος, βάζοντας στη μία πλάστιγγα της ζυγαριάς τη θρησκεία και στην άλλη την προσωπική τους ευτυχία, που αναγκαζόντουσαν να θυσιάσουν. Γίνεται λοιπόν ευκόλως αντιληπτό ότι το ζήτημα των επιγαμιών αποτέλεσε μια σημαντική αφορμή θρησκευτικής μεταστροφής, ίσως πιο επιδραστική ακόμα και από την διεκδίκηση πολιτικών προνομίων³¹⁷.

Τέλος αξίζει να αναφερθούμε στο ρόλο των Αχήδων στην οργάνωση των πόλεων, μια θεωρία που εισήγαγε πρώτος ο Giese. Οι Αχήδες λοιπόν, όπως μαθαίνουμε από το *Οδοιπορικό* του Ίμπν Μπατούτα, ήταν μια οργάνωση ανύπαντρων ανδρών, μια μουσουλμανική «Αδελφότητα των Νέων» όπως την κατονομάζει ο τελευταίος, η οποία ακολουθούσε έναν συγκεκριμένο ηθικό κώδικα αξιών, τον *φουτουβά*³¹⁸, οι μνητές του οποίου αναζητούσαν την προσωπική ολοκλήρωση μέσω της αυταπάρνησης, της φιλευσπλαχνίας, της γενναιοδωρίας, της εγκράτειας, της πειθαρχίας και της πραότητας. Κάτω από αυτό ακριβώς το ηθικό υπόβαθρο τάσσονταν σύσσωμοι κατά της τυραννίας και της αυθαιρεσίας και συμπαραστέκονταν στους κατατρεγμένους, ερχόμενοι πολλές φορές σε ρήξη με την κεντρική διοίκηση³¹⁹. Ο Μαροκινός οδοιπόρος καθόλη τη διάρκεια του ταξιδιού του στη Μ. Ασία διέμενε σε καταλύματα που του παραχωρούσαν οι Αχήδες, τους οποίους παρουσιάζει ως φιλόξενους, ευγενείς, αλτρουιστές και συμπονετικούς. Οι Αχήδες που στην πλειοψηφία τους αποτελούνταν από τεχνίτες και εμπόρους, ήταν οργανωμένοι σε συντεχνίες και εξέλεγαν ως αρχηγό τους τον Αχή (πρόσωπο με κάποιο

³¹⁴ İNALCIK, *Ottoman Methods*, 127-129.

³¹⁵ ΑΡΝΑΚΗΣ-ΓΕΩΡΓΙΑΔΗΣ, *Οι Πρώτοι Οθωμανοί*, 164-165.

³¹⁶ IMBER, *The Ottoman Empire*, 87-88.

³¹⁷ GIBBONS, *Η Θεμελίωση*, 63-64. ΒΡΥΩΝΗΣ, *Η Παρακμή*, 316.

³¹⁸ CAHEN, *Futuwwa*, 961-965. SUGAR, *Southeastern Europe*, 12.

³¹⁹ ΑΡΝΑΚΗΣ-ΓΕΩΡΓΙΑΔΗΣ, *Οι Πρώτοι Οθωμανοί*, 153-159. İNALCIK, *Η Οθωμανική Αυτοκρατορία*, 261. ΒΡΥΩΝΗΣ, *Η Παρακμή*, 350-354.

κύρος) ο οποίος είχε διάφορες αρμοδιότητες που αφορούσαν την λειτουργία και την οικονομική δραστηριότητα της συντεχνίας³²⁰. Οι ηγέτες τους διαδραμάτιζαν τον ρόλο του κυβερνήτη των πόλεων αντικαθιστώντας την κρατική εξουσία, φέρνοντας εις πέρας όλα τα διοικητικά καθήκοντα³²¹. Ανάλογα με τον κλάδο στον οποίον ήταν οργανωμένη η κάθε συντεχνία, είχε και το δικό της σημείο συνάθροισης (*ζαβιγιέ*) και δραστηριοποιούνταν στις πόλεις της Μ. Ασίας ήδη από το δεύτερο μισό του 13ου αι.³²². Ο Αρνάκης εκτιμά πως η ανάμιξη τους στα οθωμανικά πράγματα πρέπει να τοποθετηθεί μετά το 1290 ενώ ο Giese βασιζόμενος στον Ασικπασαζαντέ που τους αποκαλεί *αχιγιάν-ι ρούμ* και στις αναφορές του σε ονόματα Αχήδων στο στενό κύκλο του Οσμάν και του Ορχάν, τους αποδίδει τα εύσημα για τις πρώτες μεγάλες κατακτήσεις των Οθωμανών³²³.

Την περίοδο που ο Ίμπν Μπατούτα επισκέφτηκε το εμιράτο όταν εκείνο βρισκόταν σε προ-παρασκευαστικό ακόμα στάδιο, οι Αχήδες ασκούσαν πολιτική επιρροή όντας φορείς της εξουσίας, καθώς παρουσιάζονται να κυκλοφορούν οπλισμένοι και να ασκούν ουσιαστικά καθήκοντα πολιτοφυλακής, σύμφωνα πάντα με τα όσα διηγείται ο ίδιος³²⁴. Οι συντεχνίες των Αχή πέρα από επαγγελματικό είχαν και έντονο στρατιωτικό χαρακτήρα, όπως διαπιστώνει ο Wittek, που αναγνωρίζει στα πρόσωπα τους φορείς του *Γαζά* και θεωρεί πως τόσο η δομή και το καταστατικό τους, με την τελετή μύησης, όπως και η ιδεολογική κατεύθυνση της οργάνωσης, προέκυψαν από τον ευρωπαϊκό ιπποτισμό³²⁵. Η σημασία τους ως παράγοντας σταθερότητας διαφαίνεται και από την επιμονή των εμίρηδων να συντηρήσουν αναλλοίωτη την ιεραρχία τους, γνωρίζοντας πως οποιαδήποτε κρατική παρέμβαση ήταν ικανή να προκαλέσει αντιδράσεις και να προξενήσει χάος, μια κατάσταση τελείως ασύμφορη για τα κρατικά ταμεία που θα κινδύνευαν να χάσουν τους πόρους τους από τις εισφορές των συντεχνιών³²⁶.

Ακόμα και αν δεχτούμε την επιχειρηματολογία που θέλει την Αδελφότητα των Αχή να είναι εκείνη που διαμόρφωσε τελικά τις συνθήκες της εγκαθίδρυσης της οθωμανικής πολιτείας, δεν είναι δυνατόν να πιστέψουμε πως κάτι τέτοιο κατέστη εφικτό χωρίς την αρωγή του γηγενούς

³²⁰ TAESCHNER, Akhi, 321-323, ΒΡΥΩΝΗΣ, *Η Παρακμή*, 351. BATTUTAH, *The Travels*, 103.

³²¹ SUGAR, *Southeastern Europe*, 53.

³²² KÖPRÜLÜ, *Οι Απαρχές*, 222-224.

³²³ ΑΡΝΑΚΗΣ-ΓΕΩΡΓΙΑΔΗΣ, *Οι Πρώτοι Οθωμανοί*, 161-163. Ο Ασικπασαζαντέ αναφέρει κάποιον Αχή Χασάν που έλαβε μέρος στην πολιορκία της Προύσας και ήταν ανιψιός του πεθερού του Οσμάν, Εντεμπαλή. Βλ. ΖΑΧΑΡΙΑΔΟΥ, *Ιστορία και Θρύλοι*, 160-161.

³²⁴ İNALCIK, *Η Οθωμανική Αυτοκρατορία*, 267. BATTUTAH, *The Travels*, 104.

³²⁵ WITTEK, *Η Γένεση*, 61-62.

³²⁶ İNALCIK, *Η Οθωμανική Αυτοκρατορία*, 267. SUGAR, *Southeastern Europe*, 18-19.

πληθυσμού, όπως υποστηρίζει ο Αρνάκης. Επιπλέον καθ' όλον τον 14ο και τον αμέσως επόμενο αι. έφτασαν στη Βιθυνία ισλαμιστές λόγιοι και σοφοί από τα αστικά κέντρα του πρώην σουλτανάτου και τα πρόσωπα αυτά, υπό την αιγίδα των Αχρή, συνέβαλαν τα μέγιστα στη διδασκαλία και διάδοση του Ισλάμ. Σε κάθε περίπτωση όπως και αν προχώρησε τελικά η διαδικασία θεμελίωσης του οθωμανικού κράτους και όσοι φορείς ενδεχομένως να συμμετείχαν σε αυτή, πρόκειται αναμφισβήτητα για μια συλλογική προσπάθεια που εν τέλει ευδοδώθηκε και με αξιοζήλευτη ταχύτητα και προσαρμοστικότητα οι Οθωμανοί έδρεψαν τους καρπούς της, αποτινάσσοντας τον χαρακτηρισμό του νομά και αποκτώντας την ιδιότητα του αστού³²⁷.

3.2 Η επικράτηση του Ισλάμ

Όσο αντίθετο και αν ήταν το οθωμανικό κράτος απέναντι στον προσηλυτισμό, εντούτοις τίποτα δεν αποκλείει το ενδεχόμενο να ασκούσαν προσηλυτιστικές πρακτικές και κηρύγματα στην επικράτεια του. Ιδιαίτερα στην ύπαιθρο και στις παραμεθόριες περιοχές όπου η επιρροή της κεντρικής διοίκησης ήταν λιγότερο αισθητή, συνέχισε να διεξάγεται με αμείωτη ένταση η μάχη για την επικράτηση του Ισλάμ, ένας αγώνας που είχε ήδη ξεκινήσει από τον προηγούμενο αιώνα. Κύριοι φορείς και εκφραστές αυτής της προσηλυτιστικής προπαγάνδας έγιναν οι δερβίσηδες με το ιεραποστολικό τους έργο³²⁸. Λειτουργώντας ως μέλη μιας αδελφότητας, επιχειρούσαν να φέρουν τους άπιστους στον ορθό δρόμο, συμπεριφερόμενοι ως ιεραπόστολοι του Ισλάμ. Στην προσπάθειά τους να γίνουν αρεστοί στους χριστιανούς και να άρουν τις αναστολές τους, με σύμμαχο τον διάλογο, άρχισαν να τους απαριθμούν ένα-ένα τα κοινά που είχαν μεταξύ τους οι δύο θρησκείες (θρησκευτικός συγκρητισμός). Μέσω της ευρηματικότητας των επιχειρημάτων τους φιλοδοξούσαν να τους δουν να απαρνούνται την πίστη τους, ενώ αποτάθηκαν και στο συναίσθημα των απλών αυτών ανθρώπων, χρησιμοποιώντας μεθόδους προσέγγισης που περιλάμβαναν τη μουσική και το χορό, ώστε να αποκτήσουν αμεσότητα στη μεταξύ τους επικοινωνία, κάτι που διευκολύνθηκε έπειτα από την τριβή τους με τοπικά ιδιώματα³²⁹.

Πολύ γρήγορα οι δερβίσηδες απέκτησαν τεράστια επιρροή στην καθημερινότητα των ανθρώπων που κατοικούσαν στα σύνορα, με τους τελευταίους να αρχίζουν να βλέπουν στα πρόσωπά αυτά τους πνευματικούς τους ταγούς. Δεν είναι κρυφό άλλωστε πως υπήρχε η πεποίθηση

³²⁷ ΑΡΝΑΚΗΣ-ΓΕΩΡΓΙΑΔΗΣ, *Οι Πρώτοι Οθωμανοί*, 163-164.

³²⁸ MACDONALD, Darwish, 164-165. SUGAR, *Southeastern Europe*, 53-54.

³²⁹ VRYONIS, *Nomadization and Islamization*, 64.

ότι οι δερβίσηδες διέθεταν μαγικές ικανότητες, με αποτέλεσμα ο απλός λαός να τους θεωρεί θαυματουργούς μάγους, ικανούς να πραγματοποιήσουν κάθε λογής θαύματα. Σύμφωνα με τις λαϊκές δοξασίες μπορούσαν να πάρουν την μορφή που επιθυμούσαν, είχαν απεριόριστη δύναμη και πελώριο κορμί. Άλλοτε παρουσιάζονται ως ερημίτες μοναχοί με υπερφυσικές δυνάμεις, ικανοί να εξημερώσουν άγρια θηρία και άλλοτε ως πολεμιστές που εμψύχωναν τον στρατό πριν από τη μάχη και έφερναν εις πέρας κατά τη διάρκειά αυτής ηρωικά ανδραγαθήματα μόνο με τη δύναμη του πνεύματος³³⁰. Χαρακτηριστικά ο Οθωμανός χρονικογράφος και περιηγητής Εβλιγιά (17ος αι.) στη διήγησή του κατονομάζει κάποιον δερβίση που στη πολιορκία της Προύσας επέβαινε σε ένα άγριο ελάφι (ιερό ζώο)³³¹.

Επιπλέον το γεγονός πως οι δερβίσηδες των συνόρων δεν ήταν ορθόδοξοι ισλαμιστές, διευκόλυνε τη χρήση μεθόδων που αντέβαιναν την καθεστηκυία λογική. Μακριά από την επιτήρηση της κεντρικής διοίκησης οι μυστικιστές δερβίσηδες βρήκαν πρόσφορο έδαφος για να διαδώσουν τις θεολογικές θέσεις τους³³². Άλλωστε οι λαοί των συνόρων βρίσκονταν σε μια συνεχή διαμάχη με την κεντρική εξουσία, αισθανόμενοι προφανώς απομονωμένοι και καταφανώς αδικημένοι από την πολιτική των κρατούντων. Το χαμηλό τους μορφωτικό επίπεδο ήταν αυτό που κατέστησε εφικτή την επιβολή των δερβίσηδων, των συχνά αναφερόμενων ως «μπαμπαϊ» πάνω τους και την αποδοχή των αιρετικών τους κηρυγμάτων, που στην ουσία δεν ήταν τίποτε άλλο παρά κατάλοιπα σαμανιστικών εθιμοτυπικών που αντέβαιναν τελείως το δόγμα της επίσημης θρησκείας³³³. Το κλίμα πόλωσης που είχε δημιουργηθεί εκφράστηκε από εκτεταμένες λαϊκές εξεγέρσεις με κυριότερη εκείνη του Μπαμπά Ισάκ το 1241, η οποία όμως καταπνίγηκε από την σελτζουκική ηγεσία με τους μπαμπαϊ δερβίσηδες να καταφεύγουν στα δυτικά σύνορα, στο πλευρό των εμίρηδων³³⁴.

Σε σύντομο χρονικό διάστημα η Μ. Ασία μετατράπηκε σε θύλακα μυστικιστικών ταγμάτων και ιδεολογιών μέσα από τις οποίες γεννήθηκε ο σιϊτισμός ως μια ρηξικέλευθη πολιτική εκδήλωση απέναντι στην αδιαλλαξία και τον ολοκληρωτισμό της κεντρικής εξουσίας και του συνυπάρχοντος Ισλάμ³³⁵. Ο Kōrprülü κάνει λόγο για συνένωση παγανιστικών εθίμων και εξτρεμιστικού σιϊτισμού, υπό το κάλυμμα του σουφιτισμού και ορισμένων τοπικών παραδόσεων. Με αυτήν την ανάγνωση ο Καφάνταρ διαφωνεί κάθετα, υποστηρίζοντας ότι δεν είναι επαρκής για

³³⁰ ΒΡΥΩΝΗΣ, *Η Παρακμή*, 326-327. HASLUCK, *Christianity and Islam*, 1, 280-282.

³³¹ HASLUCK, *Christianity and Islam*, 1, 241.

³³² ΚΑΦΑΔΑΡ, *Ανάμεσα σε Δύο Κόσμους*, 149.

³³³ İNALCIK, *Η Οθωμανική Αυτοκρατορία*, 318. ΒΡΥΩΝΗΣ, *Η Παρακμή*, 329.

³³⁴ İNALCIK, *Η Οθωμανική Αυτοκρατορία*, 318-319.

³³⁵ ΣΤΟ ΙΔΙΟ, 324-326.

να αποτυπώσει το δυσδιάκριτο κλίμα που επικρατούσε στη Μ. Ασία του 13^{ου} και 14^{ου} αιώνα, κάτι το οποίο δεν μπορεί να αποτυπωθεί εξολοκλήρου στο δίπολο σουνιτισμού και σιιτισμού³³⁶. Διαπιστώνει επίσης πως είναι λάθος να χαρακτηρίζεται με τέτοια ευκολία ως ετερόδοξο οτιδήποτε δεν συμφωνεί με την καθεστηκυία ορθοδοξία βασιζόμενος στο ότι αυτή η δογματική διαφωνία ελάχιστα απασχολούσε τους μουσουλμάνους της εποχής³³⁷.

Είναι γνωστό ότι οι πρώτοι εκφραστές του σιιτισμού βρέθηκαν στο Ικόνιο από την Περσία στα χρόνια του Αλαεντίν Α΄. Ένας εξ' αυτών αναδείχτηκε σε μια από τις σπουδαιότερες πνευματικές προσωπικότητες του 13ου αι. Πρόκειται για το μυστικιστή ποιητή και ιεραπόστολο του σιισμού, Μεβλανά Τζελαλεντίν Ρουμί (1207-1273), ιδρυτή του τάγματος των Μεβλεβήδων³³⁸. Η διδασκαλία του περιλάμβανε τον εκστατικό χορό (*σεμάς*)³³⁹, ενώ τα έντονα κηρύγματα του προξενούσαν μέθη στο ποίμνιό του. Οι σύγχρονοί του τον αποκαλούσαν άγιο και ήταν μαγεμένοι από τη λαμπρότητα του πνεύματός και της ενάρετης προσωπικότητάς του, ενώ πολλοί ετερόδοξοι πήραν την απόφαση να μεταστραφούν. Οι Μεβλεβήδες παραδοσιακά επέδειξαν ιδιαίτερη ανεκτικότητα απέναντι στους χριστιανούς, τακτική που εφάρμοσαν και στις σχέσεις τους με τους πιστούς και άλλων θρησκειών. Ο Μεβλανά που γνώριζε τα ελληνικά, αναγνώριζε τον Χριστό ως σημαντικότερο προφήτη, μια θέση που ερχόταν σε πλήρη αντιδιαστολή με την ισχύουσα σουννιτική αντίληψη³⁴⁰. Επίσης πίστευε ότι οι Βυζαντινοί είχαν ξεχωριστή θέση στα πλάνα του, γι' αυτό και άνοιξε διαύλους επικοινωνίας μαζί τους επιδιώκοντας να τους πείσει να προσχωρήσουν στο Ισλάμ³⁴¹. Στην είδηση του θανάτου του χριστιανού, εβραίοι και μουσουλμάνοι συγκεντρώθηκαν πενθώντας όλοι μαζί³⁴². Ακριβώς δίπλα στον τάφο του στο Ικόνιο κείται η σωρός του χριστιανού επιστήθιου φίλου του Μεβλανά³⁴³. Στην πρωτεύουσα του τότε σουλτανάτου και κέντρο του τάγματος λειτουργούσαν τέσσερα ιερά που τα

³³⁶ KÖPRÜLÜ, *Οι Απαρχές*, 239-240. JUYNBOLL & BROWN, Sunna, 878-881. MADELUNG, Shia, 420-424. KAFADAR, *Ανάμεσα σε Δύο Κόσμους*, 152-156.

³³⁷ BAUSANI, Djalal al-Din Rumi, 393-397. KAFADAR, *Ανάμεσα σε Δύο Κόσμους*, 152-156.

³³⁸ HASLUCK, *Christianity and Islam*, 1, 167. ΒΡΥΩΝΗΣ, *Η Παρακμή*, 338.

³³⁹ ΒΡΥΩΝΗΣ, *Η Παρακμή*, 339-340. Ο σεμάς, γνωστός και ως ο χορός των περιστρεφόμενων δερβίσηδων, προσομοίαζε την κίνηση των ουράνιων σωμάτων και έφτανε τους συμμετέχοντες στην απόλυτη έκσταση και ήταν το σήμα κατατεθέν των Μεβλεβήδων. Βλ. INALCIK, *Η Οθωμανική Αυτοκρατορία*, 342.

³⁴⁰ HASLUCK, *Christianity and Islam*, 2, 371.

³⁴¹ Ο Hasluck δεν ξεχνά να αναφέρει κάποιες μικρές ιστορίες που μαρτυρούν την ιεραποστολική δράση του Μεβλανά ανάμεσα στους χριστιανούς. Βλ. ΣΤΟ ΙΔΙΟ, 372-374. ΒΡΥΩΝΗΣ, *Η Παρακμή*, 342-345.

³⁴² ΒΡΥΩΝΗΣ, *Η Παρακμή*, 345-346. VRYONIS, Nomadization and Islamization, 67-68.

³⁴³ Αν και οι απόψεις γύρω από το ποιο ήταν αυτό το πρόσωπο είναι συγκεχυμένες, εντούτοις όλα συνηγορούν στο ότι ήταν χριστιανός. Βλ. HASLUCK, *Christianity and Islam*, 2, 375.

επισκέπτονταν αμφότεροι χριστιανοί και μουσουλμάνοι, στα πλαίσια της πολιτικής επιδίωξης του σουλτάνου να συγκεραστούν οι θρησκευτικές διαφορές μεταξύ των υπηκόων, προάγοντας ένα κλίμα συμβιβασμού και συνεννόησης³⁴⁴. Ο Μεβλεβισμός απέκτησε μεγάλη απήχηση με τεκκέδες του να αναπτύσσονται σε ολόκληρη την οθωμανική επικράτεια³⁴⁵. Οι Μεβλεβήδες συνέχισαν τη δράση τους με συναθροίσεις στις αγορές των πόλεων και οι μυστικιστικοί χοροί και οι ακατάληπτες δοξασίες συνέχισαν να αποτελούν αναπόσπαστο κομμάτι της διδασκαλίας τους, που είχε απήχηση σε ευρύτερα κοινωνικά στρώματα, προσελκύοντας ανθρώπους από διάφορους επαγγελματικούς χώρους, όπως βιοτέχνες, εμπόρους, αρτοποιούς, ελαιοχρωματιστές, ξυλουργούς, χρυσοχόους κ.α.³⁴⁶.

Τον 14ο αι. ως συνέχεια του μπαμπαϊσμού ιδρύθηκε το τάγμα των Μπεκτασήδων με πρωτεργάτη τον Χατζή Μπεκτάς. Οι ακόλουθοί του τα χρόνια της ίδρυσης του οθωμανικού κράτους έδρασαν στη συνοριακή ζώνη με τη Βυζαντινή Αυτοκρατορία, διατρανώνοντας την πίστη τους στους χριστιανούς και μετατρέποντας τις εκκλησίες σε τζαμιά³⁴⁷. Ο Χατζή Μπεκτάς παρουσιάζεται από τον Εβλιγιά ως ιεραπόστολος και πολεμιστής ο οποίος στα χρόνια του Ορχάν είχε συμμετάσχει ενεργά στην πολιορκία της Προύσας προτού ιδρύσει εφτακόσιους τεκκέδες, έναν σε κάθε πόλη που είχε κατακτηθεί³⁴⁸. Αργότερα το όνομά του συνδέθηκε με την ίδρυση του σώματος των Γεντισάρων. Ο θρύλος υποστηρίζει ότι ο Ορχάν είχε στείλει το ένα δέκατο των σκλάβων που του αναλογούσαν, στον Χατζή Μπεκτάς για να τους ευλογήσει και εκείνος ακουμπώντας τα κεφάλια τους, ευχήθηκε ο Θεός να φέρει καλοτυχία στα νέα στρατεύματα (“yeni sheri”), απ’ όπου προκύπτει και η ονομασία γενίτσαροι³⁴⁹. Βέβαια πρέπει να πούμε ότι ενώ η συγκεκριμένη προσθήκη είναι μεταγενέστερη (δεύτερο μισό 16ου αι.) και οι πρώιμες πηγές δεν αναφέρουν καν την ύπαρξη του τάγματος, το οποίο φαίνεται να πρωτοσυστάθηκε στα χρόνια ενός εκ των Μουράτ Α΄ ή Β΄, εικάζεται πως οι πρώτοι σουλτάνοι είχαν στη διάθεσή τους μια φρουρά απαρτιζόμενη από σκλάβους³⁵⁰. Τέλος οποιαδήποτε σύνδεση του Χατζή

³⁴⁴ ΣΤΟ ΙΔΙΟ, 377-378.

³⁴⁵ İNALCIK, *Η Οθωμανική Αυτοκρατορία*, 340-342.

³⁴⁶ VRYONIS, *Nomadization and Islamization*, 65.

³⁴⁷ KÖPRÜLÜ, *Οι Απαρχές*, 248. ΒΡΥΩΝΗΣ, *Η Παρακμή*, 328-337.

³⁴⁸ Ο Ασικπασαζαντέ από μεριάς του αρνείται οποιαδήποτε σύνδεση του Χατζή Μπεκτάς με τον Ορχάν. Βλ. HASLUCK, *Christianity and Islam*, 2, 488.

³⁴⁹ Ο θρύλος αυτός βέβαια αναπαράχθηκε δύο αιώνες μετά τα γεγονότα (β΄ μισό του 16ου αιώνας). HASLUCK, *Christianity and Islam*, 2, 483.

³⁵⁰ ΣΤΟ ΙΔΙΟ, 486, 490-493.

Μπεκτάς με τον Ορχάν πρέπει να θεωρηθεί σε μύθος που είχε ως σκοπό την αναγόρευση του Χατζή Μπεκτάς σε προστάτη των Γενιτσάρων³⁵¹.

Εν μέσω όλων αυτών των διεργασιών που συνέβαλλαν σημαντικά στην επιβολή του Ισλάμ, έλαβε χώρα ένα περιστατικό που είναι ικανό από μόνο του να μας προσφέρει ικανοποιητικές απαντήσεις στα ερωτήματα που εγείρονται γύρω από το κλίμα που είχε διαμορφωθεί μεταξύ κατακτητών και κατακτημένων. Το 1354 ο άγιος Γρηγόριος Παλαμάς, αρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης (1347-1360) και θεωρητικός του Ησυχασμού, όταν ταξίδευε με πλοiάριο προς την Κωνσταντινούπολη αποδεχόμενος την πρόσκληση του αυτοκράτορα για να επιλύσει την θρησκευτική έριδα, πιάστηκε αιχμάλωτος από τους Οθωμανούς και αφηγείται στις επιστολές του όσα του συνέβησαν στο διάστημα της αιχμαλωσίας του³⁵². Στις επιστολές αυτές διασώζονται χρήσιμες πληροφορίες που για την πρώιμη οθωμανική κοινωνία και τη θέση που κατείχαν οι Έλληνες σε αυτή, ενώ γίνεται και ιδιαίτερη αναφορά στον τρόπο που η ισλαμική θρησκεία επηρέασε τον χριστιανικό κόσμο τα χρόνια εκείνα³⁵³.

Στην επιστολή του προς τους Θεσσαλονικείς, εξιστορεί το πως εκείνος και το υπόλοιπο πλήρωμα έπεσαν στα χέρια των Οθωμανών όταν επιχείρησαν να προσαράξουν στην Καλλίπολη. Φεύγοντας από εκεί οδηγήθηκαν στη Λάμψακο³⁵⁴, όπου ενώ έγιναν δεκτοί με μεγάλο ενθουσιασμό από τον χριστιανικό πληθυσμό, έπεσαν θύματα άσχημης μεταχείρισης από τους εξοργισμένους μουσουλμάνους που θέλησαν να λιντσάρουν τον Παλαμά και την ακολουθία του, υβρίζοντας και περιγελώντας τη χριστιανική πίστη. Ο αρχιεπίσκοπος σημειώνει πως οι συμπεριφορές αυτές δεν του προξένησαν καμιά εντύπωση, διότι αντιλαμβανόταν πως είχε απέναντί του ανθρώπους που θεωρούσαν τον πόλεμο, τις λεηλασίες, τις καταστροφές, τη δουλεία, την πορνεία, τη μοιχεία και τον σοδομισμό, θεάρεστες πράξεις³⁵⁵. Εκείνα τα χρόνια άλλωστε (μεταξύ 1347-1369) κήκε ζωντανός στα Μελλάγγεια από τους Οθωμανούς ο άγιος Θεόδωρος ο Νέος, επειδή είχε το θάρρος να ομολογήσει την πίστη του³⁵⁶.

³⁵¹ ΣΤΟ ΙΔΙΟ, 493.

³⁵² ΠΑΛΑΜΑΣ, Έπιστολή, 7-21. ΒΡΥΩΝΗΣ, *Η Παρακμή*, 379-380.

³⁵³ GEORGIADIS-ARNAKIS, Gregory Palamas among the Turks, 104.

³⁵⁴ Lampsakos: *TIB* 13, 722-726.

³⁵⁵ ΠΑΛΑΜΑΣ, Έπιστολή, 8-11.

³⁵⁶ BAYRI, Warriors Martyrs, 115-119.

Έπειτα, οι απαγωγείς τους μετέφεραν στις Πηγές, όπου δέχτηκαν τη φιλοξενία του εταιρ-
ειάρχη Μαυροζούμη³⁵⁷, με τον Παλαμά να κηρύττει στην εκκλησία προσπαθώντας να ανα-
πτερώσει το καταρρακωμένο ηθικό των ανθρώπων που είχαν απωλέσει την ελευθερία τους³⁵⁸.
Μετά το πέρας τριών μηνών μεταφέρθηκαν στην Προύσα, πρωτεύουσα του εμιράτου, όπου
για ακόμα μια φορά ο Παλαμάς συγκέντρωσε πάνω του το ενδιαφέρον, καθώς δεν ήταν λίγοι
εκείνοι που θέλησαν να συνομιλήσουν μαζί του. Τότε επισκέφθηκαν τη θερινή κατοικία του
Μέγα Εμίρη, όπως αναφέρει τον Ορχάν και γνώρισαν τον εγγονό του Ισμαήλ, με τον οποίον ο
Παλαμάς συζήτησε σε φιλικό κλίμα απαντώντας πρόθυμα σε θεολογικής και όχι μόνο φύσεως
ερωτήματα³⁵⁹. Κατόπιν εντολής του ηγεμόνα μετέβησαν σε γειτονική πόλη, όπου διέμεναν σε
ένα κτήριο φιλοξενίας Βυζαντινών πρεσβευτών. Ο Ορχάν που αντιμετώπιζε πρόβλημα με το
συκώτι ζήτησε από τον γιατρό του, Ταρωνίτη να κρατήσει τα πρακτικά από τα όσα έμελλε να
συζητηθούν μεταξύ του Παλαμά και των Χιόνων, θεωρητικών του Ισλάμ, τους οποίους ο Πα-
λαμάς χαρακτηρίζει άκρως προκλητικούς και αναιδείς³⁶⁰.

Από τις σημειώσεις του Ταρωνίτη μαθαίνουμε ότι η συζήτηση επικεντρώθηκε σε θεολογικά
ζητήματα που αφορούσαν την Αγία Τριάδα, την αγνότητα της Παρθένου, την ανάσταση του
Κυρίου, την αναγνώριση του Ιησού ως προφήτη, την περιτομή του Χριστού, τη λατρεία των
εικόνων κ.α. Πρόθεση των Χιόνων ήταν να γεφυρώσουν το χάσμα μεταξύ των δύο θρησκειών
εφαρμόζοντας την πρακτική του θρησκευτικού συγκρητισμού. Όμως ο Παλαμάς αντέκρουσε
όλες τους τις θέσεις, χρησιμοποιώντας εδάφια της Καινής Διαθήκης για να ενισχύσει την πι-
στότητα των επιχειρημάτων του, πράγμα που προκάλεσε το μένος ενός εξ' αυτών, ο οποίος
μάλιστα δε δίστασε να χειροδικήσει κατά του αρχιεπισκόπου, πράξη που αποδοκιμάστηκε από
τους υπόλοιπους και κρίθηκε αξιόποινη από τον Ορχάν, που προχώρησε στην παραδειγματική
του τιμωρία³⁶¹.

Ωστόσο το ταξίδι του αιχμάλωτου Παλαμά δεν είχε τελειώσει ακόμα, με τον ίδιο να οδηγεί-
ται στη πορεία στη Νίκαια. Σε έναν από τους περιπάτους του στους δρόμους της πόλης παρα-
κολούθησε την τέλεση ενός ενταφιασμού από έναν ιμάμη, με τον οποίον εξέφρασε την επιθυ-
μία να διαλεχθεί, με τη βοήθεια κάποιου διερμηνέα. Παίρνοντας το λόγο ο Παλαμάς στάθηκε
στη Δευτέρα Παρουσία και τη Μέρα της Κρίσης, ενώ ο ιμάμης αντιπαρέβαλλε την πίστη του

³⁵⁷ Pegai: *TIB* 13, 895-899.

³⁵⁸ ΠΑΛΑΜΑΣ, Έπιστολή, 12.

³⁵⁹ ΣΤΟ ΙΔΙΟ, 12-13.

³⁶⁰ ΣΤΟ ΙΔΙΟ, 13-14.

³⁶¹ GEORGIADIS-ARNAKIS, Gregory Palamas among the Turks, 108-109.

ότι η εξάπλωση του Ισλάμ δεν θα μπορούσε να καταστεί εφικτή χωρίς τη θεϊκή πρόνοια, με τον Παλαμά να του επιστρέφει το επιχείρημα, λέγοντάς του πως ο Μωάμεθ προχώρησε σε μια βίαιη επιβολή, σε αντίθεση με το Χριστό που κήρυξε το μήνυμα της αγάπης. Στο άκουσμα αυτό, το ακροατήριο άρχισε να τον αποδοκιμάζει και ο Παλαμάς αναγκάστηκε να κλείσει την τοποθέτησή του σκεπτόμενος σιωπηλά τα λόγια του Ευαγγελίου που προμήνυαν τη Μέρα της Κρίσεως³⁶². Στο τελευταίο μέρος της επιστολής του ο Παλαμάς απευθύνεται στους συμπατριώτες του Θεσσαλονικείς ευχόμενος υπέρ τους και παροτρύνοντάς τους να διατηρήσουν ακέραιη την πίστη τους στο Θεό³⁶³.

Είναι λοιπόν σαφές ότι η μαρτυρία αυτή του Παλαμά μας μεταφέρει σε μια μεταβατική περίοδο για τη Μ. Ασία³⁶⁴. Τα όσα εξάγονται σε σχέση με τους Οθωμανούς μιλούν για έναν λαό απλοϊκό, με συμπεριφορά συγκαταβατική και ανεκτική. Επιπλέον, με βάση όσα φέρονται να ειπώθηκαν μεταξύ του Παλαμά και των συνομιλητών στις διάφορες συζητήσεις που ανέπτυξαν, φαίνεται πως στην καθημερινή τους ζωή είχαν τη θρησκεία σε εξέχουσα θέση, από την οποία και ο διακαής πόθος τους να αποδείξουν, στα πλαίσια των θεολογικών αντιπαραθέσεων, το προβάδισμα του μωαμεθανισμού έναντι του χριστιανισμού³⁶⁵. Ένα ακόμα στοιχείο που αντλείται από την παραμονή του Παλαμά στην οθωμανική επικράτεια είναι ότι τόσο οι χριστιανοί ιερείς, όσο και ο απλός λαός συνέχιζαν να ασκούν την πίστη τους χωρίς εμπόδια από την οθωμανική διοίκηση. Διαφαίνεται λοιπόν, η ύπαρξη μιας άτυπης συμφωνίας μεταξύ κατακτητών και κατακτημένων³⁶⁶.

Ιδιαίτερη μνεία πρέπει να γίνει στους χαρακτήρες τους οποίους συνάντησε και συναναστράφηκε μαζί τους στο ταξίδι του. Ειδικότερα όσον αφορά τον νεαρό εγγονό του Ορχάν Ισμαήλ, δίνεται η εντύπωση ενός νέου εξαιρετικά μορφωμένου, με πάθος για τη γνώση και άκρως διαλλακτικό. Από την άλλη, τα παραδείγματα δύο χριστιανών, του εκτελούντα χρέη προσωπικού ιατρού του Ορχάν Ταρωνίτη και του εταιρειάρχη Μαυροζούμη που φαίνεται πως διατηρούσε ακόμα το αξίωμα του, καθιστούν πέρα για πέρα σαφή την αφομοιωτική διάθεση που επέδειξαν οι Οθωμανοί προς τους χριστιανούς που αποφάσισαν με πλήρη συνείδηση να παραμείνουν στις εστίες τους και να μην ακολουθήσουν το δρόμο της μετανάστευσης, αφού τους επέτρεψαν να διατηρήσουν την πίστη και τα έθιμά τους, συμβιώνοντας αρμονικά³⁶⁷.

³⁶² ΠΑΛΑΜΑΣ, Έπιστολή, 15-19.

³⁶³ ΣΤΟ ΙΔΙΟ, 20-21.

³⁶⁴ GEORGIADIS-ARNAKIS, Gregory Palamas among the Turks, 116.

³⁶⁵ ΣΤΟ ΙΔΙΟ, 114.

³⁶⁶ BAYRI, Warriors Martyrs, 120.

³⁶⁷ GEORGIADIS-ARNAKIS, Gregory Palamas among the Turks, 115.

Βέβαια δεν μπορούμε να αγνοήσουμε τη μισαλλόδοξη επίθεση που υπέστη ο Παλαμάς, όταν δέχτηκε τους προπηλακισμούς και τις βιαιότητες από μαινόμενους μουσουλμάνους κατά την είσοδό του στη Λάμψακο. Το συγκεκριμένο όμως περιστατικό μπορεί να εξηγηθεί αν λάβουμε υπόψη πως η Λάμψακος υπήρξε μια παραμεθόριος περιοχή προσφάτως κατεκτημένη, παράγοντας που δικαιολογεί το έκρυθμο κλίμα που επικρατούσε εκεί³⁶⁸. Ο γαζάς ήταν η ιδεολογία εκείνη κάτω από την οποία ομογενοποιήθηκαν και κατάφεραν να συνυπάρξουν ετερόκλητα στοιχεία, όπως ήταν οι πλιατσικολόγοι, οι δερβίσηδες, οι φύλαρχοι και οι εξωμότες και σε καμία περίπτωση δεν έλαβε ποτέ τη μορφή του αναγκαστικού προσηλυτισμού, όπως επίτασσε το ορθόδοξο δόγμα (σουννά). Γι' αυτό και ήταν ιδιαίτερα δημοφιλής στις παραμεθόριες περιοχές μακριά από την επίβλεψη της εξουσίας³⁶⁹.

Συνοψίζοντας παρατηρούμε ότι εφαρμόστηκαν ανά περιόδους διάφορες πρακτικές και παραχωρήθηκαν κάθε λογής κίνητρα (οικονομικά, κοινωνικά, επαγγελματικά), για να επιτευχθεί ομαλώς ο προσηλυτισμός, ένα εγχείρημα που επιχειρήθηκε σε όλη τη Μ. Ασία και που τα αποτελέσματά του άρχισαν να γίνονται πραγματικά αισθητά κατά τον 15ο αι. Ενώ αρχικά ο νομαδικός τρόπος ζωής επέφερε μοιραία την αποσταθεροποίηση της κοινωνίας, η επικράτηση της ισλαμικής θρησκείας στη συνέχεια λειτούργησε ως ο συνεκτικός ιστός, που αποκατέστησε την τάξη και την κρατική οργάνωση³⁷⁰. Η ρήση του Ίμπν Χαλντούν σύμφωνα με την οποία: «Ένα έθνος που έχει υποταχθεί από ένα άλλο είναι απλώς θέμα χρόνου να εξαφανιστεί γρήγορα», δεν θα μπορούσε να είναι ακριβέστερη.³⁷¹

³⁶⁸ ΣΤΟ ΙΔΙΟ, 116.

³⁶⁹ ΚΑΦΑΔΑΡ, *Ανάμεσα σε Δύο Κόσμους*, 278.

³⁷⁰ VRYONIS, *Nomadization and Islamization*, 70.

³⁷¹ ΣΤΟ ΙΔΙΟ, 62. ΒΡΥΩΝΗΣ, *Η Παρακμή*, 360.

Συμπεράσματα

Οι Οθωμανοί ήταν ένας νομαδικός λαός ο οποίος εμφανίστηκε στη Μ. Ασία στα μέσα του 13ου αι. σε μια εποχή που η εξουσία των Σελτζούκων κατέρρεε, εξαιτίας της επιβολής των Μογγόλων. Λόγω της καλής τους σχέσης με τους Σελτζούκους τους παραχωρήθηκαν εδάφη στην περιοχή της Βιθυνίας, στα ανατολικά σύνορα της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας. Εκμεταλλεύόμενοι την αποδυνάμωση της συνοριακής άμυνας των Βυζαντινών, που ήταν απόρροια της πολιτικής των πρώτων αυτοκρατόρων της Παλαιολόγειας δυναστείας, μετουσίωσαν την παρουσία τους εκεί με την κατάκτηση πρώτα της υπαίθρου και στη συνέχεια των πόλεων. Η αρχή έγινε μόλις το 1302, όταν με «εθνάρχη» τους Οσμάν, επικράτησαν στη μάχη του Βαφέως έναντι των Βυζαντινών, μια νίκη που λογαριάζεται ως εφалτήριο της ιστορικής τους πορείας και τους επέτρεψε αφενός να αυξήσουν τη στρατιωτική τους δύναμη με γαζήδες, που δελεάστηκαν από την πολεμική λεία και αφετέρου να σφίξουν τον κλοιό γύρω από τις πόλεις της Βιθυνίας, που αποτελούσαν εξαρχής τους αντικειμενικούς τους στόχους³⁷². Το 1326 πρώτη έπεσε η Προύσα, και ακολούθησαν η Νίκαια και η Νικομήδεια, το 1331 και το 1337 αντίστοιχα, ως συνέπεια της ολοκληρωτικής ήττας που υπέστησαν οι Βυζαντινοί στον Πελεκάνο (1329), αυτή τη φορά απέναντι στον υιό του, Ορχάν. Τα μεγαλεπήβολα σχέδια του τελευταίου τον ώθησαν να προωθηθεί στη Θράκη, στη σκιά του εμφυλίου πολέμου που μαινόταν εκείνα τα χρόνια μεταξύ Ιωάννη ΣΤ΄ Καντακουζηνού και Ιωάννη Ε΄ Παλαιολόγου. Ο Οσμάν μπορεί να ήταν ο εμπνευστής του ονείρου της δημιουργίας ενός οθωμανικού κράτους, τα εύσημα όμως για την υλοποίηση του πηγαίνουν δικαιωματικά στο γιο του.

Η μετάβαση της εξουσίας πραγματοποιήθηκε με απόλυτη αρμονία και ο Ορχάν ως ηγέτης των Οθωμανών κατάφερε στο διάστημα μεταξύ 1324 και 1362 να επεκτείνει την επικράτειά του από την Βιθυνία μέχρι τον Ελλήσποντο, τη Θράκη και τις ευρωπαϊκές κτήσεις της αυτοκρατορίας. Η επιτυχία αυτή οφείλεται τόσο στην ικανότητά του να βγαίνει αλώβητος από τα πεδία των μαχών, όσο και στον τρομερό βαθμό ετοιμότητας και αποφασιστικότητας που επιδείκνυε σε κάθε καινούργια πρόκληση. Επιδιώκοντας να αυξήσει τον λαό του του ακολούθησε το παράδειγμα του πατέρα του αντλώντας ανθρώπινο δυναμικό από τα τουρκικά στοιχεία που συνέρρεαν στη χώρα του, απομονώνοντας τους τυχόν αποσταθεροποιητικούς παράγοντες που απειλούσαν την κρατική ενότητα³⁷³. Με την ίδια φιλοδοξία πρόσφερε τη συνεργασία του στους ηττημένους Βυζαντινούς υποσχόμενός τους δίκαιη αντιμετώπιση και διοικητικές θέσεις

³⁷² INALCIK, *Siege of Nicaea*, 95, 97-98.

³⁷³ KÖPRÜLÜ, *Οι Απαρχές*, 255.

στο νεοσύστατο κράτος του. Για όσο εφαρμόζονταν οι πολιτικές του ο λαός του κατάφερε να εξελιχθεί, αποτινάσσοντας το νομαδικό του παρελθόν και αποκτώντας σταδιακά αστική συνείδηση³⁷⁴. Σταδιακά οι χριστιανοί υπήκοοί του με πρώτη την άρχουσα τάξη τους αριστοκράτες, άρχισαν να ασπάζονται το Ισλάμ παρακινούμενοι από τα προνόμια που συνόδευαν τη μεταστροφή τους καθιστώντας τη άκρως συμφέρουσα για το μέλλον των ιδίων και των οικογενειών τους³⁷⁵. Η διαδικασία λοιπόν της αφομοίωσης των Βυζαντινών και της ένταξής τους στον κρατικό μηχανισμό ολοκληρώθηκε μέσα από τη θρησκεία, που ενδυνάμωσε την οθωμανική πολιτεία προσδίδοντάς της σοβαρές αυτοκρατορικές αξιώσεις.

³⁷⁴ VRYONIS, Nomadization and Islamization, 57.

³⁷⁵ ΣΤΟ ΙΔΙΟ, 62.

Γλωσσάρι

Αχής: Αρχηγός της αδελφότητας των Αχήδων που είχε ως πεδίο δράσης της τη Μ. Ασία τα χρόνια της ίδρυσης του οθωμανικού κράτους.

Γαζά: Ιερός πόλεμος του Ισλάμ.

Ζαβιγιές: Ξενώνας φιλοξενίας των δερβίσηδων για τους ταξιδιώτες.

Ζιμιί: Οι μη μουσουλμάνοι υπήκοοι που προστατεύονταν από τον ισλαμικό νόμο.

Ιμάμης: Μουσουλμάνος που εκφωνεί το κάλεσμα για προσευχή από το τζαμί.

Ιμαρέτ: Συγκρότημα δημόσιων κτηρίων.

Μεντρεσές: Εκπαιδευτικό ίδρυμα όπου διδασκόταν το Κοράνι.

Μπαμπάς: Πρεσβύτερος δερβίσης τάγματος.

Μπεηλίκι: Η διοικητική περιφέρεια ενός μπέη (αφέντης).

Σεΐχης: Θρησκευτικός ηγέτης των μουσουλμάνων, αλλά και εκπρόσωπος συντεχνίας.

Σουννά: «Ήθος» και «τάξη», ιδεολογία από την οποία απορρέει το ορθόδοξο Ισλάμ και βασίζεται στα διδάγματα του Μωάμεθ.

Σουφίτης: Ίσως πηγάζει από το ελληνικό σοφός και δηλώνει τον ασκητή του Ισλάμ.

Τεκκές: Δερβισικό μοναστήρι.

Τιμάριο: «Φροντίδα» και «πρόνοια», φέουδο με ετήσιους προσόδους κάτω από είκοσι χιλιάδες άσπρα που παραχωρούνταν σε σπαχήδες με αντάλλαγμα τη στρατιωτική υπηρεσία.

Φουτουβά: «Λεβεντιά» και «μεγαλοψυχία». Ο ηθικός κώδικας που διέπει τα μέλη της αδελφότητας των Αχήδων.

Βραχυγραφίες

<i>BΣ</i>	<i>Βυζαντινά Σύμμεικτα</i>
<i>BSOAS</i>	<i>Bulletin of the School of Oriental and African Studies</i>
<i>Byzantion</i>	<i>Byzantion: Revue Internationale des Etudes Byzantines</i>
<i>BZ</i>	<i>Byzantinische Zeitschrift</i>
<i>DOP</i>	<i>Dumbarton Oaks Papers</i>
<i>EI</i>	<i>The Encyclopedia of Islam (2nd edition)</i>
<i>EME</i>	<i>Εγκυκλοπαίδεια Μείζονος Ελληνισμού</i>
<i>HoW</i>	<i>History of Warfare</i>
<i>HUS</i>	<i>Harvard Ukrainian Studies</i>
<i>IJBSS</i>	<i>International Journal of Black Sea Studies</i>
<i>JAOS</i>	<i>Journal of the American Oriental Society</i>
<i>JTS</i>	<i>Journal of Turkish Studies</i>
<i>MA</i>	<i>Men at Arms</i>
<i>NE</i>	<i>Νέος Ελληνομνημίων</i>
<i>PLP</i>	<i>Prosopographisches Lexikon der Palaiologenzeit</i>
<i>SI</i>	<i>Studia Islamica</i>
<i>Speculum</i>	<i>Speculum</i>
<i>StVen</i>	<i>Studi Veneziani</i>
<i>TM</i>	<i>Travaux et Mémoires</i>
<i>TIB</i>	<i>Tabula Imperii Byzantini</i>
<i>WZKM</i>	<i>Wiener Zeitschrift der Deutschen morgenlandischen Gesellschaft</i>

Βιβλιογραφία

Πηγές

- IBN BATTUTAH, *The Travels of Ibn Battutah*, έκδ. T. Mackintosh-Smith, Λονδίνο 2002.
- ΝΙΚΗΦΟΡΟΣ ΓΡΗΓΟΡΑΣ, *Ιστορία Ρωμαϊκή*, 1-3, έκδ. L. Schopen - I. Bekker (CSHB), Βόννη 1829.
- Ε. ΖΑΧΑΡΙΑΔΟΥ, *Ιστορία και Θρύλοι των Παλαιών Σουλτάνων: 1300-1400*, Αθήνα 1999.
- ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΑΝΤΑΚΟΥΖΗΝΟΣ, *Ιστορίαι*, 1-3, έκδ. L. Schopen (CSHB), Βόννη 1828-1832.
- Ε. ΜΙΚΛΟΣΙΧ & J. ΜÜLLER, *Acta et diplomata graeca medii aevi sacra et profana*, 1, Βιέννη 1860, 183-184, 197-198.
- RAMON MUNTANER, *Chronicle*, μτφ. Lady Goodenough, Λονδίνο 1920-1921.
- ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΠΑΛΑΜΑΣ, Ἐπιστολή ἥν ἐξ Ἀσίας ἀιχμάλωτος ὢν πρὸς τὴν ἑαυτοῦ ἐκκλησίαν ἀπέστειλεν, έκδ. Α. Αδαμαντίου - Σπ. Λάμπρου - Κ. Δυσβουνιώτου, *Νέος Ελληνομνήμων* 16 (1922), τεύχος Α, 7-21.
- ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΠΑΧΥΜΕΡΗΣ, *Συγγραφικαὶ Ἱστορίαι*, 1-4, έκδ. A. Failler, Παρίσι 1984.

Δευτερεύουσα βιβλιογραφία

- Γ. ΑΡΝΑΚΗΣ-ΓΕΩΡΓΙΑΔΗΣ, *Οι Πρώτοι Οθωμανοί: Συμβολή στο πρόβλημα της πτώσης του Ελληνισμού της Μ. Ασίας (1282-1337)*, Αθήνα 2008.
- G. ARNAKIS, Gregory Palamas among the Turks and Documents of His Captivity as Historical Sources, *Speculum* 26 No 1 (1951), 104-118.
- FR. BABINGER, Mikhal-oghlu, *EI* 7, 34-35.
- M.C. BARTUSIS, *The Late Byzantine Army: Arms and Society 1204-1453*, Φιλαδέλφεια 1992.
- A. BAUSANI, Djalal al-Din Rumi, *EI* 2, 393-397.
- I. BELDICEANU-STEINHERR, La conquête d' Adrinople par les Turcs: la pénétration turque en Thrace et la valeur des chroniques Ottomans, *TM* I (1965), 439-461.
- ΣΠ. ΒΡΥΩΝΗΣ, *Η Παρακμή του Μεσαιωνικού Ελληνισμού στη Μ. Ασία και η Διαδικασία Εξισλαμισμού (11ος-15ος Αιώνας)*, Αθήνα 2008.
- SP. VRYONIS, Nomadization and Islamization in Asia Minor, *DOP* 29 (1975), 43-71.
- CL. CAHEN, Futuwwa, *EI* 2, 961-965.
- P. CHARANIS, Internal strife in Byzantium during the fourteenth century, *Byzantion* 15 (1940-1941), 208-230.
- P. CHARANIS, Les Βραχέα Χρονικά Comme Source Historique, *Byzantion* 13 (1938), 335-362.

- J. DENY, Pasha, *EI* 8, 279-281.
- J. FLETCHER, Turco-Mongolian Monarchic Tradition in the Ottoman Empire, *HUS* ¾ (1979-1980), 236-251.
- H.A. GIBBONS, *Η Θεμελίωση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας: Η Ιστορία των Οθωμανών μέχρι τον θάνατο του Βαγιαζήτ Α' (1300-1403)*, μετ. Αλεξάνδρα Κατσώνη, Αθήνα 2008.
- F.W. HASLUCK, *Christianity and Islam under the Sultans*, 1-2, Νέα Υόρκη 1973.
- C. HEYWOOD, The Frontier in Ottoman History: Old Ideas and New Myths, στο *Frontiers in Question: Eurasian Borderlands (700-1700)*, έκδ. D. Power – N. Standen, Λονδίνο 1999, 228-250.
- W. HICKMANN, The Taking of Aydos Castle: Further Considerations on a Chapter from Aşıkpaşazade, *JAOS* 99, No. 3 (1979), 399-407.
- C. IMBER, *The Ottoman Empire, 1300–1650: The Structure of Power*, Νέα Υόρκη 2002.
- C. IMBER, Othman I, *EI* 8, 180-182.
- C. IMBER, Suleyman pasha, *EI* 9, 843-844.
- C. IMBER, The legend of Osman Gazi, στο *The Ottoman Emirate (1300-1389)*, έκδ. E.A. Zachariadou, Πέθυμνο 1993, 67-75.
- C. IMBER, The Origin of the Janissaries, *JTS* 26 (2002), 15-19.
- H. INALCIK, *Η Οθωμανική Αυτοκρατορία: Η κλασική εποχή, 1300-1600*, μετ. Μιχάλης Κοκολάκης, Αθήνα 1995.
- H. INALCIK, Gelibolu, *EI* 2, 983-987.
- H. INALCIK, Osman Ghazi's Siege of Nicaea and the Battle of Bapheus, στο *Halcyon Days in Crete I, a Symposium Held in Rethymnon 11-13 January 1991*, έκδ. E. Zachariadou, Πέθυμνο 1993, 77-99.
- H. INALCIK, Ottoman Methods of Conquest, *SI* 2 (1954), 103-129.
- H. INALCIK, Timar, *EI* 10, 502-507.
- R.C. JENNINGS, Some Thoughts on the Gazi Thesis, *WZKM* 76 (1986), 151-161.
- T.M. JOHNSTONE, Ghazw, *EI* 2, 1055-1056.
- G.H.A. JUYNBOLL & D.W. BROWN, Sunna, *EI* 9, 878-881.
- C. ΚΑΦΑΔΑΡ, *Ανάμεσα σε δύο κόσμους: Η κατασκευή του Οθωμανικού κράτους*, μετ. Α. Αναστασόπουλος, Αθήνα 2008.
- B. ΚΙΤΑΡÇI BAYRI, Warriors Martyrs and Dervishes: Moving Frontiers, Shifting Identities in the Land of Rome (13th – 15th Centuries), *TMM* 119 (2020).
- G. KALDY NAGY, The Holy War (jihād) in the First Centuries of the Ottoman Empire, *HUS* ¾ (1979-1980), 467-473.
- S. KYRIAKIDIS, *Warfare in Late Byzantium*, Λέιντεν - Βοστώνη 2011.

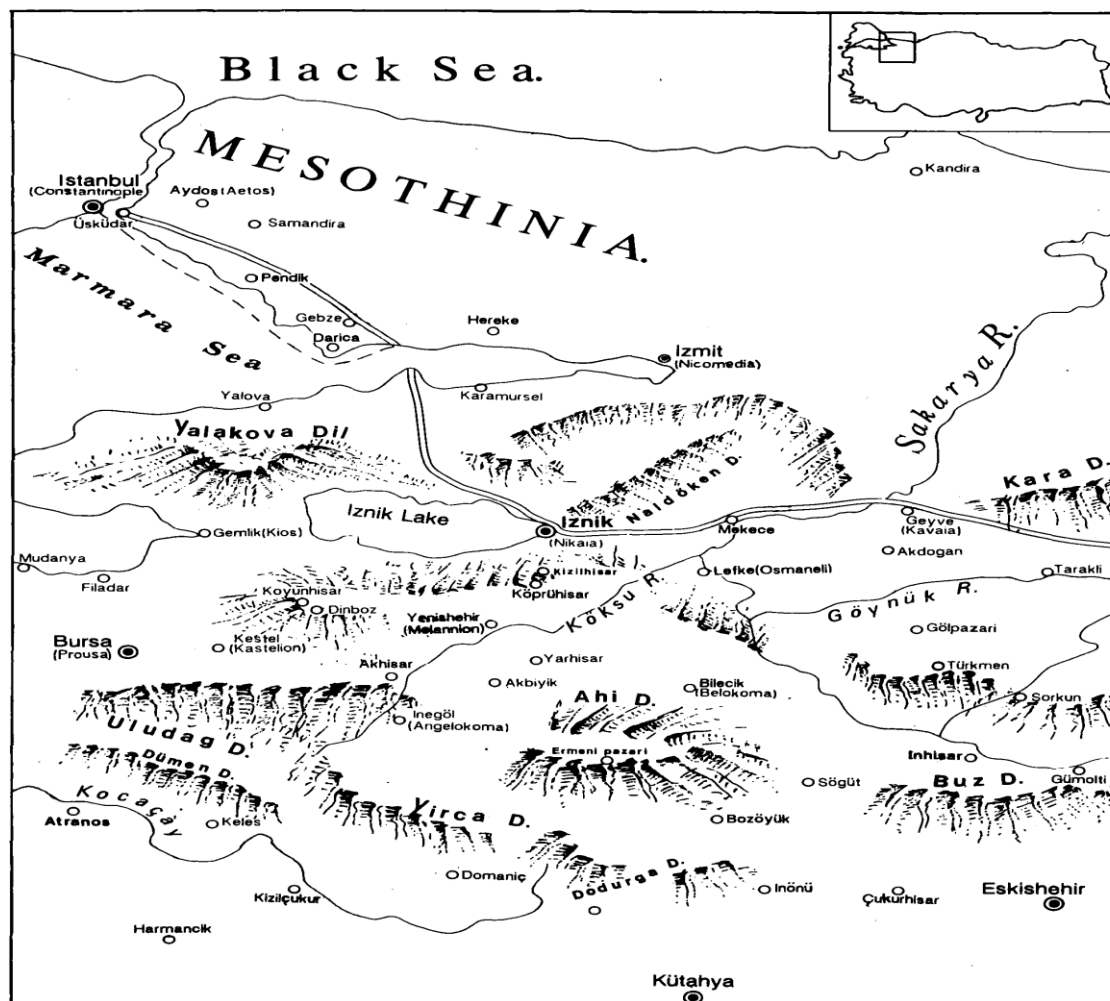
- S. KYRIAKIDIS, The Conduct and Attitudes of Western European Mercenaries in Fourteenth-Century Byzantium, στο *Greece, Rome, Byzantium and Africa: Studies Presented to Benjamin Hendrickx on His Seventy-Fifth Birthday*, έκδ. E. Zacharopoulou - W. J. Henderson, Αθήνα 2016, 495–516.
- S. KYRIAKIDIS, Byzantine Responses to the Battlefield Tactics of the Armies of the Turkoman Principalities: The Battle of Pelekanos (1329), *BZ* 103 (2010), 83-97.
- A. ΚΟΝΤΟΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΥ, Εσωτερικές μεταναστεύσεις στο ύστερο Βυζάντιο(μέσα 13ου- τέλη 14ου αιώνα), *ΒΣ* 27 (2017), 211-238.
- M.F. KÖPRÜLÜ, *Οι απαρχές της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας*, μετ. Στέφανος Παπαγεωργίου, Αθήνα 2001.
- R.P. LINDNER, Anatolia 1300-1451, *Cambridge University Press History of Turkey Vol. 1, Byzantium to Turkey 1071-1453* (2009), 102-129.
- D.B. MACDONALD, Darwish, *EI* 2, 164-165.
- W. MADELUNG, Shia, *EI* 9, 420-424.
- I. MÉLIKOFF, Ghazi, *EI* 2, 1043-1045.
- V.L. MÉNAGE, Ertoghrul, *EI* 2, 710-711.
- V.L. MÉNAGE, *Neshri's History of the Ottomans, the Sources and Development of the Text*, Λονδίνο 1964.
- V.L. MÉNAGE, Some Notes on the Devshirme, *BSOAS* 29 (1966), 64-78.
- K. ΜΟΥΣΤΑΚΑΣ, *Το Βυζάντιο και οι Οθωμανοί 1300-1402*, Αθήνα 2024.
- D.M. NICOL, *The Last Centuries of Byzantium 1261-1453*, Κέιμπριτζ 1993.
- D. NICOLLE, Armies of the Ottoman Turks 1300-1774, *MA* 140 , Οξφόρδη 1983.
- N. ΝΙΚΟΛΟΥΔΗΣ, *Βυζαντινή Μικρά Ασία: Ακμή και Παρακμή (330-1461 μ.Χ.)*, Αθήνα 2004.
- R. RADIVOJ, Αλέξιος Φιλανθρωπηνός, *EME*, URL: <http://www.ehw.gr/l.aspx?id=3516>.
- R. SHUKUROV, Two waves of nomadic migration in the Pontos in the thirteenth-fourteenth centuries, *IJBSS* 1 (2006), 29-44.
- B. SPULER, Ghuzz, *EI* 2, 1106-1112.
- S.M. STERN, Ala al-Din beg, *EI* 1, 348.
- P.F. Sugar, *Southeastern Europe under Ottoman Rule:1354- 1804*, Σιάτλ – Λονδίνο 1977.
- F. SÜMER, Kayi, *EI* 4, 812-813.
- F. TAESCHNER, Akhi, *EI* 1, 321-323.
- E. TRAPP, *PLP*, (CD-ROM version), Βιέννη 2001.
- É. TYAN, Djihad, *EI* 2, 538-540.
- A.J. WENSINCK, Khutba, *EI* 5, 74-75.

- P. WITTEK, *Η Γένεση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας*, μετ. Ευαγγελία Μπαλτά, Αθήνα 1988.
- E. ZACHARIADOU, The emirate of Karasi and that of the Ottomans: 'Two Rival States', στο *The Ottoman Emirate(1300-1389)*, έκδ. E.A. Zachariadou, Ρέθυμνο 1993, 225-236.
- E. ZACHARIADOU, The Conquest of Adrianople by the Turks, *StVen* 12 (1970), 211-218.
- E. ZACHARIADOU, Orkhan, *EI* 8, 175-177.

Χάρτες

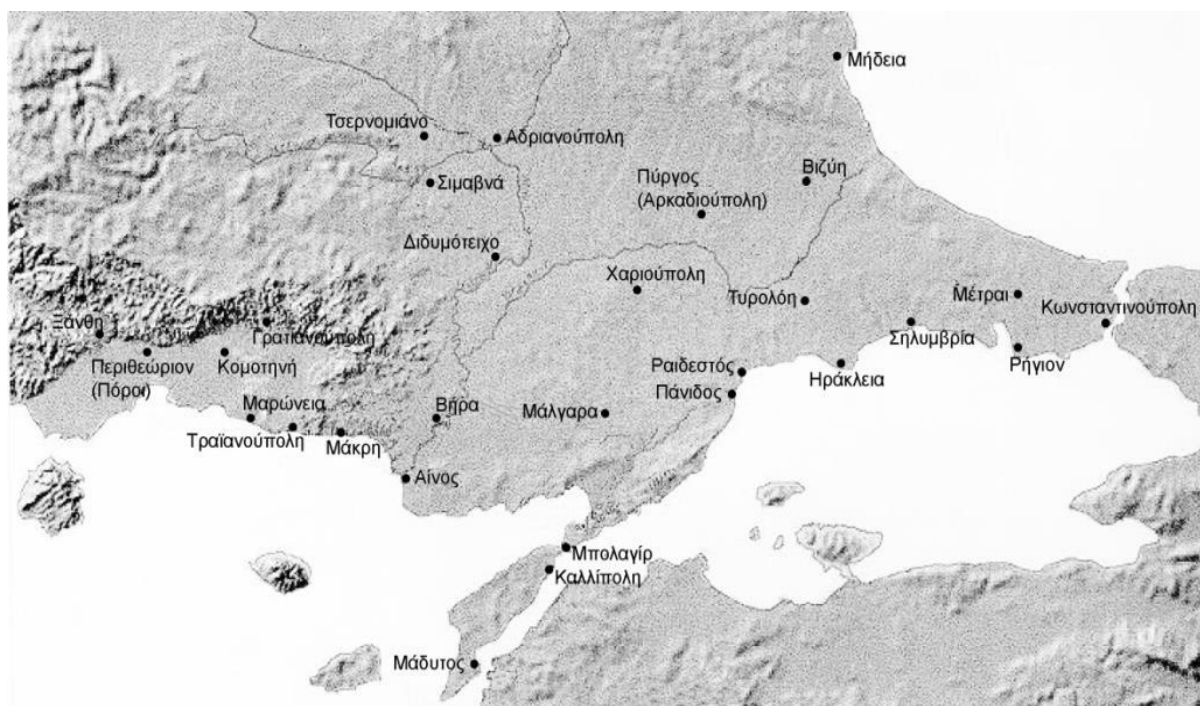

Εικ.1: Η οθωμανική επικράτεια περί το 1300 (Πηγή: Nicolle D., *Armies of the Ottoman Turks*, *MAA 140*, Οξφόρδη 1983).

Bithynia in the Period 1300-1350.

Εικ. 2: Η Βιθυνία το α' μισό του 14ου αιώνας (Πηγή: Inalcik H., "Osman Ghazi's Siege of Nicaea and the Battle of Bapheus", στο *Halcyon Days in Crete I*, a Symposium Held in Rethymnon 11-13 January 1991, έκδ. E. Zachariadou, Πέθυμνο 1993).

Εικ. 3: Η Θράκη στα χρόνια της οθωμανικής κατάκτησης (Πηγή: Μουστάκας Κ., *Το Βυζάντιο και οι Οθωμανοί 1300-1402*, Αθήνα 2024).